

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**1970'DEN GÜNÜMÜZE KARŞILAŞTIRMALI
TÜRKİYE-ÇİN HALK CUMHURİYETİ İLİŞKİLERİ**

MASTER TEZİ

**Hazırlayan
Arzu DURDULAR**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Refet YİNANÇ**

Ankara-2006

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Arzu DURDULAR'a ait, 1970'den Günümüze Karşılaştırmalı Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri adlı çalışma, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında MASTER TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan _____

Prof. Dr. Refet YINANÇ

Üye _____

Prof. Dr. Haydar ÇAKMAK

Üye _____

Doç.Dr. Melek FIRAT

ÖNSÖZ

Küreselleşen dünyada Çin kadar merak edilen pek az ülke vardır. Bu merak edilmenin temelinde şüphesiz çok eski bir tarihe sahip olması, geniş ve çok uluslu ülkenin siyasal, ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda geçirdiği değişiklikler yatmaktadır. Merak edilmesinin bir diğer yönü ise başlangıçta adeta kapalı bir kutu olan ülkenin dış dünyaya açılmasından sonra yaşadığı değişimdir. Dışa açılması ile birlikte yabancı yatırımcılar için cazip bir pazar haline gelen Çin; Asya-Pasifik bölgesinde askeri, ekonomik ve teknolojik yetenekleri ile bölgesel bir güç olmuştur ve süper güç olma yolunda da ilerlemektedir.

Çin'in 21. yüzyılın süper gücü olarak dünya sahnesinde yerini alması, özellikle Uzakdoğu ve Asya-Pasifik bölgelerinde önemli roller üstlenmeye başlaması ile birlikte Türkiye; stratejik olarak Çin'e yönelerek siyasal, askeri, ekonomik ve kültürel alanlarda bu ülke ile ilişkilerini geliştirme yollarını araştırmaya başlamıştır. Türkiye-Çin askeri işbirliğinin diğer alanlardaki ilişkilerin geliştirilmesi için katalizör görevini üstlenmesi, Türkiye'nin Batı'dan transfer edemediği askeri teknolojileri Çin'den transfer etmek istemesi ve bu amaçla Çin'e daha ılımlı davranmaya başlaması sonucunda iki kadim dost arasındaki ilişkiler, son birkaç yılda, üst seviyelerde gelişmeye başlamıştır. Dolayısı ile bu çalışmada her iki ülkeyi ilgilendiren olaylar, her iki ülkenin olaylara bakış açıları dikkate alınarak incelenecek, böylece Türkiye'nin halihazırdaki dezavantajlarının birer avantaja dönüştürülmesinin yolları aranmış olacaktır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında beni cesaretlendiren, hazırlanması sırasında öneri ve katkıda bulunan Tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Refet YİNANÇ'a teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
KISALTMALAR CETVELİ.....	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇİN'İN KISA TARİHÇESİ VE ÇİN DIŞ POLİTİKASI

1.1. 1949'a kadar Çin'in Kısa Tarihçesi.....	4
1.1.1. Milattan Önceki Dönem.....	4
1.1.2. Parçalanma Dönemi.....	6
1.1.3. Milliyetçi Çin Dönemi.....	9
1.1.4. 1949'dan Sonraki Dönem.....	11
1.2. Çin Dış Politikası'nın Temelleri.....	11
1.2.1. Soğuk Savaş Dönemi Çin Dış Politikası.....	11
1.2.2. 11 Eylül Sonrası Çin Dış Politikası.....	14
1.3. Çin'in Stratejik Konumu.....	16
1.3.1. Shanghai İşbirliği Örgütü.....	16
1.3.2. BOAO Forumu (BAF).....	18
1.4. Çin'in Bölgesel Sorunları.....	19
1.4.1. Spratly ve Paracel Adaları Sorunu.....	19
1.4.1.1. Güney Çin Denizi'nin Stratejik Önemi.....	20
1.4.1.2. Spratly Adaları'nın Özellikleri.....	21
1.4.1.3. Paracel Adaları'nın Özellikleri.....	21
1.4.2. Rusya ile Olan Sınır Sorunu.....	22
1.4.2.1. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan Önceki Sınır Sorunları.....	22
1.4.2.2. 1949'dan Sonraki Sınır Sorunları.....	23
1.4.3. Japonya ile Olan Sorunlar.....	24

1.4.3.1. Diaoyu(Senkaku) Adaları Sorunu.....	24
1.4.3.2. Yasukuni Tapınağı ve Tarih Kitapları.....	25
1.4.3.3. Tayvan Sorunu.....	26
1.4.3.4. Doğu Çin Denizi Egemenlik Sorunu.....	27
1.4.3.5. Japonya-ABD Güvenlik İşbirliği Sorunu.....	27
1.4.4. Tayvan Sorunu.....	28
1.4.4.1. Adanın Önemi.....	28
1.4.4.2. ÇHC-Tayvan İlişkileri.....	29
1.4.5. Hindistan ile Tibet Sorunlar.....	31
1.4.6. ABD ile İlgili Sorunlar.....	33
1.4.6.1. İnsan Hakları Sorunu.....	33
1.4.6.2. Tian'anmen Olayları.....	34
1.4.6.3. ABD-Tayvan İlişkileri.....	34
1.4.7. Etnik Sorunlar.....	36
1.4.8. Kuzey ve Güney Kore Sorunları.....	37

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-ÇİN HALK CUMHURİYETİ İLİŞKİLERİNİN BOYUTLARI

2.1. Tarihteki Türk-Çin İlişkileri.....	39
2.1.1. Milattan Önce Başlayan İlişkiler.....	39
2.1.2. Parçalanma Dönemindeki İlişkiler.....	40
2.1.3. Çin-Göktürk İlişkileri.....	42
2.1.4. Çin-Osmanlı Dönemi İlişkileri.....	45
2.1.5. Durgunluk Dönemi (1911-1949).....	46
2.2. Bugünkü Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri.....	47
2.2.1. Siyasi İlişkiler.....	47
2.2.1.1. Türkiye'nin Shanghai İşbirliği Örgütü'ne Üyeliği.....	51
2.2.2. Ekonomik İlişkiler.....	52
2.2.2.1. Türkiye ile ÇHC Arasında Ticari İlişkilerde Karşılaşılan Sorunlar.....	55
2.2.2.1.1. Fikri Mülkiyet Hakları.....	55
2.2.2.1.2. Mevzuat ve Bürokrasi.....	55

2.2.2.1.3. İç Pazara Giriş Hakkı.....	56
2.2.2.1.4. Standartlar.....	56
2.2.2.1.5. Ticari Bankacılık İşlemleri.....	56
2.2.2.1.6. Tekstil.....	57
2.2.2.2. Türkiye ile Çin Halk Cumhuriyeti Arasında İşbirliği İmkanları.....	58
2.2.2.3. Türkiye ile Hong Kong Arasındaki Ticari İlişkiler.....	59
2.2.3. Kültürel İlişkiler.....	60
2.2.4. Askeri İlişkiler.....	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE-ÇİN HALK CUMHURİYETİ İLİŞKİLERİNDE OLASI MESELELER

3.1. Doğu Türkistan Meselesi.....	65
3.1.1. Doğu Türkistan'ın Stratejik Önemi.....	66
3.1.2. Çin'in Doğu Türkistan Politikası.....	67
3.1.3. Doğu Türkistan'ın Temel Sorunları.....	68
3.1.3.1. Çinli Göçmenler sorunu.....	68
3.1.3.2. Seyahat Sorunu.....	69
3.1.3.3. Zorunlu Doğum Yasağı.....	69
3.1.3.4. Eğitim ve Dil Sorunu.....	70
3.1.3.5. AIDS ve Sağlık Sorunu.....	70
3.1.3.6. Nükleer Denemeler.....	71
3.1.4. Doğu Türkistan Halkının Bağımsızlık Talebi.....	71
3.1.5. Türkiye'nin Doğu Türkistan Politikası.....	72
3.1.5.1. Kararsız Destek Dönemi (1990-1995).....	72
3.1.5.2. ÇHC ile İyi İlişkiler Dönemi.....	74
3.2. Kıbrıs Meselesi.....	76
3.2.1. Türkiye'nin ÇHC'den Beklentisi.....	76
3.2.2. Güney Kıbrıs'ın ÇHC'den Beklentisi.....	77
3.2.3. ÇHC'nin Kıbrıs Politikası.....	77
3.3. PKK Meselesi.....	80

SONUÇ.....	83
KAYNAKÇA.....	85
ÖZET.....	93
ABSTRACT.....	95

KISALTMALAR	CETVELİ
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
ASEAN	: Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği
BAF	: Boao Asya Forumu
BM	: Birleşmiş Milletler
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
ÇUHM	: Çin Ulusal Halk Meclisi
DEİK	: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
DMT	: Dış Ticaret Müsteşarlığı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
GKRR	: Güney Kıbrıs Rum Kesimi
İGEME	: İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi
KEK	: Karma Ekonomik Komite
KTM	: Guomingdang
Küreselleşen Kutuplaşma..."	: Hasret ÇOMAK: "Küreselleşen Kutuplaşma Çerçevesinde Şangay İşbirliği Teşkilatı'nın Geleceği ve Bu Durumun Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri, www.harpak.tsk.mil.tr/duyurular/SEM POZYUM_Mart_2006_HASRET_CO MAK_doc
MKEK	: Makine Kimya Endüstrisi Kurumu
M.Ö.	: Milattan Önce
NATO	: North Atlantic Treaty Organization

SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŖiÖ	: Shanghai İşbirliği Örgütü
TASAM	: Türk- Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TSE	: Türk Standartları Enstitüsü
“Türkiye-Çin İlişkilerinin...”	: Nuraniye H. EKREM: “Türkiye-Çin İlişkilerinin Boyutları ve Engelleri”, <u>Stratejik Analiz</u> , Cilt 1, Sayı 1, (Mayıs 2000), 11-15.
“Uyanan...”	: Süleyman M. BULUT ve M. Ragıp Vural: “Uyanan Ejderha Çin”, <u>2023</u> , Sayı 2, (Haziran 2001), 8-36.

GİRİŞ

Bu çalışma, dünyayı son dönemlerde her alanda etkileyen ve süper güç olma yolunda ilerleyen Çin Halk Cumhuriyeti ile Türkiye arasındaki ilişkilerin incelenmesini konu almıştır.

Konunun çalışılmasındaki temel amaç, Türkiye ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerin boyutlarını anlamaktır. Türkiye ile Çin arasındaki ilişkilerin başlangıcından günümüze kadar geldiği nokta, gelecekte engel oluşturabilecek meseleler ele alınarak iki ülkenin birbirine bakış açıları anlatılacaktır. Çalışmanın amacı, Türkiye'nin dış politikasında Uzakdoğu'da bir manevra alanı oluşturacak verilere ulaşmaktır.

Uluslararası politika ve askeri anlamda Çin'in yirmi birinci yüzyılın süper gücü olarak dünya sahnesindeki yerini almaya başlaması ve özellikle Uzakdoğu ve Asya-Pasifik ülkelerinde önemli roller üstlenmeye başlaması ile Türkiye; stratejik olarak Çin'e yönelerek siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel alanlarda bu ülke ile ilişkilerini geliştirme yollarını araştırmaya başlamıştır. Türkiye- Çin askeri işbirliğinin diğer alanlardaki ilişkilerin geliştirilmesi için katalizör görevini üstlenmesi, Türkiye'nin Batı'dan transfer edemediği askeri teknolojileri Çin'den transfer etmek istemesi ve bu amaçla Çin'e daha ılımlı davranmaya başlaması sonucunda iki ülke arasındaki ilişkiler, son birkaç yılda, üst seviyelerde gelişmeye başlamıştır. Ancak, Çin'in Doğu Türkistan'ın dış destekçisi olarak Türkiye'yi görmesi ve bu bağlamda Türkiye'ye zarar verici oluşumları destekleme eğiliminde olması, iki ülke ilişkilerinin sağlıklı bir şekilde gelişmesine engel teşkil etmektedir. Dolayısı ile bu çalışmada her iki ülkeyi ilgilendiren olaylar, her iki ülkenin bakış açıları

dikkate alınarak incelenecek, böylece Türkiye'nin halihazırdaki dezavantajlarının birer avantaja dönüştürülmesinin yolları aranmış olacaktır.

Tezin varsayımına göre, Türkiye ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki ikili ilişkiler, karşılıklı fayda esasında şekillenmekte, bu durum ise Türkiye'nin Uzakdoğu'ya yönelik politikasına istikrar kazandırırken kimi zaman da handikaplar yaratmaktadır. Türkiye ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki ikili ilişkilerin rahat gelişmesine engel olabilecek meseleleri zamanla birbirine karşı kullanabilecekleri stratejik kozlar olup olmadığı ve bu meselelere çözüm yollarının neler olabileceği tartışılmıştır.

Konu ile ilgili literatür taraması yapılırken; tez konusu ile ilgili olarak yapılmış yüksek lisans ve doktora tezleri YÖK arşivlerinden araştırılmış, Gazi, ODTÜ, Bilkent ve Pekin Üniversitesi başta olmak üzere çeşitli üniversitelerin kütüphanelerindeki kaynaklar incelenmiş, internetin sağladığı imkanlardan yararlanılarak çok sayıda Çin menşeli siteler taranmış, 1971-2006 yıllarını kapsayan süreç, ayrıca günlük olarak Türkçe bir gazeteden ve Çince bir haber sitesinden takip edilmiştir.

Tez, Türkiye'nin Çin Halk Cumhuriyeti'ni tanıdığı 1971 yılı ile 2006 yılına kadarki tarih dilimini kapsamaktadır. Bu otuz beş yıllık süreci anlamada bir zemin oluşturacağından "Çin'in Kısa Tarihçesi ve Çin'in Dış Politikası", "Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerinin Boyutu" ve "Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerinde Olası Sorunlar" başlıkları altında incelenmiştir.

Birinci bölümde Çin Halk Cumhuriyeti'nin kısa tarihçesine değinildikten sonra Çin'in dış politikası çerçevesinde ağırlıklı olarak Çin'in bölgesel sorunları ele alınmıştır.

İkinci bölümde 1971' kadarki Türk-Çin ilişkilerine kısaca değinildikten sonra bu ilişkiler siyasi, ekonomik, kültürel ve askeri ilişkiler olmak üzere dört alt başlık altında işlenmiştir.

Üçüncü bölümde ise Türkiye'nin ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin birbirlerine bakış açılarına ve dış politika uygulamalarına etki edebilecek olası konulara değinilmiştir. Bu bağlamda "Doğu Türkistan Meselesi", "Kıbrıs Meselesi" ve "PKK Meselesi"; genel dış politik tablodaki yerine göre her iki ülkenin birbiri ile olan ilişkilerine veri olması nedeniyle ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇİN'İN KISA TARİHÇESİ VE ÇİN DIŞ POLİTİKASI

Çin tarihi, dört bin yıl önce Sarı Nehir kenarında oluşan ilk yerleşim merkezlerine kadar uzanır. Çin tarihinin bu şekilde ortaya çıkışından günümüze kadar izlediği politikayı ve bu politikanın belirleyenlerini anlamak için tarihsel bir zeminden hareket etmek gerekecektir. Tarihsel zemin, Çin dış politikasının temellerini anlamamızda, ikili ilişkilerde karşılaşılabilecek sorunları fark etmemizi kolaylaştırıcı bir rol oynayacaktır. Bu bakımdan bir uluslararası ilişkiler çalışmasının sınırlarını zorlamadan tarih ve tarihsellikten hareket etmek yerinde olacaktır. Bu bölümde yer alacak ilk ayırım “Çin’in Tarihi” ; ikinci ayırım “Çin’in Stratejik konumu” üçüncü ayırım; “Çin’in bölgesel Sorunları” ve dördüncü ayırım Çin Dış Politikası’nın Teorik Temelleri” başlığını taşımaktadır.

1.1. 1949’A KADAR ÇİN’İN KISA TARİHÇESİ

1.1.1. Milattan Önceki Dönem

Çin tarihindeki ilk hanedan olan Xia Hanedanlığı, M.Ö. 21. yüzyıl ile M.Ö.16. yüzyıl arasında yaklaşık 500 yıl varlığını sürdürdü. 17 kral tarafından yönetilen Xia Hanedanlığının merkezi, bugün Çin’in Shanxi eyaletinin güneyi ile Henan eyaletinin batısıydı. Çinli tarihçiler, Xia Hanedanlığının Çin tarihindeki ilk hanedanlık olduğunu kabul etmektedir. Ancak Xia Hanedanlığıyla ilgili bilgilerin hemen hemen hepsi, daha sonraki dönemlere ait kayıtlardan elde edilmiştir ve bugüne kadar yapılan arkeolojik kazılarda bu hanedanlıkla ilgili bulgulara

rastlanılmamıştır. Çin tarihinde arkeolojik kanıtlara dayanan ilk Hanedanlık, Shang Hanedanlığıdır¹.

M.Ö 16. yüzyılda kurulan Shang Hanedanlığı, M.Ö.11 yüzyıla kadar yaklaşık 600 yıl varlığını sürdürdü. Başkentini defalarca değiştiren Shang Hanedanlık yönetimi, son olarak Yin kentine (şimdiki Henan eyaletine bağlı Anyang şehri civarı) yerleşti. Arkeolojik bulgular, Çin medeniyetinin Shang Hanedanlığının başlangıç döneminde oldukça yüksek seviyeye ulaştığını; Shang Hanedanlığı döneminde Çin'de devletin ortaya çıktığını; özel mülkiyet sisteminin de esasen kurulduğunu göstermektedir. Shang Hanedanlığı ile Çin, medeni bir toplum olma yoluna girmiştir².

M.Ö.1050-220 yılları arasında Çin'i değişik uygulamalarla Zhou Hanedanlığı yönetmiştir. Shang Hanedanlığını yıkarak başa geçen Zhou Hanedanlığı, M.Ö.1050-771 seneleri arasında feodal bir idare kurmuştur. Ülkede, feodal devletler bağımsız devletler halinde gelişmeye başladı. Bu durum hükümdarın gücünün azalmasına ve feodal devletler arasında savaşa sebep oldu³. Batıdan gelen Türk ve Moğollar, ülkenin büyük bir kısmını fethettiler. Batı milletlerinin eline düşmüş olan topraklarından büyük bir kısmını, Çin hükümdarı Qin geri aldı. Böylelikle devleti önemli feodal devletlerden biri oldu.

M.Ö. 770-472 dönemi;feodal beylerin kendi aralarında iç savaflara giriştikleri bir devirdir. Bu savaflar neticesinde yedi bey kaldı ve bunlar da kral şanını alarak Zhou Hanedanlığından ayrıldılar. M.Ö. 472-221 döneminde yaşanan iç savaş sonunda M.Ö. 453 senelerinde Qin'in feodal devleti üç devlete bölündü.

¹ Wolfram EBERHARD : Çin Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, (Ankara,1987), 29.

² Shun Hong WANG: Zhong Guo Gai Kuang, Beijing Daxue Chubanshe, (Beijing, 2003), 14.

³Shun Hong WANG: a.g.e., 14.

M.Ö. 221-206 döneminde Qin Hanedanlığı memleketi mutlakiyetle idare etti. Kuzeyden gelen saldırılardan (Hun saldırıları) korunmak için Çin Seddi'nin ilk şekli olan toprak tabyalar yapıldı⁴. Doğu Çin bölgesinde başlayan bir ayaklanma, uzun süren savaflara neden oldu ve bu savaflar sonunda Han Hanedanlığı yönetimi ele geçirdi ise de, bir müddet sonra idare değişti.

1.1.2. Parçalanma Dönemi

M.Ö. 206 yılında yönetimi küçük rütbeli bir asker olan Liu Bang ele geçirerek Han Hanedanlığını (asiller) kurdu. M.S. 168 senesinde meydana gelen bir hükümet darbesi ile on dört yıl sürecek iç savaflar devri başladı. Büyük bir halk ayaklanması bastırıldı. Bu iç savaş neticesinde ülke üçe bölündü, kuzeyde Wei (220-264), güneydoğuda Wu (229-280), güneybatı Shu (221-263) imparatorlukları kuruldu⁵.

Göçlerin arttığı bu devirde, Batı Jin Hanedanlığı⁶ (265-316), parçalanmış Çin'i birleştirerek ülkeye huzur ve istikrar getirdi. Daha önceleri ücretle kullanılan milletler bu savaflarda (asillerin savaflarında) o derece kuvvetlendiler ki bunlardan Hunlar, 303'te yeni bir devlet kurdular. Hunlar Çin İmparatorunu iki defa esir almış ve 317'den başlayarak bütün Kuzey Çin'de hakimiyet kurmayı başarmıştır. Bunun üzerine Jin ailesi kuzeye inerek burada Doğu Jin Hanedanlığı'nı (317-420) kurdu⁷.

Güney Çin'de 580 senesine kadar çeşitli sülalelerin kurduğu muhtelif devletler görülür. Sui Hanedanlığı (581-618) Çin'i birleştirmeye muvaffak oldu. Bu kısa ömürlü hanedan zamanında Çin, Vietnam'ın kuzey ve güneyini ve Tibet'in kuzeyini ele geçirdi⁸. Çin'in nüfuzunu

⁴ Witold RODZİNSKÍ: *A History of China-Vol.1*, Pergamon Press, (Oxford 1979), 49-50.

⁵ Shun Hong WANG: a.g.e., 15.

⁶ Witold RODZİNSKÍ: a.g.e., 89.

⁷ Witold RODZİNSKÍ: a.g.e., 92.

⁸ Shun Hong WANG: a.g.e., 16 ; Witold RODZİNSKÍ: a.g.e., 111-112.

tekrar Orta Asya'da hissettirdi. Bu devrede Kuzey ve Orta Çin Ovasındaki ticari ilişkileri kolaylaştırmak için kanallar açıldı. Ancak bütün bu işlerin yapılması için yabancılardan yardım istenmesi Sui Hanedanlığı'nın sonu oldu. Tang Hanedanlığı⁹ (618-907) işbaşına geldi. Bu hanedan devrinde (664) toprakların yeniden taksimi ve vergilendirilmesi yapılmıştır. Müslüman Arapların saldırıları üzerine Türkistan Çin'in elinden çıktı.

Bundan sonra Türkler, devlet idaresinde önemli mevkilere yerleştiler ve sık sık vuku bulan ihtilallerde önemli rol oynadılar. Tang Hanedanı'nın düşüşünden sonra 960 tarihine kadar beş küçük hanedan iş başına geçti¹⁰. Bu devirde Kuzey ve Güney Çin'de küçük eyaletler şeklinde devletler meydana çıkmıştı. 960 tarihinde iş başına geçen Song Hanedanlığı (960-1279) zamanında Çin İmparatorluğu'nun birliği yeniden tesis edilmeye çalışılmış, ancak bunda başarılı olunamamıştır.

Bu hanedanlık döneminde birçok şehir kuruldu ve barut kullanılmaya başlandı. Mimari, tarih, şiir, resim, porselen ve bahçecilikte çok yüksek bir seviyeye ulaşıldı.

Cengiz Han, 1206-1227 yılları arasında Çin'i işgal etti ve Moğollar, 1214 yılında Sarı Nehir'in kuzey tarafındaki bölgede hakimiyeti ele geçirdiler. 1271 tarihinde Kubilay Han, imparatorluğunu ilan etti. Böylece Yuan Hanedanlığını (1279-1368) ve başkenti Yenching'i (Pekin) kurdular. Moğollarla beraber Yuan Hanedanlığı bütün Çin'i fethederek, hakimiyet altına aldı. Bundan sonra Moğollar Çin kültürünün etkisi altına girerek, din, örf ve adetlerinde, giyim ve kuşamlarında Çin örf ve adetlerini benimsediler¹¹.

⁹ Witold RODZİNSKI: a.g.e., 116.

¹⁰ Witold RODZİNSKI: a.g.e., 143.

¹¹ Shun Hong WANG: a.g.e., 17.

Zhu Yuan Chang, Yuan Hanedanlığı yerine Ming Hanedanlığı'nı (1368-1644) kurdu. Bu hanedanlık zamanında Moğollar, Baykal Gölü'nün kuzey tarafına sürüldü ve imparatorluk eski kuvvetine kavuştu. Yine bu devirde Avrupalılar Çin'e ulaştılar¹². Portekizliler ve İspanyollar 16. yüzyılda, Alman ve İngilizler 17. yüzyılda buraya geldiler. Ming Hanedanlığı'ndan sonra iş başına geçen Qing Hanedanlığı(1644-1912) zamanında, Avrupalı tüccarlar, Çin'in önemli kaynaklarını yıllarca batıya aktarıp, bundan istifade ettiler¹³.

Çin, uzun yıllar batıya kapalı kaldı. Çin'in batıya açılması 19. yüzyıl ortalarında başladı. Bu yıllarda Portekiz, İngiltere, Fransa, ABD ile ticari, siyasi münasebetler başladı. Bunlardan İngilizler, Hint pamuklukları ve afyonunu, çay ve ipekle değiştiriyorlardı. Çin üst makamları afyon kaçakçılığını engellemeye çalışarak afyon ithalini yasaklayan kararlar aldılar. Bunun üzerine İngilizlerle anlaşmazlıklar çıktı ve Afyon Savaşları (1840)'ı başlandı¹⁴. Ancak bu savaş, İngilizlerin galibiyeti ile sona erdi (1842) ve Qing Hanedanlığı, İngiltere ile Nanjing Antlaşması'nı imzaladı. Bu antlaşma ile Çin, yarı sömürge ve yarı feodal bir ülkeye dönüştü. Yapılan anlaşma sonunda İngilizler daha geniş haklara sahip oldular. Bunun neticesi olarak beş Çin limanı¹⁵ İngilizlere açıldı ve Hong Kong Adası da İngilizlere bırakıldı. Daha sonra yapılan anlaşmalarla ABD'ye ve Fransa'ya da aynı haklar tanındı.

Zamanla anlaşmaların uygulanması aksadı. Çinliler yabancıları ülkelerinden atmak istiyorlardı. Fakat onlar elde ettikleri imtiyazları geri vermeye niyetli olmadıkları gibi, bunları az buldular. Böylece, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında ülkede ayaklanmalar oldu. Fakat bu

¹² Shun Hong WANG: a.g.e., 17.

¹³ "Zhong Guo Li Shi":

http://culture.china.com/zh_cn/zhuanti/worldchinese/chinahos.2htm,
(erişim tarihi 16 Mart 2005).

¹⁴ "Zhong Guo Li Shi":

http://culture.china.com/zh_cn/zhuanti/worldchinese/chinahos.3htm,
(erişim tarihi 16 Mart 2005).

¹⁵ Shanghai, Xiamen, Fuzhou, Ningpo, Guangzhou.

ayaklanmalar yabancı güçler tarafından bastırıldı. 1858 yılında anlaşma uyarınca İngiliz ve Fransızlar yeni haklar kazandılar. Bir müddet sonra aynı imtiyazlar, ABD'ye ve Rusya'ya da tanındı.

1894 yılında başlayan Çin-Japon Savaşları, 1895 yılında Shimonoseki Anlaşması ile savaşı sona erdi ve Çin, Kore'nin bağımsızlığını tanıdı; ayrıca, Tayvan adasını da Japonya'ya vermek mecburiyetinde kaldı¹⁶.

20. yüzyılın başlarından itibaren Çin 'deki aydınlar arasında milliyetçi akımlar hızla gelişmeye başladı. Bu akımların etkisiyle, 1911 yılında hükümetin yolları devletleştirme politikasına karşı ülke içerisinde ayaklanmalar patlak verdi. Sun Zhongshan¹⁷ önderliğindeki Guomindang, ayaklanmalarda yönetimi ele aldı. Ekim 1911'de de Cumhuriyet ilan edilerek geçici bir hükümet kuruldu. Ayaklanmalara karşı koyamayan Çin hükümeti, Şubat 1912'de Mançu hanedanının hükümrancılığının sona erdiğini açıklaması ile Çin'de cumhuriyet rejimi başlamış oldu.

1.1.3. Milliyetçi Çin Dönemi

Sun Zhongshan önderliğinde bağımsızlığını kazanan Çin Cumhuriyeti'nin başına Yuan Shikai seçildi. 1912-1916, arasında Yuan Shikai kendisini imparator olarak ilan ettirmeye çalışsa da, bunu başaramadı. Bu dönemde Sun Zhongshan, Guangzhou bölgesinde Guomintang'ı yeniden örgütlemeye başladı ve Milliyetçi Parti'yi kurdu. 1921 yılında Mao Zedong önderliğinde kurulan Çin Komünist Partisi ise gün geçtikçe güç kazanmaya başladı. 1925'te Sun Zhongshan'ın ölümü

¹⁶ Fahir ARMAOĞLU: 19.Yüzyıl Siyasi Tarihi(1789-1914), Türk Tarih Kurumu Basımevi, (Ankara, 1997), 762-766.

¹⁷Batılı Kaynaklarda Dr. Sun Yat Sen olarak geçmektedir.

ile Guomintang'ın başına geçen Jiang Jieshi¹⁸, Pekin'i ele geçirerek ülkeyi görünüşte tekrar birleştirdi.

Japon Güney Mançurya Demiryolları Şirketine ait olan Mukden yakınlarındaki demiryolunun eylül 1931'de havaya uçurulmasından Japonya, Çin'i sorumlu tuttu. Kısa bir süre sonra da Japonya, Mançurya'yı işgal ederek burada Mançuko Devleti'ni kurdu.

1927'den itibaren Sovyetler Birliği'nden destek alan Mao'nun önderlik ettiği köylü ayaklanmaları başladı. Guomintang kuvvetleri, bu ayaklanmaları sert bir şekilde bastırmasına karşın komünist güçlere karşı üstünlük sağlayamamıştı. 1933 yılında Guomintang, komünist güçleri sistematik bir şekilde kuşatmaya başladı. Buna karşılık Mao'da 1934 yılında tarihe "Uzun Yürüyüş" olarak geçecek geri çekilme planını başlattı. Yaklaşık 1 yıl süren geri çekilme sırasında Mao, köylülerin desteğini alarak Jiang Jieshi karşısında gücünü arttırdı.

Bu dönemde Japonya'nın işgallerinin devam etmesi üzerine, Guomintang'daki milliyetçiler, Japon tehdidine karşı geçici bir süre için komünistlerle yeni bir anlaşma yaptılar. Ancak bu anlaşma, 1945 yılında Japonya'nın teslim olması ile sona erdi. İki taraf arasındaki çatışmalar 1946 yılında tekrar alevlendi. 1947 yılında Lin Biao'nun Mançurya'ya saldırması ile Guomintang çözülmeye başladı. Komünistlerin Çin topraklarının tamamını ele geçirmesi ile, 1 Ekim 1949'da Mao Zedong Çin Halk Cumhuriyeti(ÇHC)'ni ilan etti. Jiang Jieshi önderliğindeki Guomintang ise, ana kıtadan sürülerek Tayvan'a kaçmaya mecbur bırakıldı. Bu gelişmelerden sonra uzunca bir süre Tayvan, Çin'in meşru hükümetinin kendisi olduğunu iddia etti ve 1970 yılına kadar Çin'i BM'de temsil etti¹⁹.

¹⁸ Batılı kaynaklarda Chiang Kai-Shek olarak geçmektedir.

¹⁹ Shun Hong WANG: a.g.e., 26.

1.1.4. 1949'dan Sonraki Dönem

Moskova'dan daha bağımsız hareket etme kaygısındaki Mao Zedong, 1958 yılında "Büyük Atılım" hamlesini başlattı. Amacı; çiftlikleri devletleştirerek tahıl üretimini arttırmak ve emek yoğun bir plan dahilinde çelik üretimini sağlamaktı²⁰. Ancak 1958-1960 yılları arasında kötü planlama ve yetersiz idare sonucu ülkede büyük bir kıtlık yaşandı. 1962 yılı sonuna kadar Rusya'ya olan bağımlılığını sona erdiren Çin, "diğer süper güç"²¹ olma yolunda adımlar atmaya başladı. Ne var ki, büyük atılım projesinin neden olduğu sosyo -ekonomik kriz sona ermeden, 1966 yılında Mao Zedong, "Büyük Proleterya Kültür Devrimi"²²ni başlattı.

Kültür devrimi 1969 yılında sona erse de, devrimin neden olduğu siyasi çalkantı, 1976'da Mao Zedong'un ölümüne kadar devam etti. 1978'de Deng Xiaopeng'in iktidara gelmesi ile yeni ekonomik reform paketi uygulamaya kondu. Uygulanan yeni ekonomik paket ile ekonomisi canlanan Çin, 1990'larda uygulamaya koyduğu dışa açılma politikası ile birlikte 2000'li yıllarda süper güç olma yolunda hızla ilerlemektedir.

1.2. Çin Dış Politikası'nın Temelleri

1.2.1. Soğuk Savaş Dönemi Çin Dış Politikası

Tarihi miras, dünya görüşü, milliyetçilik, ideoloji, karar verme süreci, uluslararası ortam gibi çok sayıda faktörden etkilenen Çin'in dış politikası, 1949'dan itibaren sürekli değişiklik içinde olmuştur. Çin dış politikasındaki dalgalanma ve değişikliklerin altında iki temel faktör

²⁰ Shun Hong WANG: a.g.e., 27.

²¹ Süleyman M. BULUT ve M. Ragıp VURAL: "Uyanan Ejderha Çin", 2023, Sayı 2, (Haziran 2001), 13.

²² "Uyanan Ejderha...", 15-16.

bulunmaktadır: Militanlaşma düzeyi ve Çin'in kendi kendine yetme ile dünyaya açılma arasında kararsız kalması. Bu çerçevede Çin'in dış politikasını temelde dört safhaya ayırmak mümkündür: 1950'lerdeki Çin Sovyet ittifakı, 1960'lı yıllardaki radikalizm ve izolasyonizm 1970'lerde kendini gösteren ve giderek artan düzeydeki uluslararasılaşma ve 1980'lerdeki bağımsız dış politika. Bu dönemlerin her birinde Çin'in dünya ile olan ilişkileri önemli dönüşümler geçirmiştir.

Çin dış politikasına etki eden en önemli faktör başlangıçta komünist ideoloji olmuştur. Etkisi zaman içinde farklılık gösteren Çin dış politikasında çatışma ve mücadelenin ilerlemek için gerekli olduğu inancının etkisi ile Çin, uzun bir süre bir dünya savaşının kaçınılmaz olduğu üzerinde durmuştur. Ancak bu durum 1980'lerde değişmeye başlamıştır. Aslında Çin'in 1980'lerden sonraki dış politikası, iç politikasındaki gelişmelerin bir uzantısıdır. Bu dönemde Çin ideolojik amaçlar yerine ekonomik kalkınmaya odaklanmıştır. Diplomasinin 1980'den beri yönelmiş olduğu yeni boyut, barış ve kalkınmaya olanak veren bir ortam yaratmayı amaçlamaktadır. Bu değişim ile Çin, başta komşu ve yakın ülkeler olmak üzere ekonomik ilişki içerisinde olduğu bütün ülkelerle barışçıl bir ortam yaratmaya çalışmaktadır. Çin'in uzun vadeli stratejileri hep bu "Barışçı Yükseliş" politikasının yansımalarıdır²³.

Soğuk savaşın sona erdiği 1990'larda ise değişikliklerin hem içeriği hem de hızı farklı olmuştur. Bu zaman zarfında, Çin dış politikası içe dönük, reaktif ve doğası gereği uluslararası sistemi tehdit eden bir dış politikadan dışa dönük, proaktif, ve sistemin içeriğini belirleyen bir karaktere sahip bir dış politikaya doğru değişmiştir. Değişim henüz

²³ Cenap ÇAKMAK: "Amerikan Dış Politikası ve ABD-Çin İlişkilerinde Pragmatizm ve Rasyonalite", (Der. Atilla SANDIKLI ve İlhan GÜLLÜ), Geleceğin Süper Gücü Çin, TASAM Yayınları, (İstanbul, 2005), 111-113.

yeterli düzeyde değilse de, değişim süreci hem devam etmekte hem de derinleşmektedir.

Çin, batı ile entegrasyon süreci içinde, izolasyonist politikayı terk ederken, “bağımsızlığın korunması ve inisiyatifin kendi elinde muhafazası” ilkesinden yola çıkarak “açıklık” politikası ile bir taraftan halkın hayat standardının artırılması, diğer taraftan ise ekonomik büyümenin eş zamanlı olarak yürütülmesi hedeflerini amaç edinmiştir. Çin, bu yeni dış politikası kapsamındaki hedeflerini uluslararası örgütleri araç olarak kullanmak suretiyle uygulamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda Çin; BM Barışı Koruma Operasyonları, uluslararası çevre konuları, küresel haberleşme, bilim ve teknoloji ve silahların kontrolü ile insan hakları konularında “Küresel Sosyalizasyon” görüşünü şekillendirmiştir.

Bu çerçevede, Asya-Pasifik ekseninden, Dünya Ticaret Örgütü’ne üyelik aşamasına kadar süre gelen bir dönüşüm süreci içinde, Çin Komünist Partisi, ABD’nin egemen olduğu “tek kutuplu” bir uluslararası sistemin dışına çıkılmasını asıl hedef olarak benimsemiştir. Yeni işbirliği kavramının gelişiminde, Shanghai İşbirliği Örgütü ve ASEAN (Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği) ana kurumsal çatılar olmak üzere, güvenlik ve uluslararası ticaretin istikrar zemini içinde muhafazasına özen gösterilmektedir²⁴.

Çin’in dış politikasında Soğuk Savaş sonrasındaki en önemli değişim, ABD ile olan ilişkilerinde yaşanmıştır. Soğuk Savaşın sona ermesi ile her iki ülke için önemli fırsatlar ortaya çıkmıştır. Bu fırsatları aralarındaki farklılıkları şiddetli çatışma nedeni yapmadan değerlendiren ABD ve Çin bu dönemde en kazançlı ülkeler olarak göze çarpmışlardır.

²⁴ Mesut Hakkı CAŞIN: “Değişen Uluslar arası Konjonktör ve Çin Ulusal Güvenlik Stratejilerinin Yeni Parametreleri”, (Der. Attila SANDIKLI ve İlhan GÜLLÜ), Geleceğin Süper Gücü Çin, İstanbul, TASAM Yayınları, (İstanbul, 2005), 67-68.

Birbirleri ile aktif ve yapıcı ilişki içine giren ABD ve Çin, bir dizi uluslararası sorunda ortak hareket etme iradesini göstermişler, ama bu arada da kendileri için hayati saydıkları konularda taviz vermeye de yanaşmamışlardır. (Örneğin Tayvan, silahsızlanma, insan hakları vb.) Ancak her iki taraf da çıkarlarının çatıştığı konularda fazla ileri gitmeyerek rasyonel ve pragmatik bir dış politika izlemiştir²⁵.

1.2.2. 11 Eylül Sonrası Çin Dış Politikası

Çin'in 11 Eylül sonrasında bölge güvenliği konusundaki endişeleri üç ana grup altında toplanabilir:

- Çin, Pakistan-Hindistan arasındaki nükleer denge dikkate alındığında, yarı müttefiki konumunda bulunan Pakistan envanterindeki nükleer silahların, terörist unsurların eline geçmesi tehlikesinden endişe duymaktadır. Ayrıca Çin, "Üçlü Şer Kuvvetleri" olarak tanımladığı "Terörizm-Ayrımcılık-Radikalizm" ile ortak mücadele çerçevesinde Shanghai İşbirliği Örgütü çatısı altında Özbekistan, Kırgızistan ve Kazakistan ile işbirliği de yapmaktadır.

- Çin ABD'nin Hindistan ve İsrail ile ittifakı dikkate alındığında Afganistan hareketi sonrasında Japonya ve Avustralya ile kurduğu "anti-terör" ittifakının genişlemesinin olumsuz neticelerinden endişe duymaktadır. Bu bağlamda Çin, Rusya'nın Batı güvenliğine angaje olmasından ziyade, Shanghai İşbirliği Örgütü çizgisinde kalması yolunda çaba sarf etmektedir. Bu noktadan hareketle Çin Rusya ile "stratejik işbirliği" gündemini canlı tutmak suretiyle ABD'nin "tek süper güç" ikilemini "çok kutuplu" güçler dengesi içinde angaje edebilmeyi amaçlamaktadır. Bu anlamda, Kafkasya'da Rusya'nın Çeçenistan ile

²⁵ Cenan ÇAKMAK: a.g.e., 129-135.

mücadelesine destek olurken, Güney Kafkasya ve Orta Doğu'da İran ve Mısır ile olan ilişkilerini sıkılaştırmıştır.

- Başkan Bush'un "Şer Ekseni" olarak ilan ettiği Irak-İran-Kuzey Kore ekseninde, Kuzey Kore ve İran'a destek vermektedir. Bu bağlamda, Çin, Kuzey Kore ile "her yerde-her zaman" diyalog prensibi dahilinde ABD'nin Kuzey Kore'nin nükleer silahsızlanma ve silahların kontrolü hakkındaki denetim isteklerine karşın Kuzey Kore'yi desteklemektedir. Diğer yandan son dönemde gözlemlendiği gibi, İran'ın nükleer faaliyetlerine başlamasına Çin yönünden fazla tepki gelmemektedir. Bunun temel sebebi ise Çin'in İran enerjisine olan bağımlılığıdır. Çin, İran'ı Orta Doğu'ya yönelik stratejisinde "köprübaşı" olarak görmektedir²⁶.

Bu noktada Çin'in enerji ihtiyacını karşılamasında Orta Doğu Enerji Kaynakları ön plana çıkmaktadır. Ayrıca burada karşılıklı bir çıkar bulunmaktadır. AB veya ABD'ye bağımlı olmak istemeyen ve en büyük pazar fırsatlarının da Asya-Pasifik ve en başta Çin'de olduğunu düşünen Orta Doğu ülkeleri, Çin ve diğer Asya-Pasifik güçlerine yönelmektedir. Çin açısından başlıca unsur enerji arzının sürekli kılınması iken, Orta Doğu ülkelerinde bunun karşılığı enerji talebinin güvenliğidir. Orta Doğu ülkeleri ürettikleri miktar için Asya Pasifik ve Çin'de bir pazar bulunacağını garanti etmek istemektedirler. Karşılıklı yatırım çerçevesinde Çin petrol satın almakta ve bunun karşısında Orta Doğu ülkeleri Çin petrol endüstrisine yatırım yapmaktadır. Çin büyüyen ekonomisini besleyecek enerji kaynaklarıyla bağlantılarını daha sağlıklı

²⁶ Qi Mao CHEN: "Çin'in Yeni Güvenlik Anlayışı ve Politikası", Çev. Duygu ERGEN, (Der. Attila SANDIKLI ve İlhan GÜLLÜ), Geleceğin Süper Gücü Çin, TASAM Yayınları, (İstanbul,2005), 55-64.

hale getirmek için Orta Doğu'nun istikrar ve güvenliği ile artık daha yakından ilgilenmektedir²⁷.

1.3. Çin'in Stratejik Konumu

SSBB'nin 1990'lı yılların başında yıkılması ve Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ile birlikte Asya-Pasifik bölgesinde Çin'in stratejik önemi tekrar gündeme gelmiştir. Çin'in büyük stratejik planını²⁸ gerçekleştirmek için Orta Asya'dan Avrupa'ya kadar uzanan bölgede kendi çıkarlarını güvence altına almayı hedeflemiştir. Batı'ya doğru gelişmesinde tampon bölge konumundaki Doğu Türkistan'da milliyetçi hareketlere izin vermemek ve bu hareketlere karşı dış desteği engellemek için, bu bölgeye komşu olan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri üzerinde nüfuz sahibi olmak, oradan da Kafkasya ve Türkiye yolu ile Avrupa ülkeleriyle temas kurmak amacındadır. Bu amaçla da Orta Asya- Asya- Pasifik bölgesinde bölge ülkeleri ile işbirliğine girerek yeni oluşumların temelini atmaktadır.

1.3.1. Shanghai İşbirliği Örgütü

SSCB'nin dağılmasından sonra Avrasya'nın batısında özellikle de Kafkasya'nın güneyinde, jeopolitik ve ekonomik unsurların kullanıldığı, çok boyutlu ve çok taraflı bir mücadele alanı²⁹ ve buna bağlı olarak istikrarsızlıklardan oluşan bir coğrafi bölge ortaya çıkmıştır. Bu bölge, başta Rusya ve Çin'in karşılıklı menfaatlerini etkilemektedir. Rusya

²⁷ Mesut Hakkı CAŞIN: " Yeni Küresel Güç Adayı Çin'in Avrasya-Pasifik Ekseninde Enerji Politikalarında Rekabetçi Girişimleri", (Der. Attila SANDIKLI ve İlhan GÜLLÜ), Geleceğin Süper Gücü Çin, TASAM Yayınları, (İstanbul,2005), 140-145.

²⁸ Nuraniye Hidayet EKREM: "Türkiye-Çin İlişkilerinin Boyutları ve Engelleri", Stratejik Analiz, Cilt 1, Sayı: 1, (Mayıs 2000), 14 . ; R. Kutay KARACA: Dünyadaki Yeni Güç: Çin- Tek Kutuptan Çift Kutuba, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, (İstanbul, 2004), 11.

²⁹ Mustafa AYDIN: New Geopolitics of Central Asia and The Caucasus- Causes of Instability and Predicement, Centra for Strategic Reserch , No. 2/2000, (Haziran 2000).

Federasyonu³⁰ bakımından, sıcak denizlere açılmak için mutlak kontrol edilmesi gereken, Çin için ise Batı'ya açılmanın en kısa ve ekonomik yolu olmasının yanında iç güvenliği ve bütünlüğü, artan enerji ihtiyaçları açılarından önemlidir³¹. Bu karşılıklı menfaat ilişkisi ise 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren Rusya ve Çin'i birbirine yaklaştırmıştır.

1996 yılında Rusya'nın ve Çin'in sınır anlaşmazlıklarını çözmek amacıyla bir araya gelmesinin ardından Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın da katılımıyla "Shanghai Beşlisi" kuruldu³². 15 Haziran 2001 tarihinde Shanghai'da Özbekistan'ın da katılımı ile örgüt; "Shanghai İşbirliği Örgütü" adını almıştır³³. Hindistan, Pakistan, Moğolistan ve İran, örgütte gözlemci statüsündedir.

7 Haziran 2002 yılında kabul edilen Kuruluş Şartı'nda örgütün ilke ve amaçları;

"Üyeler arası karşılıklı güveni, dostluğu ve iyi komşuluğu sağlamlaştırmak; barışı korumayı ve desteklemeyi amaçlayan çok boyutlu işbirliğini geliştirmek; bölgesel güvenlik ve istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmak; terörizm, ayrımcılık ve aşırıcılığın tüm biçimlerine karşı koymak; uyuşturucu, silah kaçakçılığı, yasa dışı göç ve diğer suçlarla ortaklaşa mücadele etmek; siyaset, ticaret, ekonomi, savunma, hukuk, çevre, kültür, bilim-teknik, eğitim, enerji, ulaşım, kredi ve finans ve diğer ortak çıkar alanlarından etkili bölgesel işbirliğini teşvik etmek; üye devletlerin uluslararası sorumluluklarını ve ulusal yasaları çerçevesinde yer alan temel hak ve özgürlükleri garanti altına alacak süreçleri yerine getirmesine yardımcı olmak; diğer ülke ve uluslararası kuruluşlarla ilişkiler kurmak ve geliştirmek; uluslararası sorunların barışçıl yollarla çözülmesi konusunda işbirliği yapmak 21'inci yüzyılın sorunlarına çözüm

³⁰ Fırat PURTAŞ: "Şangay Beşlisinden Şangay İşbirliği Örgütü'ne: Orta Asya'da Rus-Çin Stratejik Ortaklığı", KÖKSAV, V.2, (Güz 2003), 178.

³¹ Mehmet Seyfettin EMİN: "Avrasya'da Güç Mücadelesi; Şangay Beşlisi ya da Mahşerin Beş Atlısı", Stratejik Analiz, Cilt 2, Sayı14, (Haziran 2001), 69.

³² <http://www.sectsco.org.html/00035.html> ; <http://www.sectsco.org.html/00096.html>, (erişim tarihi 4 Mart 2006).

³³ "Shanghai Wuguo Lici Huiwu", Xinhua Wang, (15 Haziran 2001).

yolları aramak ve uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenmesine katkıda bulunmak³⁴”

şeklinde özetlenmiştir.

Çin'in insiyatifi ile ortaya çıkan Shanghai İşbirliği Örgütü, Çin'in bölgesel güvenliğini sağlayan ilk örgüttür. Bu örgüt ile Çin; bölge güvenliğini sağlayarak Doğu Türkistan'ın güvenliğini kontrol altına alarak bölgedeki zengin enerji kaynaklarından yararlanmaktadır³⁵.

1.3.2. Boao Asya Forumu (BAF)

Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından Rusya ve ABD'nin Asya'dan çekilmesiyle bölgede bir boşluk alanı yaratılmış ve bu boşluğu doldurabilmek için Çin; “Asya Şuuru”nu tekrar canlandırma çalışmalarına başlamıştır. Bu amaçla Çin önderliğinde yirmi dört Asya ülkesi³⁶ ve Avustralya ile 2001'de Çin'in Hainan eyaletinde bir araya gelerek “Boao Asya Forumu”nu oluşturmuşlardır. Örgüt, Asya özelliği taşıması ve bölgenin en önemli ekonomik forumu olması bakımından önemlidir.

BAF'ın amacı; Asya ülkelerinin ekonomik ve toplumsal problemlerini müzakere etmek ve Asya'nın bölgesel ticareti, karşılıklı yatırım ve teknolojisini ilerletmektir. Çin'in asıl amacı³⁷; Kendi

³⁴ Hasret ÇOMAK: “Küreselleşen Kutuplaşma Çerçevesinde Şangay İşbirliği Teşkilatının Geleceği ve Bu Durumun Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri”, www.harpak.tsk.mil.tr/duyurular/SEMPOZYUM_Mart_2006_HASRET_COMAK_doc; <http://www.sectesco.org/html/00001.html>, (4 Mart 2006).

³⁵ Erkin EKREM: “Çin'in Türkistan Politikası: Şanghay Beşlisi'nden Şanghay İşbirliği Örgütü'ne”, *Stratejik Analiz*, Cilt 2, Sayı: 16, (Ağustos 2001), 73.

³⁶ Güney Kore, Japonya, Moğolistan, Filipinler, Malezya, Endonezya, Singapur, Burunei, Tayland, Kamboçya, Vietnam, Laos, Pakistan, Hindistan, Nepal, Sri Lanka, Birmanya, İran, Kırgızistan, Kazakistan, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan.

³⁷ Erkin EKREM: “Çin'in Asya-Pasifik Stratejisi ve BOAO Asya Forumu”, *Stratejik Analiz*, Cilt 2, sayı: 13, (Mayıs 2001), 54-55.

ekonomisini canlandırmak, geleceğe yönelik stratejik yatırım için zemin hazırlamak ve enerji teminin sigortasını oluşturmaktır.

1.4. Çin'in Bölgesel Sorunları

ÇHC'nin izlemiş olduğu dış politikası çerçevesinde, Asya- Pasifik bölgesinde karşılaşılabileceği muhtemel sekiz temel sorunu vardır:

1. Spratly ve Paracel Adaları sorunu
2. Rusya ile olan sınır sorunları
3. Japonya ile olan sorunlar
4. Tayvan sorunu
5. Hindistan ile sorunlar
6. Amerikan kaynaklı sorunlar
7. K.Kore ve G.Kore ile olan sorunlar
8. Etnik Sorunlar

1.4.1. Spartly ve Paracel Adaları³⁸ Sorunu

Vietnam ile Çin arasında yaşanan Paracel Adaları sorunu 1975'teki Çin işgaliyle farklı bir boyut kazanmıştır. Söz konusu adaların Spratly Adaları'na göre Çin'e daha yakın olması ve tarafların çok daha az olması³⁹ nedeniyle Paracel Adaları sorunu daha az tartışma konusu olmaktadır. Ancak, bazı yazarlar, sorunları tamamen Çin'in çıkardığını ve Paracel Adaları'nı 1975'te işgal eden Çin için sıranın Spratly

³⁸ Bu adalar, literatürde genellikle İngilizce isimleri ile anılmaktadır. Çin; Spratly Adaları'na "Nansha", Paracel Adaları'na da "Xisha"; Vietnam ise bu adalara sırasıyla "Truong Sa" ve "Hoang Sa" demektedir.

³⁹ Paracel adaları sorununun tarafları: Çin, Tayvan ve Vietnam'dır.

Spratly adaları sorununun tarafları: Çin, Malezya, Vietnam, Filipinler, Endonezya ve Tayvan.

Adaları'na geldiğini belirterek, sorunu Çin'in Güney Çin Denizi'ne yönelik politikası olarak yorumlamaktadır⁴⁰.

Spratly Adaları sorununun dikkati çeken özelliği ise Çin (ve Tayvan) dışındaki taraf ülkelerin Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği(ASEAN) üyeleri; Çin'in ise BM Güvenlik Konseyi daimi üyesi olmasıdır.

1.4.1.1. Güney Çin Denizi'nin Stratejik Önemi

Güney Çin Denizi, en başta “yarı kapalı bir deniz”dir. Denizin bu niteliği, tarafların tutumunu doğrudan etkilemese de, aynı Ege Denizi'nde olduğu gibi açık denizde uygulanabilecek kimi çözüm yollarının buraya uygulanamayacak olması nedeniyle taraf ülkelerin tutumunu dolaylı olarak etkilemesi kaçınılmazdır.

İkinci olarak Güney Çin Denizi, hem ticari hem de siyasi yönden önemli olan Pasifik ve Hint Okyanusları'nı birbirine bağlayan en önemli deniz alanıdır.

Teknoloji açısından dünyanın en gelişmiş bölgelerinden olan Güneydoğu Asya'daki iletişim ağının çok önemli kısmı; Güney ve Doğu Çin Denizleri'nin altından geçen iletişim kablolarıyla sağlanmaktadır.Güney Çin Denizi ayrıca, balıkçılık, petrol ve gaz rezervlerine sahiptir.

⁴⁰ Swaran SINGH: “China's Shadow Over the South China Sea”, Strategic Analysis, Cilt XVII, No: 8, (Kasım 1994), 959-960.

1.4.1.2. Spratly Adaları'nın Özellikleri

Güney Çin Denizi'nde bulunan Spratly Adaları, toplam 400'den fazla coğrafi oluşumdan (ada, adacık, kayalık, atol, resif, kumul vs.) oluşmaktadır. Spratly Adaları yaklaşık olarak 800 bin kilometrekarelik bir alana dağılmıştır⁴¹.

İnsanların yaşamadığı adaların ekonomik hayatı da yok denecek kadar azdır. Adaların en önemli özelliği balıkçılık için uygun olmalarıdır. Ayrıca bölgede önemli miktarda petrol olduğu da söylenmektedir⁴².

Vietnam'ın adalara en yakın noktası olan güney kıyıları ile Spratly Adaları arasında yaklaşık 350 deniz mili mesafe vardır. Filipinler, Malezya ve Brunei için yaklaşık 100 deniz milidir. Çin ile Spratly Adaları arasında ise 600 deniz mili kadar mesafe vardır⁴³.

1.4.1.3. Parcel Adaları'nın Özellikleri

Güney Çin Denizi'nde Spratly Adaları'nın hemen kuzeyinde ve Çin'in güneyinde yer alan Parcel Adaları, 15 ada ve birçok adacık, kumul, kayalık, resif ve atolden oluşmaktadır. Çin'in Hainan Adası'na 150 deniz milinden biraz daha yakın mesafededir. Vietnam ise bu adalara yaklaşık 240 deniz mili uzaklıktadır.

Güney Çin Denizi'nde bulunan Spratly ve Parcel Adaları sorununun en önemli tarafı hiç kuşkusuz Çin'dir. Çin; günümüzde Vietnam'ın daha önce adaların Çin'e ait olduğunu kabul etmiş olduğu; Çin'in egemenliğinin uluslararası kamuoyunca da kabul edilmiş olduğu; Vietnam'ın bazı tarihsel metinlere dayanarak hak iddia ettiği adaların

⁴¹ Nicholas MARSH: "The Spratly Island Dispute", <http://www.snipe.ukc.ac.uk/international/dissert.dir/marsh.html>,

⁴² Süleyman M. BULUT ve M.Ragıp VURAL : a.g.m., 20.

⁴³ <http://www.patsys.com/cia/pg.htm>

Nansha(Spratly) ve Xisha(Paracel) Adaları olmadığı ve çeşitli dönemlerde yayınlanan haritalarda her iki adanın da Çin toprakları olarak belirtildiği gibi savlarla adaların Çin'e ait olduğunu iddia etmektedir⁴⁴.

Çin; Spratly ve Paracel Adaları sorununda Vietnam dışındaki diğer iddia sahibi ülkelere karşı daha "yumuşak" davranırken Vietnam'a karşı daha sert olmuştur⁴⁵.

1995 yılında Filipinler ile Çin arasında Xiehu adası yüzünden yaşanan çatışma, Çin'in bu adaya asker göndermesi ile sonuçlanmıştır.

Sonuç olarak altı devlet arasında Paracel ve Spratly Adaları sorunu günümüze kadar çözüme kavuşmamıştır ve bölge ülkeleri arasında bu adalar yüzünden anlaşmazlıkların çıkması her zaman mümkündür.

1.4.2. Rusya ile Olan Sınır Sorunu

1.4.2.1. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan Önceki Sınır Sorunları

16. yüzyılın sonlarından itibaren Çarlık Rusya'sı doğuya genişlemeye başladı ve Qing Hanedanlığı(1614-1911) ordusunun

⁴⁴ Scott SYNDER: "The South China Sea Disputes: Prospects for Preventive Diplomacy", United States Institute of Peace, (August 1996), 5-6. ; "China's Indisputable sovereignty Over the Xisha and Nansha Island", Beijing Review, No: 28 18, (February 1980), 15-24.

⁴⁵ Bunun nedenleri şöyle sıralanabilir: 1- Vietnam, sahip olduğu fazla nüfus, küçük yüzölçümü ve fakir doğal kaynaklar nedeniyle Spratly Adaları'na diğer taraflara göre daha fazla ihtiyaç duymaktadır. 2- Diğer ülkelere göre denetiminde(Çin aleyhine) en fazla coğrafi oluşum bulunduran ülke, Vietnam'dır. 3- Çin'in eli en çok Vietnam'a karşı sağlamdır; çünkü Vietnam, 1975'e kadar Çin'in ilk çağlara uzanan tarihsel egemenliğini kabul etmiştir. Jie CHEN: "China's Spratly Policy", Asian Survey, Volume 34, No. 10, (October 1994), 893-894.

Mançurya'dan Shanghaiguan'ı geçip Çin'in iç kesimine girmesinden yararlanarak Yaksa ve Nibuçu kasabalarını ele geçirdi. Qing ordusunun 1685 ve 1686 yıllarında Yaksa'daki Rus ordularına saldırması karşısında Çarlık Rusya'sı, Çin-Rus sınırının doğusuyla ilgili sorunu görüşme yoluyla çözmeyi kabul etti. Rus-Çin temsilcileri, 1689 yılında aralarındaki ilk sınır anlaşması olan "Nibuçu Anlaşması"'nı imzalayarak mevcut sınırları paylaştılar⁴⁶.

Çin; 17. yüzyılda Rusya ile yapılan bir anlaşma sonucu 1,5 milyon kilometrekarelik toprağın Çarlık Rusya'sı tarafından gasp edildiğini ileri sürmektedir. Bu düşünce tarihsel olarak Çin-Rus düşmanlığının da ana nedenlerinden birisidir. İki ülkenin sahip olduğu 7400 kilometrelik sınır, yıllarca belirlenememiş ve bölgedeki çatışmaların ve istikrarsızlığın kaynağı olmuştur.

1.4.2.2. 1949'dan Sonraki Sınır Sorunları

İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD'nin anti-komünist politikası, 1 Ekim 1949'da kurulan Çin Halk Cumhuriyeti ile SSCB arasında işbirliğinin gelişmesine neden oldu. Ancak iki ülke arasındaki ortak sınır sorunu nedeniyle yükselmeye başlayan gerilim,1969'da Ussuri nehri üzerindeki 175 kilometrekare büyüklüğündeki "Büyük Ussuri Adası"⁴⁷ ile doruğa ulaştı.Bu gerilimden dolayı, 1965-1985 yılları arasında SSCB, Orta Asya, Sibiry ve Uzak Doğu'da bulunan Sovyet askerlerinin sayısını 170 binden 500 bine çıkardı. Ayrıca nükleer füze ve uçaklar içeren Pasifik donanmasını bölgede bulundurma kararı aldı.

⁴⁶ Nuraniye Hidayet EKREM: "Rus-Çin Sorunu Çözülüyor", <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=488&sayfa=4>, (erişim tarihi 14 Nisan 2006).

⁴⁷ "Chen Bao Dao Shijian Wei He Xiaoti Da Zuo", http://military.china.com/zh_cn/history2/06/11027560/20050715/12485359.html, (erişim tarihi 30 Kasım 2005).

Çin-Sovyet sınırı 1991'de SSCB'nin çökmesiyle değişti. Batı bölümü dört parçaya bölündü: 50 kilometrelik Rus-Çin sınırı, 1700 kilometrelik Kazak-Çin sınırı, 1000 kilometrelik Kırgız-Çin sınırı ve 430 kilometrelik Tacik-Çin sınırı. Doğu sınırı ise tamamen Çin-Rus sınırı olarak kaldı.

Rusya ve Çin arasında, Çarlık Rusya'sı ve Çin Hanedanlığı'ndan beri devam eden sınır sorunlarını çözüme kavuşturmak amacıyla 2 Haziran 2005'de imzalanan anlaşmayla birlikte anlaşmazlık büyük ölçüde sona erdirildi ve sınırın 4300 kilometresi çözüme bağlandı. Bu anlaşmayla Çin-Sovyetler Birliği arasındaki 7600 kilometrelik sınırda da anlaşmaya varılmış oldu. İki ülke arasındaki sınırın %97'si çizilirken şu an Çin-Rusya sınırının doğusundaki Tarabarov ve Bolshoi Ussurivski adaları ile Abagaitui bölgelerinin sınır hatları hala belirlenmemiş durumdadır. İki taraf adalet, eşitlik, karşılıklı anlayış ve birbirlerine ödün verme ilkesi doğrultusunda geri kalan sınır sorununu bir an önce çözmeye çalışmaktadır. Sınır sorunları ile ilgili son anlaşmanın 2007 yılında yapılması beklenmektedir.

Rusya ve Çin arasında ŞİÖ çerçevesinde bir uyum gözlense de ilişkilerin ileriki yıllarda Çin'in Rusya ve Orta Asya'daki yayılmacılığından ve Rusya'nın doğusuna yönelik Çin göçünden olumsuz yönde etkilenmesi muhtemeldir.

1.4.3. Japonya İle Olan Sorunlar

1.4.3.1. Diaoyu (Senkaku) Adaları Sorunu

Doğu Çin Denizi'nde yer alan Diaoyu (Senkaku) Adaları; Çin, Tayvan ve Japonya üçgeninde stratejik öneme sahiptir.

Diaoyu adaları, toplam 5 küçük volkanik ada ve üç kayalıktan oluşmaktadır⁴⁸. Adalar, Tayvan'dan 120 deniz mili, Çin'den 200 deniz mili ve Okinawa Adaları'ndan da 200 deniz mili uzaklıktadır.

Japonya, 1893'e kadar sahipsiz toprak (terra nullius) niteliğinde olan Senkaku Adaları'nı kendilerinin keşfettiğini, 14 Ocak 1895'de alınan bir hükümet kararıyla da bu adaları Japonya topraklarına kattıklarını, bu karara Çin'den herhangi bir tepki gelmediğini ve adaların her zaman için hemen doğu ve kuzeydoğuda uzanan Okinawa Adaları'nın bir parçası olduğunu iddia etmektedir⁴⁹.

Çin ise Diaoyu Adaları'nı 1372'de bulduklarını ve adaların Çinliler tarafından ulaşım amaçlı olarak kullanıldığını savunmaktadır. Ayrıca 1894-1895 Birinci Çin-Japon Savaşı'nı bitiren Shimonoseki Anlaşması'nda geçen Tayvan ve bu adaya ait olan adaların (Senkaku adaları) Japonya egemenliğine geçtiği ve o zamana kadar Japon haritalarında bile "Diaoyu Adaları" olarak adlandırılan bu adaların isminin "Senkaku Adaları" olarak değiştirildiği iddia edilmektedir.

Adanın, çevresinde balık çok olmakla birlikte, asıl önemi petrolün bulunmasından kaynaklanmaktadır. Ada, Japonya için ulaşımdaki öneminin yanında bu açıdan da büyük önem taşımaktadır. Çin için ise askeri güvenlik açısından önemlidir.

1.4.3.2. Yasukuni Tapınağı ve Tarih Kitapları Sorunu

Yasukuni Tapınağı, 1867-1868 yılları arasındaki Boshin Savaşı'nda ülkeleri için savaşırken ölen 2,5 milyon Japon'un anısına

⁴⁸ Daniel DZUREK: "The senkaku/Diaoyu Islands Dispute", <http://www.ibru.dur.ac.uk/docs/senkaku.html>, (erişim tarihi 9 Ekim 2005).

⁴⁹ Takayoshi EGAMI: "Politics in Okinawa Since the Reversion of Sovereignty", *Asian Survey*, Volume XXXIV, No: 9, (September 1994), 829-830.

inşa edilmiştir. Japonya Başbakanı Koizumi, 2001 yılından bu yana her yıl Yasukuni Tapınağı'ndaki ayinlere iştirak etmektedir. Başbakan'ın bu tutumu son yıllarda "normal ülkeye dönüş" taleplerinin yansıması olarak algılanmaktadır ve bu da Çin'in ciddi tepkisine yol açmaktadır.

Japonya'nın 2001 yılından bu yana, İkinci Dünya Savaşı sırasında Çin dahil diğer Asya ülkeleri ile yapılan savaşı "Batılıların sömürgesinden kurtulmak" ve "Asya Refah Alanı"ni oluşturmak iddiası ile tarih dersi kitaplarını değiştirme girişimlerini, Çin "savaş suçunu aklama" olarak algılamaktadır ve şiddetle karşı çıkmaktadır⁵⁰.

1.4.3.3. Tayvan Sorunu

Tayvan adası, 1633 yılında Qing Hanedanlığı'nın bir toprağı olmuştur. Birinci Çin-Japon Savaşı(1894-1895) sonrasında Tayvan, Japonya toprağının bir parçası olmuştur. 1945'te savaşı kaybeden Japonya, Tayvan'ı ABD'ye teslim etmiş, ABD 1943'teki Kahire Beyannamesi çerçevesinde söz konusu adayı Milliyetçi Çin Hükümeti'ne bırakmıştır.

1966'dan beri Japonya güvenlik alanını yavaş yavaş adadan ilgili deniz sahasına doğru genişletmeye başlamıştır. ABD ile Japonya arasındaki stratejik güvenlik işbirliği alanı, Tayvan'ı da dahil ettiğinden Japonya'nın güvenlik alanı Tayvan'a kadar uzanmış olacaktır. Bu durum ise Çin-Japon ilişkilerinde güvensizliğe neden olmaktadır.

⁵⁰ Nuraniye Hidayet EKREM: "Çin-Japonya İlişkilerinde Hassas Sorunlar", <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=305>, (erişim tarihi 27 Ekim 2005).

1.4.3.4. Doğu Çin Denizi Egemenlik Sorunu

Çin ve Japonya petrol ve doğalgaza muhtaç olan ülkelerdir. Japonya, Chunxiao gaz yatağının Çin tarafından işletilmeye başlatılması halinde kendisinin de tek taraflı eylem hakkını saklı tuttuğunu açıklamıştır. Japonya,14 Temmuz 2005'te Teikoku petrol şirketine Doğu Çin Denizi'nde araştırma izni vererek kartlarını ortaya koymuştur.

1.4.3.5. Japonya-ABD Güvenlik İşbirliği Sorunu

Japonya ve ABD 1996'da yenilenen Güvenlik İşbirliği Ortak Deklarasyonu'na göre 1978'de saptanan Savunma İşbirliği Rehberi'ni değiştirmeye başlamışlardır. 24 Mayıs 2004'de Diet (Japonya Meclisi), yeni Savunma İşbirliği Rehberi ile ilgili maddeleri inceleyerek kabul etmiştir. Bu, Japonya ve ABD'nin güvenlik işbirliğini güçlendirmelerine ilişkin yeni sistemin kurulduğunu göstermektedir. Japonya-ABD arasındaki güvenlik işbirliğinin Kuzey Kore'nin tehdidine karşı olduğu ifade edilse de Çin, bunun kendisine karşı oluşturulduğunu iddia etmektedir.

29 Eylül 1972'de beyan edilen ortak deklarasyon ile Çin-Japonya ilişkileri normale dönmüştür. 12 Ağustos 1978'de de iki ülke arasında "Çin-Japon Barış-Dostluk Anlaşması" imzalanmıştır. Ancak bölgesel ve küresel çıkarları örtüşmediği için 30 yıldan beri iki ülke arasında sadece ticari ilişkiler gelişmiştir. En son Nisan 2005'te Çin'de meydana gelen anti-Japonya protestoları sonucunda Çin-Japon ilişkileri tehdit altına girmiştir.

1.4.4. Tayvan Sorunu

Çin'in güneydoğu sahillerinde doğal koruma duvarı olması nedeniyle, "Türkiye için Kıbrıs", "ABD için Küba" gibi "Çin için de Tayvan" batmayan uçak gemisi olarak adlandırılmaktadır. Çin için Asya-Pasifik bölgesindeki etkisini sürdürmek ve süper ülke olma arzusunu gerçekleştirmek bakımından Tayvan önemlidir.

1.4.4.1. Adanın Önemi

Tayvan adasının yüzölçümü 35,967 kilometrekaredir ve Hainan Adası'na 180 km uzaklıktadır. Bu nedenle Doğu Asya'ya uzanan ticaret yolları boyunca ada, Çin için stratejik bir öneme sahiptir. Çin, bu bölgeyi elinde tutan ülkenin, o bölgeye hakim olacağına inanmaktadır⁵¹. Güney Çin Denizi'nde bulunan adalar topluluğu tarafından etrafı çevrelenmiş ÇHC'nin okyanusa açılabilmesi için Tayvan Boğazı'na ihtiyacı vardır.

Tayvan adası üzerinden Güneydoğu Asya'daki binlerce ada grubuna ve kuzeyindeki Japonya'ya bağlı diğer adalar topluluğuna ulaşabilmektedir⁵².

Çin'in Batı Pasifik'te yüz bin kilometrekare büyüklüğünde petrol ve diğer deniz altı zenginliklerini içeren bir alanı vardır. Tayvan ise bu bölgeye giden yolun ağzında olup, Çin'in bu bölgedeki çalışmasını engelleyebilecek bir konumdadır. Tayvan'dan Çin'e doğru deniz

⁵¹ Aslı GÖKÇEBORA: "Devlerin Kapanmasındaki Son Durum", <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=61&sayfa=15>, (erişim tarihi 22 Ekim 2005).

⁵² Nuranıye Hidayet EKREM: Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000), ASAM Yayınları, (Ankara,2000), 52.

kuvvetleri yönlendiğinde iki gün içinde Çin'in bütün deniz kıyısı etki altına alınabilir⁵³.

Toplam alanının %69'u dağlık bölge olan Tayvan adası, büyük kuvvetlerin hareketına müsait değildir. Okyanusa doğru yüksek dik kayalıklarla kuşatılmış olması, büyük çapta bir askeri çıkarma hareketını zorlaştırmaktadır. Ayrıca adanın on beş bin kilometrekare olan karasuları bölgesinin her tonajda geminin geçmesine uygun olması da deniz kuvvetlerinin bölgedeki hareketını kolaylaştıran bir faktördür.

Çin Strateji Araştırma Kurumu tarafından 1999 yılında yayımlanan Strateji ve İşletme Dergisi'nde Chang Muwen, Tayvan'ın Çin için stratejik önemini şu şekilde özetlemektedir:

“...Tayvan, Çin'in Pasifik'e doğrudan gidebileceği en önemli kapıdır ve Japonya'nın güneye inmesi için mutlaka geçmesi gereken yoldur. Kıta Çin'den ayrılmış bir Tayvan'ı kontrol eden ABD, Japonya'yı ve güneyde ASEAN ülkelerini etkisi altına alabilir, batıdan da Çin'i kuşatabilir. Böylece Çin'in, Güney Çin Adaları üzerindeki egemenliğini sarsabilir; Çin'in stratejik üssü olan Malacca Körfezi'nden uzaklaştırarak Çin'in Malacca Körfezi'nden Hint Okyanusu'na ulaşabilen hayati önemi haiz büyük stratejik yolunun kontrolünü kaybettirebilir.”⁵⁴

1.4.4.2. ÇHC-Tayvan İlişkileri

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Çin'de yaşanan iç savaş neticesinde, Pekin'deki KTM yönetiminin Tayvan adasına sığınması ile boğazın iki tarafını karşı karşıya getiren “Tayvan sorunu” ortaya çıkmıştır.

⁵³Nuraniye Hidayet EKREM: a.g.e., 52.

⁵⁴Nuraniye Hidayet EKREM: a.g.e., 53.

1949 yılında ÇHC'nin kurulmasından sonra Pekin Hükümeti Tayvan'ı işgal altındaki bir Çin eyaleti sayarken, Taipei'deki Milliyetçi Çin Hükümeti de kıta Çin'i "komünist asilerin" elindeki tutsak ülke olarak değerlendirmiş ve 1912'de anakarada kurmuş oldukları devletin devamı olarak,bütün Çin'in tek temsilcisi olduğunu iddia etmiştir⁵⁵. Bu dönemde ABD'nin soruna taraf olmasıyla da sorun farklı bir boyut kazanmıştır.

1950 yılında ABD'nin bölgeye 7. Filo'yu göndermesi ve 1954 yılında Tayvan'ın güvenliğini teminat altına alan "Tayvan ile İlişkiler Yasası"nın düzenlenmesi ile Boğaz'ın iki yakasındaki ilişkiler gerginleşmiştir. ABD'den destek alan Tayvan, bir yandan askeri varlığını arttırmaya çalışırken diğer yandan da ekonomik istikrar programına hız vermiştir. Çin'de bu silahlanmaya aynı şekilde karşılık vererek Tayvan üzerindeki iddialarından vazgeçmediğini ortaya koymuştur.

1960'lı yıllarda BM'nin Pekin Hükümeti'ni Çin'in yasal temsilcisi sayması ve Tayvan'ın BM üyeliğine son vermesi ile rekabet askeri alandan diplomatik alana kaymıştır. Tayvan, tüm Çin halkını temsil etme iddiasından, ABD-ÇHC resmi ilişkilerinin 1972 yılında başlaması nedeniyle vazgeçerek adanın "de jure" bağımsızlığını kabul ettirme politikasına yönelmiştir.

1 Ocak 1979 tarihinde ÇUHM'nin Tayvan'a gönderdiği selam mesajı, ikili ilişkilerde bir yumuşamaya neden olmuştur. Ancak 1981 yılında Çin tarafından iletilen "Barışçıl Birleşme İçin Dokuz Maddelik Öneri"⁵⁶,Tayvan'ın bu planı ilhak amaçlı olduğu gerekçesi ile "Üç Hayır Politikası"⁵⁷ ile kesin bir şekilde reddedilmiştir.

⁵⁵ Ümit ÖZTÜRK: "Yükselen Gücün Bütünleşme Arayışı", Dünya Çatışma Bölgeleri, (Der. Kemal İNAT, Burhanettin DURAN ve Muhittin ATAMAN), Nobel Yayıncılık,(Ankara,2004), 570.

⁵⁶ Plana göre Tayvan, siyasi, ekonomik ve askeri olarak zerk oluyordu.

⁵⁷ İlişki yok, görüşme yok, anlaşma yok.

1982 yılında da ÇHC-ABD arasında imzalanan anlaşma ile ÇHC, Tayvan sorununu barışçıl yollardan çözeceğine dair teminat verirken ABD'de Tayvan'a silah satmayacağı yönünde Pekin'e garanti vermiştir. Bunun üzerine, Tayvan yönetimi yeni bir strateji belirlemiştir.

2000'li yılların başına ilişkileri yumuşatacak çok önemli adımlar atılmasına rağmen 2003 yılında Çin Ulusal Halk Meclisi'nin (ÇUHM) "Ayrılıkçılara Karşı Yasa"nın gerçek Boğaz'ın mevcut Statükosunu değiştirecek her türlü girişimin kuvvet kullanımı dahil her tür önlemlerle engelleneceğini kanunlaştırması gerginliği tırmandırmıştır⁵⁸. 4 Mart 2005'te ÇHC, 4 maddelik bir rehber çıkartmıştır. Buna göre, tek Çin ilkesinden hiçbir zaman uzaklaşmayacağı, barışçıl yollardan yeniden birleşme alternatifinden vazgeçilmeyeceği, Tayvan halkına güvenin ve yakınlığın devam ettirilerek iki yakada barışın tesis edileceği ve hiçbir zaman ayrılma taraftarı faaliyetlere karşı çıkmaktan taviz verilmeyeceğini bildirmiştir.

27 Şubat 2006'da Tayvan'ın devlet başkanı Chen Shui-Bian KTM'nin 1990'da barışçıl birleşme sürecini yürütmek için kurduğu "Ulusal Birleşme Konseyi(NUC)"nin faaliyetlerine son vereceğini açıkladı.

1.4.5. Hindistan İle Tibet Sorunu

Bugünkü Çin-Tibet anlaşmazlığının temeli 17. yüzyılın sonu ve 18. yüzyılın başlarında Çin'de ortaya çıkan dini ve siyasi karşıtlığa kadar gitmektedir. 1913-1950 yılları arasında Çin, zayıflaması nedeniyle Tibet'teki varlığını tam olarak sürdürememiştir. Bu durumdan yararlanan

⁵⁸ Funda ÇOBAN: "Tayvan Sorunu: Dünü, Bugünü ve Yarını", Jeopolsar:Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 2, Sayı 6, (Mayıs 2006), <http://www.jeopolsar.com/7.htm>, (erişim tarihi 13 Haziran 2006).

Tibetliler, liderleri olan Dalay Lama önderliğinde bağımsızlıkları için çatışmaya başlamışlardır. 1949 yılında ÇHC'nin kurulmasından sonra Çin, politikalarını sertleştirmiş ve 1951 yılında bölgeyi işgal etmiştir. 1951 yılında ÇHC ile Tibet arasında imzalanan "Tibet'in Özgürleşmesi İçin 14 Madde Anlaşması"⁵⁹ ile Tibet Çin'in hakimiyetini kabul etmiştir.

Tibet'in güneydoğusunda yaşayan Khambaların ayaklanması üzerine artan baskılar karşısında 14. Dalay Lama'nın Hindistan'a sığınması ve burada Tibet Sürgün Hükümeti'ni kurması, Çin ile Hindistan ilişkilerinde sınır çatışmalarına neden olmuştur. Çin Hindistan sınırını işgal etmesine rağmen, 1962 yılında tek taraflı ateşkes ilan etmiştir. Bu tarihten itibaren iki ülke arasındaki sınır anlaşmazlıkları 2003 yılına kadar devam etmiştir.

1989'da ölen Panchen Lama'nın yerine kimin getirileceği sorusu, Çin hükümeti ile Dalay Lama arasındaki diyalog sürecine büyük bir darbe vurmuştur. 1995'te yaşanan bu olayların ardından görüşmeler kesilmiş ve 2002'ye kadar taraflar hiç bir araya gelmemiştir. Diyalog süreci 2002 yılında tekrar canlanmıştır. 2002 yılından bu güne kadar taraflar beş kez bir araya gelmişlerdir.

1960'ların başından beri sınır sorunu olan Çin-Hindistan, bu sorunlarını çözmek için 2003 yılında bir araya gelerek, sınır sorununu çözüme kavuşturmuşlardır. Çin, Hindistan sınırını boşaltacağını beyan etmiş; Hindistan'da Tibet'in Çin'in ayrılmaz bir parçası olduğunu kabul etmiştir⁶⁰.

⁵⁹ Kadir Türkalp ALAŞKAN: "Tibet Sorunu", Jeopolsar:Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 2, Sayı 6, (Mayıs 2006), [http:// www.jeopolsar.com/9.htm](http://www.jeopolsar.com/9.htm), (erişim tarihi 13 Haziran 2006) ; Murat ÇIPLAK: "Çin'de İnsan Hakları ve Ayrılıkçı Hareketler", Çin Gölgesinde Uzakdoğu Asya, (Yay. Haz. Deniz Ülke ARIBOĞAN), Bağlam Yayınları, (İstanbul,2001), 244.

⁶⁰ Xizang Wenti", <http://www.fmprc.gov.cn/ce/cedk/chn/zt/xzwt/t104512.htm>

Enerji ihtiyacının önemli bir kısmını Orta Asya'dan ve Orta Doğu'dan sağlayan Çin açısından Tibet, enerji yollarında önemli bir yere sahiptir ve bu sorunun Çin lehine çözülmesi muhtemeldir.

1.4.6. ABD İle İlgili Sorunlar

Çin, ABD'yi bütün tehlikelerin ana kaynağı⁶¹ olarak görmekte ve olayların hepsinin arkasında Amerikan parmağının olduğunu düşünerek sorunların çözümünü de ABD'de aramaktadır. Çin; ABD'nin Yugoslavya'daki Çin Büyükelçiliği'ne düşen füzenin kaza eseri düştüğüne inanmamakta, Stratejik Füze Savunma Sistemi'nin kendisine karşı bir tehdit olarak değerlendirmekte; Washington'un Tian'anmen olaylarını, Tibet ve Doğu Türkistan'ı bahane ederek ve Tayvan'a da destek vererek kendi iç işlerine müdahale etmeye çalıştığını iddia etmektedir.

1.4.6.1. İnsan Hakları Sorunu

ABD Başkanı Jimmy Carter,1979 yılında ABD siyasetinde ilk defa Çin'in insan hakları sorununu gündeme getirmiştir. 1986'da ABD Kongresi, Çin'in insan haklarını ihlal ettiğine dair bir kararname çıkarmıştır⁶². Şubat 1990'da, ABD yıllık insan hakları raporunda Çin'de insan haklarının ağır bir şekilde ihlal edildiği belirtmiştir⁶³. Bu tarihten itibaren ABD, Çin ile ilişkilerinde insan hakları sorununu hep bir koz olarak kullanmıştır.

⁶¹ Li Zhaoxing: "Taiwan Wenti Shi Yingxiang Zhong Mei Guanxi Fazhan de Zui Da Yinsu", Sichuan, Xinwen Wang, (26 Ekim 2004).

⁶² Yi Xian XIE: Zhong Guo Waijiaoshi- Zhonghua Renmin Gonghe Shiqi(1979-1994), Henan Renmin Chubanshe, (2004), 26-27.

⁶³ Yun Hu DONG: Zhong Mei Guanxi Zhong de Renquan Wenti, Xinhua Chuban, (Beijing,1988), 7-8.

ABD ve Avrupa ülkeleri 1990'dan bu yana her yıl BM İnsan Hakları Komisyonu yıllık toplantısında Çin'i kınama teklifleri sunmaktadır. Çin Hükümeti de, Avrupa ülkelerinin insan hakları baskısına kendi muazzam pazar cazibesıyla karşılık verirken, ABD'ye de Çin pazarı cazibesinden başka, ABD'nin de insan haklarını ihlal ettiğine dair rapor hazırlayarak karşılık vermektedir⁶⁴.

1.4.6.2. Tian'anmen Olayları

ABD, 4 Haziran 1989'da Tian'anmen Meydanı'ndaki olaylarda Çin'in insan haklarını ihlal etmesini sadece kınamamış aynı zamanda Çin'e ambargo uygulamıştır. 5 Haziran 1989'da, ABD ilk ambargo kararını çıkarmıştır. 20 Haziran'da da üst düzeydeki ikili görüşmeleri ve uluslararası finans örgütlerinin Çin'e yapacağı yardımları askıya almıştır. 21 Temmuz 1989'da ABD Kongresi, Tibet'in sürgündeki lideri Dalay Lama'ya insan hakları ödülü vermiştir⁶⁵.

1.4.6.3. ABD-Tayvan İlişkileri

ÇHC-ABD ilişkilerinde en büyük anlaşmazlık ve engel Tayvan meselesidir.

1633'te Çin Mançu İmparatorluğu'na dahil edilen Tayvan, 1894-1895 Çin-Japon Savaşı'ndan sonra Japonya'ya bırakılmıştır. 1943 yılında Çin, ABD ve İngiltere bir araya gelerek Tayvan'ın statüsüne ilişkin Kahire Beyannamesi'ni ilan etmiş ve Tayvan Adası'nın Milliyetçi Çin'e devredilmesine karar vermiştir.

⁶⁴ Nuraniye Hidayet EKREM: a.g.e., 46.

⁶⁵ Nuraniye Hidayet EKREM: a.g.e., 43.

ABD-Tayvan ilişkileri, 1950'de Kore Savaşı'nın başlaması Taipei Hükümeti'ni ÇHC'ye karşı korumak ve anakaradaki komünist rejimi (ÇHC) zayıflatmak amacıyla ABD'nin 7. Filo'yu Tayvan Boğazı'na konuşlandırmasıyla başlamıştır. 1954 yılında Vietnam'da yaşanan gelişmeler çerçevesinde ABD ile Tayvan arasında "Karşılıklı Savunma Antlaşması" imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre ÇHC'nin Tayvan'ı ilhak etmesi durumunda, ABD Tayvan'a yardım edecekti. 1972 yılında ABD ile ÇHC arasında resmi ilişkilerin teşhis edilmesiyle birlikte ABD, ÇHC'nin Tayvan için savunduğu "Tek Çin, İki Sistem" modeline destek vermeye başladı⁶⁶.

1979 yılında ise, ABD, Çin ile gelişen ilişkiler sonucunda 1954 yılında Tayvan ile yaptığı antlaşmayı feshetmiş; ancak bir rezerv koyarak ekonomik ve kültürel ilişkilerini devam ettireceğini taahhüt etmiştir. Böylece ABD sermayesinden faydalanmaya başlayan Tayvan hızlı bir ekonomik kalkınma dönemine girmiştir.

1990'lı yılların ortalarına dek ABD'nin ÇHC politikası çerçevesinde ekonomik ilişkiler boyutunda gelişen ABD-Tayvan ilişkileri, ÇHC'nin bu yıllarda güçlenen bir bölge ülkesi olarak boy göstermesi ve ÇHC-Tayvan arasında ilişkilerinin gerginleşmesi ile yeni bir döneme girmiştir. 1996 yılında, ÇHC Tayvan'a gözdağı vermek amacıyla Tayvan Boğazı'nda füze tatbikatı yapmıştır. ABD'de bu tatbikata cevaben Nimitz uçak gemilerini bölgeye göndermiştir.

2000'li yıllarda ise, ABD-Tayvan ilişkisi ABD'nin çelişkili açıklamalarının gölgesinde kalmıştır⁶⁷. Ekim 2004'te ABD Dışişleri

⁶⁶ Subhash KAPİLA: "Taiwan: Strategic Significance in East Asia security Calculus", <http://www.saaq.org/papers18/paper1759.html>, (erişim tarihi 13 Nisan 2006).

⁶⁷ 2001 yılında ABD Başkanı George W. Bush "ABD'nin Tayvan'ı savunmakla değil, saldırıyı caydırmakla" yükümlü olduğunu ifade etmiştir. Dan BLUEMENTHAL ve Randy SCHEUNEMAM: "Tense Straits", *National Review*, <http://article.nationalreview.com/?q=YTQyNzU1YjFhZDI3NzFIOTBhZWQxYzJiODc2NlTcwM2Q=>, (erişim tarihi 13 Mart 2006).

Bakanı Colin Powell'ın Çin'e yaptığı ziyaret sırasında gerek Cumhurbaşkanı Wen Jiabao gerekse Dışişleri Bakanı Li Zhaoxing, ABD'nin "Tayvan'ın bağımsızlığı" taraftarı bölücülerin niteliğini ve ciddi zararlarını açıkça bilmesini ve Tayvan sorunundaki taahhütlerini hayata geçirmesini isteyerek Çin-ABD ilişkilerinin sağlıklı ve istikrarlı bir şekilde gelişmesini buna bağlı olduğunu belirtmiştir⁶⁸. Tayvan adası, Çin'in ve ABD'nin Pasifik'teki çıkarları doğrultusunda, önümüzdeki yıllarda da her iki ülke ilişkilerinde zaman zaman krize neden olmaya devam edeceği benzetilmektedir.

1.4.7. Etnik Sorunlar

Çin nüfusunun yaklaşık %8'ini 55 etnik azınlık, %92'sini de Han Çinlileri oluşturmaktadır. Han Çinlileri daha çok kıyı kesimlerinde ve içeri doğru genişleyen hinterlandında yaşarken; daha kuzeyde kalan bölgelerde diğer azınlıklar yaşamaktadır. Çin'in güneyinde ve kıyı kesimlerinde yaşayan azınlığın gelirleri, iç bölgelerde ve batı eyaletlerinde yaşayanların gelirlerine oranla daha yüksektir⁶⁹. Pekin Hükümetinin uygulamakta olduğu "ayrıcalıklı muamele" politikası⁷⁰ bile Han Çinlileri ile azınlıklar arasındaki dengesizliğin giderilmesinde yetersiz kalmaktadır.

Çin'in iki bölgesinde etnik sorunlar yaşanmaktadır. Bunlardan biri yoğunlukla Uygur Türkleri'nin bulunduğu Doğu Türkistan⁷¹, diğeri ise Tibet⁷²'tir.

⁶⁸ "Li Zhao Xing: Taiwan Wenti Shi Yingxiang ZhongMei Guanxi Fazhan de Zui DA Yinsu", Sichuan Xinwen Wang, (26 Ekim 2004) ; Xing Hua Wang, (25 Ekim 2004).

⁶⁹ Murat ÇIPLAK: a.g.m., 232-233.

⁷⁰ Murat ÇIPLAK: a.g.m., 233.

⁷¹ Konu, sayfa 65'de Üçüncü bölümde "Doğu Türkistan Sorunu" başlığı altında detaylı olarak anlatılmıştır.

⁷² Konu, sayfa 31'de "Hindistan ile Tibet Sorunu" başlığı altında detaylı olarak anlatılmıştır.

ABD başta olmak üzere birçok devlet Çin'in Doğu Türkistan ve Tibet politikalarını eleştirmekte ve insan hakları ihlallerinin durdurulması için Çin'e baskı yapmaktadır. Ayrıca bu bölgelerden kaçanların oluşturduğu kamuoyu, Çin'in imajına da zarar vermektedir.

1.4.8. Kuzey ve Güney Kore Sorunları

Kuzey Kore'nin kitle imha silahı tehdidinin Çin'in kuzeydoğu bölgesine zarar vereceği, Japonya ve Tayvan'ın kendi nükleer silahlarını geliştirmesine sebep olabileceği ve Güney Kore 'ninde bu tür bir girişimde bulunabileceği endişesini taşıyan Çin, Kore Yarımadası'nın nükleer silahlardan arındırılmasını savunmaktadır. Çin'e göre bu ülkeler, nükleer silah üretme kapasitesine sahiptir. Bu ülkelerin nükleer silaha sahip olması durumunda Çin, büyük bir güvenlik sorunu ile karşı karşıya kalacaktır. Bu tür olası bir sorunun varlığı; Çin'in özellikle 2000'li yıllardan itibaren yükselişe geçen ekonomik kalkınmasını da sekteye uğratacaktır. Bu nedenle Çin, Kuzey Kore'nin kitle imha silahı üretmesine karşıdır.

Ağustos 2003 yılında Kuzey Kore'nin nükleer programını görüşmek üzere ABD, Çin, Rusya, Japonya, Güney Kore ve Kuzey Kore'nin katılımıyla başlayan 6'lı görüşmeler sonucunda Kuzey Kore'nin nükleer programını güvenlik güvencesi ve yardım karşılığında durdurmayı kabul etmesi ile Çin, rahatlama sürecine girmiştir.

Kuzey Kore'nin, ABD'nin baskıcı tutumu nedeniyle 2005 yılında 6'lı görüşmeleri süresiz askıya aldığı ve nükleer programını sürdüreceğini bildirmesi⁷³; Güney Kore'nin ABD ile her yıl ortak askeri

⁷³ Kuzey Kore: Nükleer Silahımız Var", Hürriyet, (11 Şubat 2005).

tatbikat yapması ve Güney Kore'de halen otuz üç bin ABD askerinin konuşlandırılmış olması Çin'in güvenlik kaygılarının artmasına neden olmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-ÇİN HALK CUMHURİYETİ İLİŞKİLERİNİN BOYUTLARI

2.1. Tarihteki Türk- Çin İlişkileri

2.1.1. Milattan Önce Başlayan İlişkiler

Türkler ve Moğollar Çin'in kuzeyine yerleşmiş ve devlet olarak hüküm sürmüş en önemli kavimlerdi. Bu nedenle Çin tarihi, özellikle kuzey komşularının tarihi ile iç içe gelişmiştir. Bazı tarihçiler, milattan önce üç binli yıllardaki yazılı Çin kaynaklarında Türkler hakkında birçok belge olduğunu ifade etmişlerdir⁷⁴. Bu kaynaklar, Türk kavimlerinin Çin'in kuzey ve kuzeybatısında yaşadıklarını ve kendilerine has bir kültürlerinin olduğunu vurgulamışlardır. Avcılık yapan bu Türk kavimleri, Çin'in Gansu eyaletine değişik zamanlarda akın tarzında harekate girişmişlerdir. Çinliler bunlara "Hianyun", "Hunyu" gibi isimlerle hitap etmişlerdir. Birçok kaynak, bu kavimlerin daha sonra tarih sahnesine çıkacak olan Hunluların ataları olduğunda birleşmektedir.

M.Ö. 256 yılında Zhou Hanedanlığı'nın son imparatoru, Qin'in hanedanlığın başındaki imparator adına, tahttan feragat etti. Bundan sonra iktidara geçen Qin döneminde kuzeyde gruplar halinde bulunan gruplar ilk defa Touman (Teoman) idaresi altında bir devlet kurmak için küçük ama atılgan, akıncı ve muharip bir birlik kurdu. Bu özelliklerinden dolayı bu birlik, Qin Hanedanlığı için tehlike yaratıyordu. Qin'in idarecileri kuzeyde büyük bir ordu kurmaya ve daha evvelce inşa

⁷⁴ Necati Ulunay UCUZSATAR: Tarih Boyunca Türk Harp Sanatı Taktik ve Stratejisi-I, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, (Ankara,1986), 33.

ettikleri sedleri onarmaya ve büyütmeye karar verdiler. Böylece M.Ö. 214'de büyük bir sed meydana getirildi⁷⁵.

Başlangıçta akınlarla birtakım menfaat sağlama amacını güden hareketler, iletişimin temelini oluşturan savaş günleri ile sınırlı kalmadı. Daha sonraları milliyetçilik ve devlet tutkusu ön plana çıktı. Yine Çin kaynaklarına göre Çinlilerle giriştiği bir savaşta hayatını kaybeden Hun hakani Yabgu savaştan önce şunları söylemişti:

“Çinlilere tabi olmayacağız. Çünkü biz Hunlar, geleneksel olarak kuvveti takdir eder başkalarının buyruğu altına girmeyi adilik sayarız. Atlı savaşçı hayatımız nedeniyle adı bütün yabancı kavimleri titreten bir millet olduk. Biliriz ki savaşçının kaderi savaşta ölmektir. Biz ölsek de kahramanlığımız baki kalacak, çocuklarımız ve torunlarımız, diğer bütün kavimlerin efendisi olacaktır.”⁷⁶

2.1.2. Parçalanma Dönemindeki İlişkiler

Çin tarihinde “Üç Devlet Dönemi” veya “Parçalanma Dönemi” olarak anılan dönemler yaşanmadan önce hanedanlık dönemlerinin ilkini başlatan “Shang Hanedanlığı” dönemine yönelik yapılan kazılardan elde edilen bilgilere göre, bu hanedanlık büyük bir kültüre sahipti. Savaş tekniği bakımından Türklerin ve Moğolların tesirinde kalmışlardır. Kullandıkları savaş arabalarının kuzeydeki Türk kavimlerinden alındığını göstermektedir.

Zhou Hanedanlığı'nın bile aslen bir Türk kabilesi olması, Shang Hanedanlığı ile evliliklere kadar uzanan ilişkiler sonucunda Shang kültürüne kuvvetli Türk unsurları ve kültürü girmiştir. Diğer hanedanlık

⁷⁵ Wolfram EBERHARD: a.g.e., 86.

⁷⁶ Özer SÜKAN: Çin Halk Cumhuriyeti Tarihi, Kurulması, Gelişmesi, Türkiye ve Diğer Devletlerle Olan İlişkileri, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, (İstanbul,2000), 145.

dönemlerinde de aynı türden yaklaşımlar olmuş ve lehçeler farklılaşmaya başlamıştır. Değişik bölgelerdeki yazı üslupları ve kelimeler Çince'ye girmiştir. Bu kelimelerin çoğunun yine Türkçe'den veya Moğolca'dan alındığı varsayılmaktadır. Bu dönemlerde Türk ve Çin halkları arasındaki ilişkilerin sınırlarını tespit edebilmek gerçekten güçtür.

Çin'de M.Ö. 206-M.S. 220 yılları arasında hüküm süren Han Hanedanlığı döneminde Kao Chi, hanedanlık içerisindeki kargaşalığı önlemeye çalışırken, Mao Tun (Mete), yaptığı akınlarla Hun Devleti'ni Çin'e nazaran daha kuvvetli hale getirmiştir. Bu dönemde Kao Chi'ya karşı olan Çinliler, Hunlar'ın tarafına geçerek sanatkarlık ve devlet memurluğu gibi işlerde çalışmışlardır. Hun Devleti'nin yazıları, o zaman yazı olmadığı için Çince yazılmıştır⁷⁷. Kaoti, devamlı akınlar ile ele geçirdikleri arazi, ipek kumaş ve gıda maddelerinden daha fazlasını Hunlar'a vermeyi teklif etti. Bu teklifi pekiştirmek için de Çinli bir prenses Mao Tun(Mete) ile evlendirildi. Bu Türklerle Çinliler arasında eşit şartlarda yapılan ilk anlaşmadır. Bu anlaşmaya göre, her iki taraftan devlet yönetimine yeni geçen hükümdar kim olursa olsun mevcut anlaşma yenilenecekti.

Çin'de Sui (581-617) ve Tang (618-907) Hanedanlıkları döneminde, özellikle Tang Hanedanlığı döneminde, Türklerin Çin'in yerleşim merkezlerine yapıkları taarruzlar sonucunda Çinliler geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu dönemden sonra pek açık olmayan ilişkilerde Türkler, Çin ordusunda görevlendirilmiştir. Üst düzeyde çalışan bazı Türklerin sarayda yaşamaya başlamıştır.

Türklerle Çinliler arasındaki ticari ilişkilerde özellikle Türklerin yetiştirdiği ve Çinlilerin orduda ihtiyaç duydukları atlar, alışverişin odak noktası idi. Siyasi alanda ise "kaleyi içten fethetme" yöntemleri ile

⁷⁷ Özer SÜKAN: a.g.e., 146.

yıpratılan Hunlar, Kuzey Hun Devleti ve Güney Hun Devleti diye ikiye ayrılmıştır. Kuzey ve Güney Hunları arasında kardeş kavgaları başlamasıyla da Güney Hunlar, Çin nüfuzuna girdi.

2.1.3. Çin- Göktürk İlişkileri

Göktürk İmparatorluğu, gittikçe gelişen varlığı ve kudreti, mükemmel askerlik sanat ve stratejisi ile başta Çinliler olmak üzere diğer devletlerin de “önlenmesi gereken bir dış tehdit” olarak gördükleri bir kuvvet halini almıştı.

Bu dönemde başta Çin olmak üzere, Bizans, Hint ve İran politika ve stratejilerini Göktürlere göre düzenlemişler ve bu güçlü Türk devleti ile ekonomik, siyasal ve sosyal alanlarda ilişkiler kurmak istemişlerdir. Bu devletin gücünün nasıl oluştuğunu ve nereden geldiğini anlamak için sürekli araştırma yapmışlardır.

Göktürkler, Avarlar(394-552)ın egemenliğine son verdikten sonra soylu olanlar ile Avar toplumunun bir kısmı Çin'e göç etti, bir bölümü de Kafkasya'nın eteklerine yerleşti. Göktürk egemenliğini kabul edenler, imparatorluğun içinde eridiler. Hunlar döneminde Çin'de devletin çeşitli yerlerinde çalıştırılan Avarlar, Göktürk egemenliğinin başlarında bütün görevlerden uzaklaştırıldılar. Göktürkler, Çin'in geleceği için bir tehdit oluşturuyordu ve bunu yenmenin bir tek yolu vardı. Tarihi ilişkiler boyunca uyguladıkları ve başarılı oldukları taktiği benimsediler: Devleti kendi içinden güçsüz hale getirmek. Bunun ilk adımı da Göktürk Devleti'nin güçlü Kağan'ına Çinli bir prensesle evlenmesi için teklifte bulunmaktı. Bu hareket hem güvenli bir geleceğe doğru başlangıç olacaktı hem de ilişkiler daha üst seviyeye çıkacaktı.

Çin imparatorunun elçisi kıymetli hediyelerle birlikte Bumin Kağan'a yazılmış bir mektubu da beraberinde götürdü.

Mektup şöyleydi:

“ Kuzey komşumuz, güçlü Göktürk İmparatoru Bumin Kağan; bütün düşmanlarınızı yenilgiden yenilgiye uğratarak kısa bir sürede ülkenizin sınırlarını büyütmüş ve düşmanlarınızı egemenliğiniz altına almış olduğunuzu duymuş olmak, bizi sevindirmiştir. Böyle güçlü bir devletin soylu hükümdarına imparatorluk ailemizden bir prenses vererek aile bağlarımızı birleştirmek, bizi daha da sevindirecektir. İşte bu amaçla size Wei Hanedanlığımızın seçme prensesi Chang Lou'yu eş olarak vermek istiyoruz. Bu onuru bize vereceğinize, prensesimizin Türk imparatoriçesi olarak ülkenize yararlı olacağına güveniyoruz. Aslında bizler, Mao Tun(Mete'nin yaşadığı çağdan beri Türklerle dostuz. Hunların o ünlü hükümdarı zamanında olduğu gibi, dostluk bağlarımızı sizinle de niçin yenilemiş olmayalım? Karşılığınızı beklemekteyim.”⁷⁸

Bu mektubun gereği yapıldı ve prenses Chang Lou, yüzlerce kişilik bir gelin alayı ile Göktürk Devleti'ne geldi. Gelen Çinli konukların yarısından çoğu Göktürk Devleti'nin topraklarında kaldı. Bir yandan Türk Katun'u olan Chang Lou, diğer yandan da misafir olarak gelip kalanlar ,bilinen görevlerine başladılar. Evliliğin üzerinden birkaç ay geçtikten sonra Bumin Kağan aniden hastalanıp öldü. Buna benzer ilişkiler daha sonra da devam etti.

Göktürk Devleti'nin sınırları; batıda Ural Nehri'ni aşarak Volga'ya ulaştı. Doğuda da Kore'nin kuzeyinden geçerek Büyük Okyanus'a dayandı. Güney sınırını belirleyen hat ise Çin Seddi oldu.

Göktürk dönemindeki Çinlilerle olan ilişkiler, Kül-Tiğın Yazıtı'nın güney cephesinde şu şekilde yer almaktadır:

⁷⁸ Ali Kemal MERAM: Göktürk İmparatorluğu, Milliyet Yayınları, 1.Basım, (İstanbul,1974), 27.

“Ötügen’den daha iyi yer yoktur. Yurt tutulacak yer, Ötügen’dir. Ülke, buradan yönetilirse düzen bozulmaz, güç yetmez. Ben Ötügen’de oturup Çinlilerle barış yaptım. Altını, gümüşü, ipeği, ipekliği öylece veriyorlar. Çinlilerin sözleri tatlı, ipek kumaşları yumuşaktır. Tatlı sözle, yumuşak ipek kumaşla aldatıp uzak milletleri kendilerine yaklaşıtırlar. Sonrada içlerine girer, kötülükleri yaparlar. Çinliler kendilerinden olamayan bilgeli kişileri, kendilerinden olmayan alp kişileri yaşatmazlar. Yanılıp onlara inanırlar, kendi soylarına, en yakınlarına ve milletine yararlı olmaktan çıkarlar. Çinlilerin tatlı sözlerine, yumuşak ipek kumaşlarına aldanan çok, pek çok Türk yok oldu.”⁷⁹

“...Çin Kağanı’ndan resim sanatçısı getirttim. İstedim. Benim sözümü kıramadı, gönderdi. ... eşi olmadık türbe yaptırdım. İçine dışına eşi olmadık resimler yaptırdım.”⁸⁰

Aynı yazıtın doğu cephesinde ise şunlar yazılıdır:

“Ülkeyi yöneten beğlerle, milletin arası açık olduğu için Çinliler aldatıcı, bozguncu oldukları için küçük kardeşi büyük kardeşine düşman ettikleri için beğlerle milletin arasını açtıkları için Türk milleti, kendine ülke edindiği yurdundan olmuş, kağansız kalmış...”⁸¹

Kül-Tiğın anıtı’nın batı cephesinde de Türk-Çin ilişkilerinin başlangıcı şu şekilde anlatılmaktadır:

“Biz Çinliler; Türkleri kuzey stepleri aşarak gelen Hun imparatorluğu’nun Xuanfu dolaylarındaki sarayında imparatorumuzla görüştükleri ve Wang-li sınırlarımızı korudukları yıllardan da öte çağlardan tanıdığımızı söylersek, görürüz ki bizim dostluk ve yakınlığımız çok uzak bir geçmişi kapsamaktadır.”⁸²

Milattan önce başlayan Türk –Çin ilişkileri; kah devam etti, kah şekil değiştirdi; kimi zaman zayıfladı, kimi zaman canlandı kimi zamanda dünyanın gidişatına uydu; ama öyle ama böyle devam etti. Her iki ulusun nüfusu ve devlet sınırları değişti.

⁷⁹ Özer SÜKAN: a.g.e., 149.

⁸⁰ Özer SÜKAN: a.g.e., 149.

⁸¹ Özer SÜKAN: a.g.e., 149.

⁸² Özer SÜKAN: a.g.e., 150.

2.1.4. Çin-Osmanlı Dönemi İlişkileri

19. yüzyılın sonralarına kadar Çin, sahip olduğu Müslüman nüfusa rağmen Osmanlı İmparatorluğu'nun ilgi alanına girmemiştir. 16. yüzyılda Kanuni döneminde Çin'e belli aralıklarla elçilik heyetleri gönderilmiştir⁸³. Aynı dönemde sayıları oldukça az olmakla beraber zaman zaman ticaret ve misyonerlik gibi amaçlarla Çin'e giden Osmanlılar olmuştur⁸⁴.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyıla kadar Çin ile ilgili esaslı bir diplomasi oluşturmamasının nedenleri arasında Çin'in coğrafi saha olarak Osmanlı'nın hakimiyet iddiasında bulunduğu bölgenin dışında kalması ve Çin'in bu dönemlerde izolasyonist bir dış politika izlemesi yer almaktadır.

Çin konusunun Osmanlı gündemine gelmesi 1900 tarihinde Çin'de yaşanan Boxter Ayaklanması ile olmuştur. Bu dönemde ayaklanma ile ilgili olarak dış basında, ayaklanmanın Osmanlı desteği ile çıktığı haberleri yer almıştır. Buna karşılık Babiali, Boxter ayaklanması ile herhangi bir bağının olmadığını kanıtlamak amacıyla diplomatik atak başlatmıştır. Çin'deki Müslümanlar üzerinde yatıştırıcı telkinlerde bulunmak üzere Enver Paşa başkanlığında bir heyeti Çin'e göndermiştir⁸⁵. Heyet üyelerinin bölge hakkında yeterli bilgi ve donanıma sahip olmaması, görüşmelerin sonuçsuz kalmasına neden olmuştur.

II. Abdülhamit bu dönemde izlediği diplomasi gereğince bir yandan büyük güçler arasındaki çatışmalardan yararlanırken diğer

⁸³ Namık Sinan TURAN: "19. Yüzyıl Osmanlı Uzakdoğu İlişkilerine Dair Gözlemler", (Yay.haz. Deniz Ülke Arıboğan), Çin'in Gölgesinde Uzakdoğu Asya, Bağlam Yayıncılık, (İstanbul,2001), 64.

⁸⁴ Namık Sinan TURAN: a.g.m., 65.

⁸⁵ İhsan Süreyya SIRMA: Belgelerle II. Abdülhamit Dönemi, Beyan Yayınları, (İstanbul1998), 139-141.

yandan da bu coğrafyadaki Müslüman toplulukların desteğini almak için özel görevle adamlar göndermiştir. Bu amaçla 1902 tarihinde Muhammet Ali; 1907 tarihinde de Hafız Ali Rıza ve Bursalı Hafız Hasan Efendi Çin'e gönderilmiştir⁸⁶. 3000'er kuruş maaşla bu göreve atanan Hafız Ali Rıza ve Bursalı Hafız Hasan Efendi, 1908 tarihinde "Pekin Hamidiye Üniversitesi"nin açılması yönünde katkılarda bulunmuşlardır⁸⁷.

1900'lü yıllardan itibaren iki ülke arasındaki ilişkiler, Çin'de yaşanan iç karışıklıklar ve büyük dünya savaşı nedeniyle, bu ziyaretlerle sınırlı kalmıştır.

2.1.5. Durgunluk Dönemi (1911-1949)

1912 yılında Çin'de Milliyetçi Çin döneminin başlaması; I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması ve 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması nedeniyle her iki ülke arasındaki ilişkiler, 1928 yılında imzalanan ticaret anlaşması ile tekrar başlamıştır⁸⁸.

1930'lu yıllarda Milliyetçi Çin, ülke içerisinde baş gösteren iç ayaklanmalarla; yine bu dönemde Almanya ve İtalya'nın yayılmacı politikalarına karşılık Türkiye'nin güvenliği için daha çok Batı ile ilgilenmesi sonucunda ikili ilişkiler, 1949'a kadar bir durgunluk dönemi yaşamıştır.

⁸⁶ İhsan Süreyya SIRMA: a.g.e., 156-158.

⁸⁷ Namık Sinan TURAN: a.g.m., 70.

⁸⁸ Wei Min HUANG: Zhong Dong Guo Jia Tong Shi-Tuerqi Juan, Shang Wu Yin Shu Guan Chuban, (Beijing,2002), 368-369.

2.2. Bugünkü Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri

2.2.1. Siyasi İlişkiler

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1949'da kurulan ÇHC'nin dış politikası, hem SSCB'ye hem de ABD'ye karşı çıkmak ve Üçüncü Dünya ülkeleri ile işbirliği yapmak çizgisinde ilerlemekteydi. Soğuk Savaş döneminde SSCB'nin artan tehditlerine karşı, güvenlik stratejisi dengesini kurmak için 1971'de Başkan Nixon'ın ulusal güvenlik danışmanı Henry Kissinger'ın Çin'e yaptığı ziyaret, iki ülke ilişkilerinin normalleşmesinin ilk adımını oluşturmuştur.

Türkiye ise, 1971 yılına kadar Tayvan'da bulunan Milliyetçi Çin hükümetini tanımıştır ve 1949'da kurulan ÇHC ile resmi bir ilişkisi olmamıştır. Bu dönemde, Mao'nun Atatürk hakkındaki eleştirileri⁸⁹ ile Çin'in Türkiye'deki ABD karşıtı faaliyetlere destek vermesi dikkat çekmektedir⁹⁰. 1965 yılına gelindiğinde zamanın Fransa'daki Türk Büyükelçisi Hasan Esat Işık'ın önerisi ile ÇHC'nin tanınması konusunda ilk adım Paris'te atıldı. Büyükelçi Işık, ÇHC'ni daha önceden tanımış olan Fransa'nın aracılığı ile ÇHC Büyükelçisi General Huang Zheng ile ilişki kurdu. İki büyükelçi arasında yürütülen temaslar ve bu dönemde Henry Kissinger'in ÇHC'ne yaptığı ziyaretin etkisi ile Ankara, Pekin'i tanıyacağını açıklamıştır⁹¹.

Türkiye, Çin Halk Cumhuriyeti'ni 4 Ağustos 1971 tarihinde imzalanan "Diplomatik İlişki Kurulmasına Dair Ortak Bildiri" anlaşması ile resmen tanımıştır. Bu tarihten itibaren Türkiye, ÇHC'yi Çin'in tek yasal temsilcisi olarak kabul ederek "Tek Çin" politikası izlemeye başlamıştır.

⁸⁹ Nuraniye Hidayet EKREM: "Türkiye-Çin İlişkilerinin..." a.g.m., 11.

⁹⁰ Ahmet İNSEL, "27 Mayıs Öncesi Türkiye'nin Çin'den Görünüşü", Tarih ve Toplum, Cilt 31, Sayı 185, (1999), 20.

⁹¹ Özer SÜKAN: a.g.e., 153.

1971 yılında ÇHC'yi resmen tanıdıktan sonra Türkiye, Tayvan ile olan diplomatik ilişkilerini kesti. Günümüzde Tayvan ile ilişkiler, ticari, kültürel ve ekonomik ağırlıklı olarak resmi çerçeveye girmeden devam etmektedir⁹².

Türkiye, ÇHC'yi 1971 yılında tanımasına karşın iki ülke arasındaki ilişkiler, 1980'li yıllardan itibaren yapılan karşılıklı ziyaretlerle gelişme göstermeye başlamıştır. Bu ziyaretler şu şekilde sıralanabilir⁹³:

- Aralık 1982 yılında Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kenan Evren ÇHC'yi ziyaret etmiştir.
- Mart 1984'te ÇHC Devlet Başkanı Li Xiannian Türkiye'yi ziyaret etti.
- Temmuz 1985'te Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Turgut Özal Çin'i ziyaret etmiştir.
- Eylül 1990'da ÇHC Başbakan yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Qian Qichen Türkiye'yi ziyaret etmiştir.
- Mayıs 1995'te Türkiye cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Çin'i ziyaret etmiştir.
- Aralık 1996'da TBMM Başkanı Kalemli Çin'i ziyaret etmiştir.
- Kasım 1996'da ÇHC Kongre Başkanı Qiao Shi Türkiye'yi ziyaret etmiştir.
- Mayıs-Haziran 1998'de Türkiye Cumhuriyeti Başbakan Yardımcısı Bülent Ecevit ve Dışişleri Bakanı İsmail Cem Çin'i ziyaret etmiştir.
- Nisan 1999'da ÇHC Kongre Başkanı Li Peng Türkiye'yi ziyaret etmiştir.

⁹² Tayvan'ın Ankara'da "Taipei Ekonomik ve Kültürel Ofisi" adı altında bir bürosu, İstanbul'da ise " Far East Trade Center" adlı bir ticaret ünitesi mevcuttur. Türkiye'nin de Taipei'de 20 Kasım 1993'te açtığı bir ticaret ofisi vardır. Adı geçen büro, ticari faaliyetlerinin yanı sıra, vize ile bazı konsolosluk işlemlerini yürütmektedir.

⁹³ http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/Doğu_Asya_ve_Pasifik/CHC/CHC.htm, (erişim tarihi 3 Şubat 2006).

- Şubat 2000'de Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanı Saadettin Tantın Çin'i ziyaret etmiştir.
- Şubat 2000'de TBMM Başkanı Yıldırım Akbulut Çin'i ziyaret etti.
- Nisan 2000'de ÇHC Devlet Başkanı Jiang Zemin Türkiye'yi ziyaret etmiştir.
- Ocak 2001'de ÇHC Dışişleri Bakanı Tang Jiaxuan Türkiye'yi ziyaret etmiştir.
- Nisan 2002'de ÇHC Başbakanı Zhu Rongji Türkiye'yi ziyaret etmiştir.
- Kasım 2004'te ÇHC Başbakan Yardımcısı Huang Hu Türkiye'yi ziyaret etmiştir.
- Aralık 2004'te Savunma bakanı Vecdi Gönül Çin'i ziyaret etmiştir.
- Şubat 2005'te Türkiye Cumhuriyeti Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Abdullah Gül Çin'i ziyaret etmiştir.

Türkiye ile ÇHC arasındaki siyasi ilişkilerin alt yapısı aşağıdaki tabloda belirtilen anlaşmalara dayanmaktadır.

Tablo1:Türkiye-ÇHC arasında siyasi alanda imzalanan anlaşmalar

04 Ağustos 1971	Diplomatik İlişki Kurulmasına Dair Ortak Bildiri
14 Eylül 1972	Sivil Hava Ulaşım Anlaşması (Aralık 1986'da tadil edilmiştir.)
16 Temmuz 1974	Ticaret Anlaşması
18 Mayıs 1981	Ticaret Protokolü
19 Aralık 1981	Ekonomik,Sınai ve Teknik İşbirliği Anlaşması
11 Ocak 1984	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Genel Müdürlüğü ile ÇHC Radyo Televizyon Bakanlığı Arasındaki İşbirliği Protokolü
04 Haziran 1985	Anadolu Ajansı ile Xinhua Haber Ajansı Arasındaki İşbirliği Protokolü
06 Mart 1989	Konsolosluk Sözleşmesi
24 Aralık 1989	Resmi Pasaportların Dair Anlaşma Karşılıklı Olarak Vizeden Muaf Kılınmasına Dair Anlaşma
19 Mart 1990	Standardizasyon Alanında İşbirliği Anlaşması
14 Ekim 1990	Sağlık Bakanlığı ile Çin Devlet Eczacılık İdaresi arasında Sağlık Alanında İşbirliği Yapılmasına İlişkin Anlaşma
30 Ekim 1990	Bilim ve Teknoloji Alanında İşbirliği Anlaşması

13 Kasım 1990	Yatırımların Karşılıklı Korunması ve Teşviki Anlaşması
09 Mayıs 1991	Turizm Alanında İşbirliği Anlaşması
28 Eylül 1992	Hukuki, Ticari ve Cezai Konularda Adli Yardımlaşma Anlaşması
10 Ekim 1992	Sağlık Alanında İşbirliği Anlaşması
23 Ekim 1992	Denizcilik Anlaşması
09 Kasım 1993	Kültürel İşbirliği Anlaşması
10 Kasım 1994	Sağlık Alanında İşbirliği Anlaşması
Mayıs 1995	Uluslararası Müteahhitler Birliği ile Çin Uluslararası Müteahhitler Birliği arasında imzalanan Niyet Mektubu
23 Mayıs 1995	Gelir Üzerinden Alınan Vergilerde Çifte Vergilendirmeyi Önleme ve Vergi Kaçakçılığına Engel Olma Anlaşması
11/16 Mayıs 1996	Turizm Karma Komisyonu I. Toplantısında İşbirliği Protokolü
15 Nisan 1997	Su Kaynaklarının Geliştirilmesi Alanında Bilimsel ve Teknik İşbirliğini Öngören Protokol
13/22 Ekim 1997	Ormancılık Alanında İşbirliğini Öngören İyiniyet Protokolü
13 Kasım 1997	Dışişleri Bakanlıkları Arasında Siyasi İstişare Mekanizması Kurulmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası
20/27 Nisan 1998	12.Karma Ekonomik Komisyon Mutabakat Muhtırası
08 Kasım 1998	2001 Yıllarını Kapsayan Kültür Değişim Programı
11 Temmuz 1999	TC ÇHC II. Dönem Karma Turizm Toplantısı Protokolü
04 Nisan 2000	TSE ile ÇHC Devlet Giriş Çıkış Denetim ve Karantina İdaresi Arasında İşbirliği Anlaşması
19 Nisan 2000	ÇHC Cumhurbaşkanı Jiang Zemin'in Ülkemize Ziyareti Vesilesiyle İmzalanan Ortak Bildiri
19 Nisan 2000	Enerji Alanında İşbirliği Çerçeve Protokolü
19 Nisan 2000	13.Karma Ekonomik Komisyon Mutabakat Muhtırası
13 Nisan 2001	Sayıştay Başkanlığı ile ÇHC Milli Denetim Kurumu Başkanlığı arasında İşbirliği Anlaşması
14 Aralık 2001	TC Turizm Bakanlığı ile ÇHC Milli Turizm İdaresi Arasında Çin Vatandaşlarının Türkiye'ye Seyahatine İlişkin Uygulama Planı
05 Nisan 2002	TC ÇHC 14.Karma Ekonomik Komisyonu Toplantısı Mutabakat Muhtırası
16 Nisan 2002	Tarım Alanında İşbirliği Mutabakat Zaptı
16 Nisan 2002	Gümrük İdarelerinin Karşılıklı Yardımlaşmasına İlişkin Anlaşma
16 Nisan 2002	Enformasyon Teknolojisi Alanında İşbirliği Mutabakat Zaptı
27 Mayıs 2002	T.C. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ile ÇHC İmar Bakanlığı Arasında Mutabakat Muhtırası
04 Eylül 2003	T.C. İçişleri Bakanlığı ile ÇHC Kamu Güvenliği Bakanlığı Arasında Ortak Çalışma Grubu Oluşturulmasına Dair Mutabakat Muhtırası
HONG KONG ÖZEL	

IDARE BÖLGESİ:	
02 Nisan 1998	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Çin Halk Cumhuriyeti Hong Kong Özel İdari Bölgesi Hükümeti Arasında Hava Taşımacılığı Anlaşması

Kaynak: TC Dışişleri Bakanlığı

Türkiye ile ÇHC arasında başlıca sorun Doğu Türkistan'dır. Çin yetkilileri Doğu Türkistan bağımsızlık hareketinin arkasında Türkiye olduğuna inandıkları izlenimi vererek her fırsatta bu konuyu dile getirmektedirler. Çin, iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişebilmesi için Türkiye'nin Doğu Türkistan'a verdiği destekten vazgeçmesi gerektiğini savunmaktadır.

2.2.1.1. Türkiye'nin Shanghai İşbirliği Örgütü'ne Üyeliği

Türkiye, 1990'lı yıllardan sonra, Kafkaslar ve Orta Asya politikalarını, "mümkün olduğu kadar tüm bölge ülkelerini/güçlerini içinde barındıracak platformlara taşımak" şeklinde belirlemiştir. Bu politikanın bir gereği olarak Türkiye; Afganistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan, İran, Pakistan ve Azerbaycan'ın oluşturduğu "Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT/ECO)" ve 11 ülkeyi bünyesinde barındıran "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİT)"nin kurulmasına öncelik etmiştir. Ayrıca, NATO İttifakının üyesi olarak 1994 yılında "Barış İçin Ortaklık(BİO)" projesini desteklemiş, Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinin proje kapsamına alınmasında olumlu katkılar sağlamıştır.

Türkiye, Shanghai İşbirliği Örgütü'nün kurucu ve aktör ülkesi Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kafkaslar yolu ile Avrupa'ya bağlanma stratejisine olumlu açılımlar sağlamayı bu kapsamda destekleyebilecek ve Kafkaslar üzerinden bu ülkenin dünyaya açılabilmesini esas alan politikasına bu yaklaşım çerçevesinde güncelleştirebilecektir.

Türkiye uzun yıllar ihmal ederek bir politika geliştiremediği Kafkaslarda etkili olmak istemektedir. Bu doğrultuda da Shanghai İşbirliği Örgütü ile işbirliğine gidilmesi önemli kazanımlar sağlayabilecektir. Bilindiği gibi Türkiye ISAF komutasında Afganistan'da bir etkiye sahiptir. Orta Doğu ve Orta Asya'da başka etkinlik alanları yaratmalıdır. Bu noktada Türkiye, Kafkaslara ulaşmada "Rusya Federasyonu" köprüsünü kullanmak istemekte; Rusya ise ekonomik sıkıntılarını aşmak için Türkiye ile işbirliğine gitme imkanını aramaktadır⁹⁴. Bu bağlamda Rusya, Türkiye'nin Shanghai İşbirliği Örgütü'ne üyeliğine sıcak bakmaktadır.

Resmi başvuru konusunda bir bilgi bulunmasa da Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, 1-5 Şubat 2005 tarihlerinde Çin'e yaptığı ziyaret sırasında Türkiye'nin ŞİÖ'ye üyelik talebini ÇHC Başbakanı Wen Jiabao'ya iletmiştir. Ancak, Türkiye'nin üyelik konusunda Çin'in desteğini alma olasılığı düşüktür. Çünkü AB'ye giremeyen bir Türkiye, Asya'ya yönelebilir, Orta Asya ve Doğu Türkistan sorununda etkin olarak Çin'in bölgedeki çıkarlarına zarar verebilir⁹⁵. Bu nedenle Çin, Türkiye'nin AB'ye üyeliğini desteklemektedir. Çin, ŞİÖ'nün en etkin kurucusudur ve Çin'in onayı olmadan Türkiye'nin üyeliği olanaklı değildir.

2.2.2. Ekonomik İlişkiler

Türkiye ile ÇHC arasındaki ticari ilişkiler, 16 Temmuz 1974 tarihinde Pekin'de imzalanan ticaret anlaşması çerçevesinde yürütülmektedir. Söz konusu anlaşmanın 6. maddesi uyarınca, her yıl toplanması öngörülen Türkiye-ÇHC Karma Ticaret Komitesi, 1978 ve 1981 yıllarında olmak üzere iki kez toplanmıştır. Adı geçen Komite, 19

⁹⁴ Hasret ÇOMAK: "Küreselleşen Kutuplaşma...".

⁹⁵ Erkin EKREM: "Türkiye-Çin İlişkisi: Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün Çin Ziyareti", <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat1=1&yazi=145>, (erişim tarihi 20 Eylül 2005).

Aralık 1981 tarihinde Pekin’de imzalanan “Ekonomik, Sanayi ve Teknik İşbirliği Anlaşması” çerçevesinde kurulan Karma Ekonomik Komite ile birleştirilmiş ve Türkiye-ÇHC Karma Ekonomik ve Ticari Komitesi adını almıştır. Bu çerçevede 12. dönem KEK Toplantısı 21-23 Nisan 1998 tarihlerinde Pekin’de yapılmış olup toplantı sonucunda imzalanan Mutabakat Zaptı, 2 Eylül 1998 tarih ve 23 451 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu çerçevede 13. Dönem KEK Toplantısı Nisan 2000’de; 14. Dönem KEK Toplantısı da 5 Nisan 2002’de Ankara’da yapılmıştır⁹⁶.

İki ülke arasındaki Ticari anlaşmaların⁹⁷ listesi aşağıdadır:

Tablo2: Türkiye-ÇHC arasında imzalanan ticari anlaşmalar

14 Eylül 1972	Sivil Havacılık Anlaşması (Aralık 1986’da tadil edilmiştir.)
16 Temmuz 1974	Ticaret Anlaşması
19 Aralık 1981	Ekonomik, Sınai ve Teknik İşbirliği Anlaşması
19 Mart 1981	Standardizasyon Alanında İşbirliği Anlaşması
30 Ekim 1990	Bilimsel ve Teknoloji İşbirliği Anlaşması
13 Aralık 1990	Yatırımların Karşılıklı Korunması ve Teşviki Anlaşması
9 Mayıs 1991	Turizm İşbirliği anlaşması
28 Eylül 1992	Hukuki, Ticari ve Cezai Konularda Adli Yardımlaşma Anlaşması
10 Ekim 1992	Sağlık Alanında İşbirliği Anlaşması
23 Ekim 1992	Denizcilik Anlaşması
23 Mayıs 1995	Çifte vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması
15 Nisan 1997	Su Kaynaklarının Geliştirilmesi Alanında Bilimsel ve Teknik İşbirliği Protokolü
23 Nisan 1998	12. Dönem KEK Toplantısı Mutabakat Zaptı
12 Mart 1999	DMT ile MOFTEC Arasında Ticari İstişare Mekanizması Kurulması Hakkında Mutabakat Zaptı
7 Nisan 2000	Demiryolları Alanında İşbirliği Yapılmasına İlişkin Niyet

⁹⁶ <http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic6id01193>, (erişim tarihi 17 Ocak 2006).

⁹⁷ http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bölgeler/Doğu Asya ve Pasifik/CHC/Türkiye_Cin_Halk_Cumhuriyeti_Ekonomik.htm, (erişim tarihi 3 Şubat 2006).

	Protokolü
19 Nisan 2000	13. Dönem KEK Toplantısı Mutabakat Zaptı
19 Nisan 2000	Enerji Sektöründe Ekonomik ve Teknik İşbirliği Yapılmasına İlişkin Çerçeve Protokol
16 Haziran 2001	Demiryolları Alanında İşbirliği Yapılmasına İlişkin Mutabakat Zaptı
8 Ocak 2001	Eylem Planı
12 Aralık 2001	OTD Mutabakat Zaptı
5 Nisan 2002	İGEME ile CCPIT Arasında İşbirliği Anlaşması
19 Nisan 2002	14. Dönem KEK Toplantısı Mutabakat Zaptı
19 Nisan 2002	Tarım Alanında İşbirliği Mutabakat Muhtırası
19 Nisan 2002	Enformasyon Teknolojisi Alanında İşbirliği Mutabakat Zaptı
19 Nisan 2002	Gümrük Makamları Arasında Karşılıklı İdari Yardımlaşma Anlaşması

Kaynak: DMT

Tablo 3'teki istatistik verilere göre, iki ülke arasındaki ticaret hacmi 1994 yılına kadar Türkiye lehine artarken 1994'ten sonra Türkiye aleyhine azalmıştır. 2000 yılında iki ülke arasındaki dış ticaret dengesinde Türkiye aleyhine 1.2 milyar dolarlık; 2003 yılında 2.1 milyar dolarlık; 2005 yılında da 6.2 milyar dolarlık ticaret açığı oluşmuştur.

Tablo 3: Türkiye-ÇHC Dış Ticaret Veriler (Milyon \$)

Yıllar	Türkiye'nin ihracatı	Türkiye'nin ithalatı	Ticaret Hacmi	Ticaret Dengesi
1994	354.841	257.870	612.711	96.971
1995	66.961	539.019	605.980	-472.058
1996	65.115	556.492	621.607	-490.377
1997	44.375	787.457	831.832	-743.082
1998	38.447	846.134	884.581	-808.367
1999	36.649	894.813	931.462	-858.164
2000	96.010	1.344.731	1.440.741	-1.248.721
2001	199.373	925.620	1.124.933	-726.247
2002	268.229	1.368.317	1.636.546	-1.100.088

2003	504.626	2.610.298	3.114.924	-2.105.672
2004	391.585	4.476.077	4.867.662	-4.084.492
2005	549.518	6.831.051	7.380.569	-6.281.533
2006 (Ocak-Nisan Dönemi)	170.280	2.836.707	3.006.987	-2.666.427

Kaynak: DİE

Dış ticaretteki dengesiz durum iki tarafın ekonomik yapılarındaki farklılığa ek olarak Türk firmalarını Çin pazarı hakkında yeterli bilgiye sahip olmamaları, Çin tarafından uygulanan tarife dışı ve teknik engeller, coğrafi uzaklık, lojistik ve taşımacılık sorunları, muhabir banka sıkıntıları güvensizlik Çin'in DTÖ'ye üyeliği gibi çeşitli nedenlere dayanmaktadır.

2.2.2.1. Türkiye ile ÇHC Arasındaki Ticari İlişkilerde Karşılaşılan Sorunlar

2.2.2.1.1. Fikri Mülkiyet Hakları

Fikri mülkiyet hakları ihlalleri ve taklitçilik, Çin'de büyük oranlarda devam etmekte ve yabancı firma ürünlerinin piyasaya gerçeklerinden daha ucuz fiyatlarda sürülmesi olumsuz bir durum yaratmaktadır.

2.2.2.1.2. Mevzuat ve Bürokrasi

Bu alandaki en büyük sıkıntılar, mevzuatın yeterince şeffaf olmaması ve yerel olarak uygulamalarda farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Ekonomik faaliyetleri düzenleyen yasa ve düzenlemelerdeki değişikliklerin firmalara zamanında ve etkin bir biçimde duyurulmaması nedeniyle yasa taslakları açıklandığı zaman

çoğunlukla firmaların hiç haberi olmamakta ya da çok kısa süre verildiği için geri bildirimde bulunma şansları kalmamaktadır⁹⁸.

2.2.2.1.3. İç Pazara Giriş Hakkı

ÇHC’de 1 Temmuz 2004 itibarıyla yürürlüğe giren yeni Dış Ticaret Kanunu ile bu alanda önemli bir liberalleşme sağlanmış ve tüm firmalara, ilgili kurumda kayıtlarını yaptırmaları şartı ile dış ticaret yapabilme hakkı tanınmış ve yabancı firmalara da bu imkan sağlanmıştır. Bu kanundan önce yabancı firmalar sadece belirli serbest bölgeler dahilinde ticaret yapabiliyorlardı ve dış ticaret, kamu kuruluşlarının tekelindeydi⁹⁹.

2.2.2.1.4. Standartlar

DTÖ üyeliği çerçevesinde ticareti engelleyici unsurları kaldırmakla yükümlü olan Çin, bazı alanlarda halen standartları ve asgari teknik özellikleri ithalatı engelleyici bir unsur olarak uygulamakta, kalite onay işlemleri uzun sürmektedir. Standartlar, ulusal düzeyde aynı kalmayıp eyaletler bazında farklılıklar gösterebilmektedir. Bu durum, yabancı firmalar için sorunlara neden olmaktadır.

2.2.2.1.5. Ticari Bankacılık İşlemleri

Çin’de dış ticaret – finans bağlantısının büyük bir kısmı Bank of China tarafından kontrol edilmekle birlikte son dönemlerde People’s Construction Bank of China, Industrial and Commercial Bank of china, Agricultural Bank of China ve CITIC Industrial Bank¹⁰⁰ gibi bankalar, giderek artan oranlarda akreditif düzenlemektedir.

⁹⁸ Çin Ülke Raporu”, DEİK, Haziran 2005, 28.

⁹⁹ Çin Ülke Raporu”, DEİK, Haziran 2005, 28.

¹⁰⁰ Çin Ülke Raporu”, DEİK, Haziran 2005, 29.

Türk firmaları tarafından dile getirilen en önemli sorun; Çin bankalarının “teyitli akreditif” açmaması, Çin veya diğer ülke bankalarının açılan akrediflere teyit eklememesi veya dünya bankalarının Çin bankaları tarafından açılan akrediflere teyit eklememesini engellemesidir. Ayrıca dış ticaret ödemelerine ilişkin kuralların yeterince oturmamış olması sıkıntı yaratmaktadır.

Pazar koşullarındaki değişiklikler söz konusu olduğunda Çinli firmaların üzerinde anlaşılmış alım-satım koşulları üzerinde değişiklikler yapmak istemesi, Türk firmalarını, ürünlerini gümrüklerden çekmeyecekleri baskısı ile yeni koşullar üzerinde anlaşmaya zorlamaları zaman zaman karşılaşılan durumlar arasındadır.

Türk ve Çin bankacılık sektörleri arasında gelişmiş bir muhabir banka ilişkisini mevcut olmaması da bir diğer sıkıntıdır. Uluslar arası bankacılık uygulamalarına göre çok daha kısa sürede çözebilecek bazı sorunların giderilmesi bu nedenle uzamakta, firmalar için zaman ve maddi kayıplara neden olmaktadır.

İlk kez bir Türk bankası-Garanti Bankası, 1999'da Shanghai'da bir temsilcilik ofisi açmıştır. Bu ofis, henüz bankacılık işlemleri yapmamakla birlikte Türk firmalarına mevzuat, işleyiş ve Pazar koşulları konusunda daha detaylı bilgiler sağlamaktadır. 25 Nisan 2006'da T.C. İş Bankası, Shanghai'da bir temsilcilik ofisi açmıştır¹⁰¹.

2.2.2.1.6. Tekstil

ÇHC'de 1 Ocak 2005 itibarıyla Tekstil ve Giyim anlaşması'nın yürürlükten kalkması ile birlikte tekstil ve konfeksiyon ürünlerinin tamamı DTÖ'nün genel kurallarına tabi olmuştur. Böylece DTÖ üyesi

¹⁰¹ <http://www.isbank.com.tr/haber/haber149.htm>, (erişim tarihi 7 Mayıs 2006).

lkeler menşeli tekstil ve konfeksiyon ürünlerine karşı uygulanan kotalar uygulamadan kaldırılmıştır.

Türkiye'nin ihracatının % 30'unu oluşturan tekstil sektörü, Çin'in DTÖ'ye ye olmasından olumsuz yönde etkilenmiştir. Türkiye, 9 Ocak 2005'ten itibaren Çin'den ithal edilen 42 kategorideki ürüne kota uygulamaya bařlamıřtır¹⁰².

2.2.2.2. Türkiye ile Çin Halk Cumhuriyeti Arasında işbirliği İmkanları

Türkiye ve HC arasındaki olası işbirliği imkanları şu şekilde sıralanabilir:

- Çin, ekonomik gelişmesini uzun vadede sürdürülebilir kılmak ve bilimsel ve teknolojik bir temele oturtmak amacıyla dünyada AR-Ge projelerine en çok bütçe ayıran ikinci ülkedir. Dolayısıyla Türk firmaları, bu teknoloji birikiminden yararlanmak için girişimlerde bulunabilir.
- Türkiye'nin Çin'e olan ihracatının miktar olarak arttırılması ve ürün bazında çeşitlendirilmesi amacıyla dış Ticaret Müsteşarlığı'nın 2005 yılında başlattığı "Asya-Pasifik Stratejisi" erevesinde çalışmalar sürdürülmektedir. Çin'de inşaat malzemeleri, otomotiv yan sanayi, demir-elik ve diğer maden ve metal, kimyasallar, işlenmiş gıda ürünleri, hazır giyim ve tekstil makineleri ile mtahitlik sektörü, Türk firmalarının ihracatı açısından potansiyel bir arz etmektedir.

¹⁰² Çin lke Raporu", a.g.m., 30.

- Sınırları içerisinde kalkınmışlık açısından çok farklı eyalet ve bölgeleri barındıran Çin, doğu kıyılarına oranla daha az gelişmiş olan orta ve batı bölgelerinin kalkınması için çeşitli yatırım teşvikleri vermektedir. Türk firmaları, bu bölgesel teşvikleri inceleyerek söz konusu bölgelerde gerekli yatırımları gerçekleştirebilir.
- 2008 yılında Pekin'de düzenlenecek olan Olimpiyatlar için şehrin çevre ve altyapısındaki yenilenmeler için proje çalışmaları başlamıştır. Türk firmaları bu alanlarda Çinli şirketlerle işbirliği yapabilir.

2.2.2.3. Türkiye ile Hong Kong Arasındaki Ekonomik İlişkiler

Türkiye ile Hong Kong arasında herhangi bir ticaret veya teknik işbirliği anlaşması yoktur. 2 Nisan 1998 yılında Ankara'da imzalanan Türkiye-Hong Kong Hava Ulaştırma anlaşması mevcuttur.

Hong Kong'da yerleşik olan ya da temsilciliği bulunan Türk firmaları; Özellikle inşaat malzemeleri, hayvansal gıda ve yan ürünlerini ihraç etmektedir.

Hong Kong'dan ithal edilen ürünlerin büyük bir kısmı, Hong Konglu firmalar tarafından ÇHC'de üretilen malların Hong Kong üzerinden re-eksportundan oluşmaktadır. Hong Kong'dan daha çok otomatik bilgi işlem makinelerinin aksamı, parça ve aksesuarı; dikte makineleri ses kayıt cihazlarının aksamı, sabit görüntü kameraları, telsiz telefon cihazları ithal edilmektedir¹⁰³.

¹⁰³ <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/HON/YILLIK%20RAPOR%202004.pdf>, (erişim tarihi 5 Nisan 2006).

Türkiye ile Hong Kong arasındaki dış ticaret verileri aşağıdaki tabloda belirtilmiştir:

Tablo 4: Türkiye Cumhuriyeti-Hong Kong Dış Ticaret Verileri (1000 Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
1994	236.515	73.899	73.899	162.616
1995	216.569	138.575	355.144	77.994
1996	219.349	202.069	421.418	17.280
1997	243.007	162.891	405.898	80.116
1998	144.344	140.574	284.918	3.770
1999	99.147	124.906	224.053	-25.759
2000	113.917	152.250	266.167	-38.333
2001	146.310	102.223	248.533	44.087
2002	149.595	114.225	263.820	35.370
2003	94.698	113.605	208.303	-18.907
2004	143.660	128.332	271.992	15.328

2.2.3. Kültürel İlişkiler

Türkler Anadolu'ya göç etmeden önce Çinlilerle yoğun kültürel ilişkiler içinde olmuşlardır. Çin kaynakları kısa da olsa, Selçuklular ve Osmanlılardan bahseder. Ancak kültürel ilişkiler coğrafi uzaklık nedeniyle gayet sınırlı kalmıştır. 1930'lu yılların başında Türkiye-Milliyetçi Çin ile diplomatik ilişkiler kurmuş olmasına rağmen iki ülke kültürel alanda önemli sayılabilecek bir gelişme sağlayamamıştır⁹². Günümüz Çin'i ile ise, 1971'de diplomatik ilişki tesis edilmesine rağmen kültürel ilişkiler daha sonra başlayabilmiştir. Günümüzde ise Türkiye-Çin kültürel ilişkileri yeterince gelişmemiştir.

- Mart 1988'de Çin Kültür Bakanı Wang Meng, Türkiye'yi ziyaret etmiştir.
- Haziran 1988'de Türkiye Kültür ve Turizm Bakanı Tınaz Titiz Çin'i ziyaret etmiştir.
- Eylül 1992'de Kültür Bakanı Fikri Sağlar, Çin'i ziyaret etmiştir.

- Kasım 1993'de ise iki ülke kültür, spor, eğitim ve basın-yayın gibi konuları içeren bir kültürel işbirliği anlaşması imzalamıştır¹⁰⁴.

Çin Halk Cumhuriyet Kültür Bakan yardımcısı Zhen Zhou Pan, bir heyetle birlikte 8-11 Kasım 1998 tarihleri arasında Türkiye'ye gelmiştir. Ayrıca ÇHC ile Türkiye arasında 18 Mart 2002 tarihinde 2002-2005 yılları arasını kapsayan "Kültür Değişim Programı" anlaşması imzalanmıştır¹⁰⁵.

1993 yılında imzalanan Kültürel İşbirliği Anlaşması çerçevesinde Çin'in Pekin, Şangay, Tianjin, Xian, Rizhao, Anshan, Nanjing, Bangfu, Zhenjiang ve Panjin şehirleri Türkiye'nin Ankara, İstanbul, İzmir, Konya, Trabzon, Bursa, Mersin, İzmit ve Yalova şehirleri ile dost şehirler olarak ilan edilmiştir¹⁰⁶.

İki ülke arasındaki kültürel ilişkilerin gelişememe nedenleri şu şekilde sıralanabilir:

- Türkiye'nin önde gelen üniversitelerinde Doğu Asya ülkeleri ile ilgilenen kürsü veya enstitülerin olmaması,
- Türkiye genelinde sadece üç üniversitede Çin Dili bölümünün bulunması ve Türkiye'de halen Çince-Türkçe sözlüğün olmaması.
- Her iki ülkede de karşılıklı tanıtım faaliyetlerinin yetersiz olması.
- Türkiye'de kurulan sivil toplum kuruluşlarının az sayıda olması.

İki ülke arasındaki kültürel ilişkileri artabilmesi için;

- Türkiye'de Çince öğrenimi teşvik edilerek "geçer akçe bir dil" haline getirilmelidir.

¹⁰⁴ http://www.digm.meb.gov.tr/3_Anasmalar.htm#Anasmalar, (12 Aralık 2005).

¹⁰⁵ <http://www.chinaembassy.org.tr/chn/ztx/t191491.htm>, (18 Eylül 2005).

¹⁰⁶ <http://www.chinaembassy.org.tr/chn/ztx/t191491.htm>, (18 Eylül 2005).

- Üniversitelerde Çin kültürünü tanımaya yönelik kursler açılmalıdır.
- İki ülke arasında mevcut öğrenci değişimi kontenjanı artırılmalıdır.
- Her iki ülkede de karşılıklı tanıtım faaliyetlerine hız kazandırılmalıdır.

2.2.4. Askeri İlişkiler

Türkiye ile Çin Halk Cumhuriyeti arasında zaman zaman üst düzey askeri ziyaretler gerçekleştirilmiştir. ÇHC ile son yıllarda artan ilişkilere paralel, 22 Mayıs 1998 tarihinde bir askeri eğitim işbirliği anlaşması taslak metni, Pekin askeri ataşeliği vasıtasıyla ÇHC makamlarına iletilmiştir. ÇHC tarafından bugüne kadar konuya ilişkin herhangi bir açıklama yapılmamıştır.

Ekim 1985'te, Çin Cumhuriyeti Genelkurmay başkanı Org. Yang Dezhi Türkiye'yi; Kasım 1986'da ise Genelkurmay Başkanı Org. Necdet Üruğ Çin Halk Cumhuriyeti'ni ziyaret etmiştir.

Kasım 1992'de Türkiye'yi ziyaret eden Çin Halk Cumhuriyeti Savunma Bakanı Org. Qin Jiwei ve beraberindeki askeri heyet ile yapılan görüşmelerde, iki ülke arasında hem savunma sanayi hem de askeri eğitim işbirliği faaliyetlerinin geliştirilmesi için taraflar arasında bir çalışma grubu oluşturulmasına ve

-Askeri elektronik alanında AR-GE faaliyetlerinde işbirliği yapılmasına,

-Makine Kimya Endüstrisi Kurumu(MKEK) ürünlerinin Çin Halk Cumhuriyetine satışı ve MKEK ile Çin Halk Cumhuriyeti'nin en büyük

savunma endüstrisi (silah, mühimmat, tank üretimi ve modernizasyonu) kuruluşu olan “NORİNCO” firmalarının işbirliğinde bulunulmasına,

-Türk Deniz Kuvvetleri'nin küçük ve büyük tip çıkarma gemisi inşa imkan ve kabiliyetleri ile Çin Halk Cumhuriyeti'nin denizcilik alanındaki geniş imkan ve kabiliyetlerinden yararlanılmasına,

karar verilmiştir¹⁰⁷.

Nisan 1993'de Genelkurmay Başkanı Org. Doğan Güreş ve Milli Savunma Bakanı Nevzat Ayaz'ın Çin Halk Cumhuriyeti'ni ziyaretleri sırasında yapılan görüşmelerde; iki ülke arasında teknik heyet ziyaretlerinin başlatılması ve muhtemel işbirliği alanlarının tespit edilmesi konusunda mutabık kalınmış ve bir tutanak imzalanmıştır.

ÇHC Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Yu Zhen Wu, Hava Kuvvetleri Komutanlığı'nın resmi konuğu olarak Mayıs 1996'da Türkiye'yi ziyareti sırasında, 23 Mayıs 1996 günü Genel Kurmay Başkanı Org. İsmail Hakkı Karadayı'yı ziyaret etmiştir¹⁰⁸. Bu karşılıklı ziyaretler sürekli olarak devam etmiş ve her iki ülkenin harp akademileri arasında öğrenci mübadelesine karar verilmiştir. Bu karar çerçevesinde Türkiye, Çin Halk Cumhuriyeti Milli Savunma Üniversitesine 15 Eylül – 18 Aralık 1998 tarihlerinde bir kurmay subay göndermiştir¹⁰⁹.

Her iki ülke arasında savunma anlaşmaları da mevcuttur. Irak, İran ve Suriye'nin elindeki uzun menzilli füzelerin potansiyel tehlikesine karşı Türkiye, Çin'le karadan karaya 80 km menzilli füze üretimi için anlaşmış bulunmaktadır. Bu anlaşma döneminin Savunma Bakanlığı Müsteşarı Korgeneral Tuncer Kılınç'ın 29-30 Mayıs 1997 tarihleri arasında Çin'i

¹⁰⁷ “Çin'in Yeniden Yükselişi: “Jeo-stratejik Önemi, Politik ve Askeri Gücü ve Türkiye ile Olan İlişkileri”, <http://www.fatih.edu.tr/ozden/china.htm>, (erişim tarihi 9 Mayıs 2006).

¹⁰⁸ Özer SÜKAN: a.g.e., 154.

¹⁰⁹ **Hürriyet**, (13 Eylül 1998).

ziyareti esnasında 23 Mayıs 1997 tarihinde imzalanmıştır¹¹⁰. 15 Temmuz 1997'de Bakanlar Kurulunca onaylanan bu anlaşma gizlilik nedeniyle Resmi Gazete'de yayımlanmadan yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşma çerçevesinde iki ülke arasında özel işbirliği projeleri yürütülmektedir.

¹¹⁰ Özer SÜKAN: a.g.e., 154.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE-ÇİN HALK CUMHURİYETİ İLİŞKİLERİNDE OLASI MESELELER

3.1. Doğu Türkistan Meselesi

Doğu Türkistan; ÇHC'nin kuzey batısında yer almaktadır.1,66 milyon kilometrekarelik yüzölçümü ile ÇHC'nin toplam yüzölçümünün 1/6'sını oluşturmaktadır. Doğu Türkistan yüzölçümü ile Çin'in en büyük özerk bölgesidir. 5600 kilometrekarelik sınır uzunluğu ile sekiz ülkeye sınırı vardır. Xi'an'dan başlayıp İstanbul'da son bulan tarihi İpek Yolu hattının da önemli bir kısmını oluşturmaktadır¹¹¹.

Doğu Türkistan tarih boyunca stratejik konumu nedeniyle Çin için hem siyasi hem de ekonomik bakımdan önemli bir bölge olmuştur. Bu topraklar üzerinde tarih boyunca birçok Türk imparatorluğu, devleti ve beylikleri kurulmuştur.

Çin ile Doğu Türkistan arasında kayda geçmiş ilk ilişki, Çin İmparatoru Wu Ti'nin elçisinin M.Ö. 139-119 yıllarında bu bölgeyi ziyaret etmesi ile başlamıştır. 8. ve 18. yüzyıllar arasındaki bin yıllık dönem, Çin imparatorluğu ile yaşanan barış dönemi olmuştur¹¹². Ancak bu barış dönemi, 1759 yılında Doğu Türkistan'ın Mançu-Çin

¹¹¹ Zhi Rong ZHANG: *Zhongguo Bianjiang Yu Minzu Wenti*, Beijing Daxue Chubanshe, (Beijing,2005), 255.

¹¹² M. Rıza BEKİN: "Doğu Türkistan Gerçeği", *Yeni Türkiye*, Sayı 16, (1997), 1391-1395.

İmparatorluğu tarafından işgali ile sona ermiştir. 1863'te bağımsızlığına kavuşan bölgede, 'Doğu Türkistan İslam Devleti' kurulmuştur¹¹³. Bu devlet Türkiye, İngiltere ve Rusya tarafından resmen tanınmıştır. 1876 yılında Mançu-Çin İmparatorluğu tarafından tekrar işgal edilen bölgenin bağımsızlığı kısa sürmüştür. Mançu-Çin İmparatorluğu bölgenin adını 1884 yılında "Yeni Sınır" anlamına gelen "Xinjiang" olarak değiştirmiştir. 1933 yılında ikinci kez kurulan Doğu Türkistan Cumhuriyeti, kısa zaman içinde SSCB tarafından yıkılsa da 1944 yılında Cumhuriyet tekrar kurulmuştur. Çin ordusu ise Uzakdoğu ile Avrupa ve Asya'yı bağlayan yolların kavşağında olan bu bölgeyi 1950'lilerin başında tekrar sınırları içerisine almıştır. 1 Ekim 1955'te "Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi" adını alarak bugünkü idari statüsünü kazanmıştır¹¹⁴. Günümüzde ise ÇHC yönetimi, bölgenin eski çağlardan beri Çin yurdu olduğunu iddia ederek "Doğu Türkistan", "Çin Türkistan"ı gibi kullanımları Çin egemenliğini tartışma konusu yapabilecek dış tarihsel bağları ima ettiği için reddetmektedir.

3.1.1. Doğu Türkistan'ın Stratejik Önemi

Çin'in kuzeybatısında yer alan Doğu Türkistan; 1,66 milyon kilometrekarelik yüzölçümü ile Çin topraklarının 1/6'sını teşkil etmektedir. 5600 kilometrelik sınır uzunluğu ile bölgenin Rusya, Moğolistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan, Hindistan ve Pakistan ile ortak sınırı vardır. Doğu Türkistan Çin için stratejik bir mihver noktasıdır. Bu nedenle, Orta Asya'da meydana gelen herhangi bir karmaşa veya bir çatışma, doğrudan Doğu Türkistan'ı etkilemektedir.

¹¹³ Doğu Türkistan halkı, 1863, 1933 ve 1944'te olmak üzere üç defa bağımsız olmuştur.

¹¹⁴ Erkin ALPTEKİN: Uygur Türkleri, Boğaziçi Yayınevi, (İstanbul,1978), 142-143.

Çin, Doğu Türkistan'ı batıdan gelebilecek tehlikelere karşı koruyacak stratejik bir tampon olarak görmektedir.

Enerji bakımından yurtdışına bağımlı olan Çin, bu bağımlılığı ekonomik büyümesinde ciddi bir tehdit olarak görmektedir. Orta Doğu'dan Hint Okyanusu ile Pasifik Denizi'ni geçerek Çin'e uzanan "enerji yolu" , Hindistan'ın ve ABD'nin kontrolü altındadır. Çin ile ABD arasında bir anlaşmazlık olduğu takdirde, Çin'in enerji yolunun kesilme riski söz konusudur. Yerüstü ve yer altı hammadde kaynağı zenginliği ile Doğu Türkistan; Çin'in enerji talebinin büyük bir kısmını karşılaması bakımından önemlidir. Çin, Doğu Türkistan'ı kaybetmesi durumunda hem Asya ve Kafkasya'da enerji aktarma planları boşa çıkacak hem de ülkenin ekonomik güvenliği tehdit altına girmiş olacaktır¹¹⁵.

Çin sınırını boydan boya kaplayan Çin Seddi ve 5000 kilometre uzunluğundaki Taklamakan Çölü, coğrafi olarak Çin'in batı ile iletimini engellemektedir. Doğu Türkistan ise Çin'in çölün ilerisinde seddin de arkasında kalan tek toprağıdır ve bu yönüyle Çin'in batıya açılan penceresidir¹¹⁶.

3.1.2. Çin'in Doğu Türkistan Politikası

Çin, Doğu Türkistan'ı elden çıkarmak istememektedir. 1952 Anayasası'nın ikinci maddesindeki "Çindeki özerk bölgeler, ÇHC'nin ayrılmaz bir parçasıdır. Özerk hükümetler ise merkezi ÇHC

¹¹⁵ James P. DORIAN, Brett WIGDORTZ ve Dru GLADNEY: "Central Asia and Xinjiang , China: Emerging Energy , Economic and Ethnic Relations", Central Asian Survey, 16(4), (1997), 464. ; Yücel HACALOĞLU: Doğu Türkistan ve Türk Kültürü, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları, (Ankara, 2002), 22.

¹¹⁶ Harun YAHYA: " Kominist Çin'in Zulüm Politikası ve Doğu Türkistan", http://www.harunyahya.org/kitap/doğu_turkistan/turkistan2.html, (erişim tarihi 17 Mayıs 2006).

Hükümetinin emrinde çalışan mahalli birer teşekküldür.” hükmü, ÇHC'nin bu arzusunun resmi ifadesidir¹¹⁷.

1949 yılından beri Çin, sistemli olarak Doğu Türkistan Türklerine karşı kültürel eritme, ekonomik sömürü, ekolojik yıkım, zorunlu doğum kontrolü, Uygur Türk Lehçe'sini ortadan kaldırmak, siyasi baskı yöntemleriyle bir tür asimile politikası uygulamaktadır. Çin'in Doğu Türkistan halkına karşı yaptığı insan hakları ihlallerini; bölgenin “Çin'in bir parçası olduğu” ve “Doğu Türkistan'da yaşanan olayların kendi iç meselesi” olduğunu söyleyerek uluslararası arenayı bölgeden uzak tutmaya çalışmaktadır¹¹⁸.

ÇHC Hükümetine göre Xinjiang'daki bölücü faaliyetlerin kaynağı; Türkiye, Kazakistan ve Kırgızistan'dır. Bu üç ülkenin bölgeye müdahalesini engellemek amacıyla ÇHC; “Çin uluslararası arenada sözü geçen güçlü bir devlettir. Bu durumda diplomatik yollarla yukarıda adı geçen devletlere siyasi baskı mutlak yapılacaktır” şeklinde bir karar almıştır. ÇHC'nin bölgedeki asıl endişesi, “Uygur milliyetçiliği”nin gelişmesi ve bağımsızlık yanlısı akımların güçlenerek bölgedeki doğal zenginlik kaynaklarından yararlanma stratejisi planının tehlikeye düşmesidir.

3.1.3. Doğu Türkistan'ın Temel Sorunları

3.1.3.1. Çinli Göçmenler Sorunu

Doğu Türkistan'ın en önemli sorunlarından birisi, bölgeye planlı şekilde asimilasyon amacıyla yerleştirilen Çinli göçmenlerdir. ÇHC'nin

¹¹⁷ Nuraniye Hidayet EKREM: “ Türkiye- Çin ilişkisinde Doğu Türkistan”, <http://www.gokbayrak.com/turkistan.asp?inc=analiz&numara=15>, (erişim tarihi 26 Ekim 2005).

¹¹⁸ Zhi Rong ZHANG: a.g.e., 289.

Doğu Türkistan'a göçmen yerleştirme politikası 1949'da başladı. O tarihten önce Çinli sayısı dört yüz bin iken günümüzde yirmi milyona ulaşmıştır. Bölgenin demografik yapısını değiştirmek, halkı kontrol ederek baskı altında tutmak, Müslüman Türk nüfusunu azınlığa dönüştürmek, gelecekte yapılması muhtemel referanduma sayı olarak hazır olmak, Doğu Türkistan'a yerleştikten sonra sınırın öte yakasındaki Kazakistan, Kırgızistan topraklarına sızmak ve bu suretle tüm Orta Asya'yı etki sahasına almak, sanayi merkezlerini korumak gibi amaçlarla Çinliler sistemli şekilde bölgeye yerleştirilmiştir.

3.1.3.2. Seyahat Sorunu

Doğu Türkistan özerk bir yönetime sahip olmasına karşın ÇHC hükümeti, Doğu Türkistan'da seyahat hürriyetine kısıtlama getirmiştir. Doğu Türkistanlıların köyden başka bir köye, ilçeye veya şehre göç etmeleri izne tabii tutulmuştur. Doğu Türkistanlıların yurt dışı seyahatlerine de kısıtlamalar getirilmiştir.

3.1.3.3. Zorunlu Doğum Yasağı

Çinliler, Doğu Türkistan Türklerinin nüfus artışını önleyebilmek için "zorunlu doğum kontrolü" ve "zorunlu kürtaj" politikalarını uygulamaktadır. Bu uygulamaya göre, şehirde yaşayan Doğu Türkistan Türkleri bir; köylerde yaşayanlar ikiden fazla çocuk sahibi olamamaktadır¹¹⁹.

¹¹⁹ Erkin ALPTEKİN: "Tarihi Süreç İçerisinde Uygur Türkleri", <http://www.gokbayrak.com/turkistan.asp?inc=yazilar&numara=238>, (erişim tarihi 24 Nisan 2006).

3.1.3.4. Eğitim ve Dil Sorunu

ÇHC, Eylül 2001 tarihinden itibaren her yıl beş bin Doğu Türkistan gencini Çin okullarında eğitmek amacıyla Çin'in iç eyaletlerine göndermeye başlamıştır. Eylül 2003 tarihinden itibaren de Doğu Türkistan'da Uygur Türk lehçesinde eğitim veren okullar kapatılmış, bu okullar Çince eğitim veren okullarla birleştirilmiştir. Eskiden Doğu Türkistan'daki yüksek okullardaki eğitimin %70'i Çince iken günümüzde ise tamamen Çince olmuştur. Uygur Türk lehçesinin siyasi, askeri, teknik ve idari tabirler için yeterli olmadığı gerekçesi ile Uygurca kelimelerin Çince karşılıkları bulunarak bu kelimelerin kullanılması zorunlu hale getirilmiştir¹²⁰. ÇHC hükümeti Türk öğrencilerin petrol, mineroloji, elektrik, mühendislik gibi teknik sahalarda yüksek öğrenim görmesine çeşitli bahanelerle engel olmaktadır¹²¹. Müsaade edilen eğitim alanları çiftçilik ve hayvancılıktır.

3.1.3.5. AIDS ve Sağlık Sorunu

Çin'de 1985 yılında ilk defa AIDS virüsüne rastlanmıştır. Doğu Türkistan'da da 1995 yılında ilk defa AIDS virüsüne rastlanmıştır. Doğu Türkistan'da AIDS virüsü, Çin'in diğer eyaletlerine göre çok daha sonra görülmesine karşın Çin'de hastalığın en hızlı yayıldığı bölgedir. Resmi kayıtlara göre her yıl bu rakamlara bin kişi eklenmektedir¹²². Mayıs 2004 sonuna kadar tüm Uygur özerk bölgesinde AIDS taşıyanların resmi sayısı 8774 olup bu sayı tüm Çin'deki AIDS taşıyanların %13'ünü oluşturmaktadır¹²³.

¹²⁰ Erkin ALPTEKİN: a.g.m.

¹²¹ Musabay P. TURFANI: Doğu Türkistan, Türk Dünya El Kitabı, (Ankara,1976), 1245.

¹²² Mehmet EMİN: " Doğu Türkistan'da AIDS ve HIV Virüsü", <http://www.gokbayrak.com/turkistan.asp?inc=yazilar&numara=46>, (erişim tarihi 28 Mart 2006).

¹²³ Mehmet EMİN: a.g.m.

Doğu Türkistan'da Çinli nüfusun %95'i devletin ücretsiz sağlık hizmetlerinden yararlanmasına karşın Doğu Türkistanlı nüfusun yararlanma oranı yaklaşık %12'dir. Kalan %88'i ücrete tabiidir. Yeterli donanımına sahip olmayan hastanelerde sarılık, kolera gibi hastalıkların yaygınlaşması, Doğu Türkistan'da ölümlerin artmasına neden olmaktadır.

3.1.3.6. Nükleer Denemeler

Çin'in en büyük Nükleer merkezi ve deneme alanı Doğu Türkistan'dır. Çevreyi koruyucu tedbir almaksızın bölgede nükleer denemeler yapmaktadır. 1964'den beri on biri yeraltında olmak üzere bugüne kadar kırk altı nükleer deneme yapılmıştır. En son nükleer deneme ise Haziran 1997'de gerçekleştirilmiştir. Nükleer denemeler sonucunda çevre kirlenmekte, tabiat ve ürünler tahrip olmakta, halk çeşitli hastalıklara yakalanmakta, bebekler sakat doğmakta veya ölmektedir. Batı ülkeleri, Çin'den ithal ettikleri Doğu Türkistan menşeli kuruyemişlerde radyasyon teşhis etmeleri üzerine, Doğu Türkistan kaynaklı bu tür ürünlerin ithalini yasaklamıştır¹²⁴.

3.1.4. Doğu Türkistan Halkının Bağımsızlık Talebi

Bugün bölgede yaşamakta olan Doğu Türkistanlıların Pekin yönetiminden bazı talepleri vardır¹²⁵:

- Bölge halkının Doğu Türkistan'da çıkarılan doğal kaynaklardan doğrudan yararlanması

¹²⁴ <http://www.turan.tc/turk/nukleer.html>

¹²⁵ http://www.uygur.org/enorg/h_rights/ep_resol.html, (erişim tarihi 16 Aralık 2005).

- Pekin'in Doğu Türkistan'a Çinli yerleştirme, zorunlu doğum kontrolü, dini-kültürel baskı, Uygurlara yönelik etnik ayrımcılık politikalarını kaldırması
- Doğu Türkistan'da yapılan nükleer denemelerin durdurulması

Dil, din, etnik yapısı, tarihi geçmişi ve gelenekleri ile Çinlilerden ayrılan Doğu Türkistanlılar, "kendi kaderini tayin hakkı"(self determination) istemektedir.

3.1.5. Türkiye'nin Doğu Türkistan Politikası

1990'lı yılların başında SSCB'nin yıkılması ile ortaya çıkan beş bağımsız Türk devleti; Doğu Türkistan'a olan ilgiyi birden bire artırmıştır. Türk kamuoyunda hız kazanan bu ivmenin etkisi ile devletin her kademesinde yer alan görevliler, "21. asır Türk asrı olacak", "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk dünyası" gibi sloganları bol bol kullanmaya başlamışlardır. Doğu Türkistan da yeni bir Türk devleti olmaya aday bir ülke olarak görülmeye başlanmıştır¹²⁶. Türkiye'nin uluslararası alanda yalnızlığından kurtulma umuduyla yeni bağımsız devletlere karşı büyük ilgi göstermesi, dış dünyada Pan-Türkist bir hareket olarak algılanmış ve özellikle Rusya ve Çin'i rahatsız etmiştir.

1996 yılından itibaren Türkiye bu dönemde Çin ile kurulan ilişkilerin önemi etkisi ile Doğu Türkistan sorununa daha mesafeli yaklaşmaya başlamıştır. Son zamanlarda Türkiye toprak bütünlüğünü öncelikli olarak göz önünde bulunduran bir politika izlemektedir.

¹²⁶ Selçuk ÇOLAKOĞLU: "Türkiye'nin Çin Politikası ve Uygurlar (1991-2001)", <http://www.turkhaber.org/125.html>, (erişim tarihi 20 Aralık 2005).

3.1.5.1. Kararsız Destek Dönemi (1990-1995)

Bu dönemde Doğu Türkistan sorunu, Türk kamuoyunun gündemine sık sık taşınmıştır. Bu konuda özellikle İsa Yusuf Alptekin'in Türkiye'de üst düzey yöneticilerle yaptığı toplantılar ses getirmiştir. Türkiye, Doğu Türkistan'a en somut örneğini Kasım 1991'de vermiştir. Bu tarihte, Başbakan Demirel, Başbakan Yardımcısı İnönü ile parti başkanları ve milletvekilleri, Çin'in Doğu Türkistan'daki kardeşlerini asimile etmesine izin vermeyeceklerini ve konuyu BM'de ve diğer uluslararası kuruluşlarda gündeme getireceklerini belirttiler¹²⁷.

Doğu Türkistan'a ikinci destek, cumhurbaşkanı Turgut Özal'dan geldi. Mart 1992'de İsa Yusuf Alptekin ile görüşen Cumhurbaşkanı Özal, Doğu Türkistan'ın bağımsızlığını desteklediğini ifade etmiştir.

Bu dönemde İstanbul'da Sultanahmet Meydanı'ndaki bir parka İsa Yusuf Alptekin'in adı verildi. İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan açılış töreninde yaptığı konuşmada, parka Doğu Türkistan'ın büyük liderinin adının verilmesinden son derece memnun olduğunu ve Alptekin'in 95 yıllık ömrünü sadece Doğu Türkistan için değil tüm Türk dünyası için çaba harcadığını söyledi. Parkın açılışı için Cumhurbaşkanı Demirel, Başbakan Tansu Çiller ve Meclis Başkanı Mustafa Kalemli birer kutlama mesajı göndermiştir. Diğer yandan Ankara'daki Çin Büyükelçisi parkın ve Doğu Türkistan Anıtı'nın açılışının Çin'in içişlerine müdahale olduğunu söyleyerek durumu protesto etti. Türk Dışişleri Bakanlığı ise Türkiye'nin demokratik bir ülke olduğunu ve belediye başkanlarının seçimle işbaşına geldiğini söyleyerek Türk Hükümeti'nin yerel yönetimlere doğrudan müdahale etme hakkının olmadığını belirtmiştir.

¹²⁷ Selçuk ÇOLAKOĞLU: a.g.m.

Bu dönemde, devletin üst düzey yöneticilerinin Doğu Türkistan'a verdikleri destekten Çin, oldukça rahatsız olmuştur. Türkiye'nin "Adriyetik'ten Çin Seddi'ne" söylemlerini eleştirmiş ve bunun sorumlusu olarak da Alptekin'i göstermiştir¹²⁸.

3.1.5.2. ÇHC ile İyi İlişkiler Dönemi (1996 Sonrası)

1996 yılının başından itibaren Türkiye'nin Doğu Türkistan politikasında değişiklikler olmaya başlamıştır. ÇHC Dışişleri Bakanlığı, İsa Yusuf Alptekin'in adını taşıyan parkın kapatılmasını, Doğu Türkistan bayrağının indirilmesini ve Doğu Türkistan Şehitleri Anıtı'nın yıkılmasını istemiş; Çin'in yoğun baskısı sonuç vermiş ve parkın adı değiştirilmiştir. Yine Çin'in Türkiye üzerindeki baskıları sonucunda Türk yetkililer, 1996 yılından itibaren Çin karşıtı gösteri yapmayı planlayan İstanbul'daki Doğu Türkistan kuruluşları hakkında soruşturma başlatmış ve Türkiye'den sığınma hakkı isteyen 13 Uygur'un ülkeyi terk etmelerini istemiştir. Ayrıca Türk vatandaşlığı için başvuru yapan 150 Uygur'a herhangi bir olumlu cevap verilmemiştir¹²⁹.

Mayıs 1998'de Çin'i ziyaret eden dönemin Başbakan Yardımcısı Bülent Ecevit, ÇHC Cumhurbaşkanı Jiang Zemin ile de görüşmüştür. Daha çok ekonomik ağırlıklı konuların görüşüldüğü toplantıda Ecevit ayrıca Uygurlara destek için Türkiye'de yapılan gösteriler ile ilgili olarak uyarılmıştır. Ecevit'in şu sözleri Ankara'nın şimdiki Çin politikasını iyi özetlemektedir:

"Türk halkı ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Çin'in bütünlüğüne çok büyük önem verdiğini belirttim. Şunu da eklemek isterim ki, kanımca Türkiye'de bazı çevreler marjinal gruplar halinde olsa da bu konuyu gündemde tutacak olurlarsa, Sincan'daki Müslümanlar güç durumda kalabilirler. Şimdi bildiğim kadar, Çin geniş

¹²⁸ Renmin Ribao,(17 Kasım 1992).

¹²⁹ Selçuk ÇOLAKOĞLU: a.g.m.

ekonomik olanakları bulunan o bölgenin de kalkınması için bazı hazırlıklar yapıyor. Eğer siyasi sorun olmaya devam ederse, tavırları sertleşebilir. Onun için bu konuda Çinlilerin hassasiyetini göz önünde tutmak gerekir.”¹³⁰

ÇHC Cumhurbaşkanı Jiang Zemin'in Nisan 2000'deki Türkiye ziyareti ile Ankara-Pekin ilişkileri yeni bir eksene oturmuştur. 1996'dan sonra Ankara'nın takip etmeye çalıştığı Çin ile iyi ilişkiler kurma politikası, bu ziyaretle birlikte doruk noktaya ulaşmıştır. Ziyaret sırasında ekonomi, enerji ve siyasi konularda anlaşmalar imzalanmıştır. Anlaşmalardan çıkan genel sonuca göre, Ankara Çin'den elde edeceği ekonomik ayrıcalıklar ve uluslararası alanda siyasi destek karşılığında Doğu Türkistan sorununu Pekin'in lehine çözmüştür. Doğu Türkistan'daki Uygur Türklerinin Çin yönetimine karşı yapacağı her türlü faaliyet ortak bildirmede terörizm, ayrılıkçılık ve dinsel fanatizm düzeyine indirgenmiştir.

Türkiye-Çin ilişkilerinin gelişmesini engelleyen sorunlardan biri olan Doğu Türkistan; iki ülke arasında karşılıklı güven ortamı tesis edildikten sonra, akılcı bir politika ile iki ülke ilişkilerinin gelişmesinde bir dostluk köprüsü olabilir. Orta Asya'da özellikle Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'da yatırımları olan Türk firmaları, faaliyet alanlarının bir kısmını Doğu Türkistan'a kaydırabilir. Türkiye, Urumçi veya Kaşgar'da konsolosluk açabilir ve THY, bu iki merkezden birine doğrudan uçuşlar başlatabilir. Böylece Doğu Türkistan, Orta Asya'da cazibe merkezi haline geldiği gibi Çin'in "Büyük Projesi" olarak üzerinde durduğu Çin'den Türkiye'ye, oradan da Avrupa'ya kadar uzanan "Çağdaş İpek Yolu" projesi gerçekleştirilebilir.

¹³⁰ Radikal, (30 Mayıs 1998).

3.2. KIBRIS MESELESİ

1998 yılında, Türk Dışişleri Bakanlığı, belirlemiş olduğu Uzakdoğu'ya açılım politikası çerçevesinde, ÇHC'ye ve Malezya'ya yer vermiştir. Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin'in Nisan 2000'de gerçekleştirdiği Türkiye ziyareti sırasında iki ülke arasında ortak bir bildiri imzalanmıştır. Ocak 2001'de de Çin Dışişleri Bakanı Tang Jiaxuan'ın Türkiye ziyareti sırasında bu bildirin uygulanmasını sağlayacak bir "Eylem Planı" onaylanmıştır¹³¹. Türkiye, BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi olan Çin'den, Kıbrıs hakkında Türk tarafına uygulanan ambargoların kaldırılması için aktif destek istemiştir¹³².

3.2.1. Türkiye'nin Çin Halk Cumhuriyeti'nden Beklentisi

1998 yılında Dışişleri Eski Bakanı İsmail Cem, Çin Halk Cumhuriyeti'ne yaptığı ziyaret sırasında Çin Halk Cumhuriyeti'nden Kıbrıs meselesinde destek istemiş; ancak bu istek sonuçsuz kalmıştır¹³³. Daha sonra Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Abdullah Gül; 1-5 Şubat 2005'te gerçekleştirdiği Çin ziyaretinde Kıbrıs'ın bugüne kadar geçirdiği tüm safhaları ÇHC Başbakanı Wen Jiaboo'ya ve ÇHC Dışişleri Bakanı Li Zhangxing'e anlatırken¹³⁴, Kıbrıslı Türklerin ÇHC'ye gelip kendi davalarını daha net bir şekilde anlatmasını istemiştir. Ancak, bugüne kadar ÇHC'nin Türkiye'nin bu beklentisine karşılık olumlu bir gelişme yaşanmamıştır.

¹³¹ 8 Ocak 2001'de imzalanan Eylem Planı'na göre; siyasi, ekonomik, kültürel, adli ve konsolosluk alanlarında yer alan maddeler içinde, iki ülke çok taraflı konular ve uluslar arası arenada özellikle BM çerçevesinde karşılıklı destek, koordinasyon ve işbirliğini daha da geliştirecektir. Nuranıye Hidayet EKREM: "Çin Halk Cumhuriyeti: Kıbrıs Sorununun Çözümünde Yeni Bir Aktör Mü?", *Stratejik Analiz*, Cilt 1, Sayı 11, (Mart 2001), 51.

¹³² Nuranıye Hidayet EKREM: a.g.m., 51.

¹³³ *Zaman*, (7 Ocak 2001).

¹³⁴ Li Zhao Xing Wai Zhang Yu Tuerqi Fuzongli Jianwai Zhang Juxing Huitan", www.fmprc.gov.cn/chn/wjb/wjbz/zyhd/t182302.htm, (erişim tarihi 2 Şubat 2005).

3.2.2. Güney Kıbrıs'ın Çin Halk Cumhuriyeti'nden Beklentisi

ÇHC, Güney Kıbrıs Rum Kesimi ile diplomatik ilişkileri 14 Aralık 1971'de kurmuştur. İki ülkenin yayınladıkları ortak bildiri:

“... ÇHC Hükümeti ve halkı, Kıbrıs Cumhuriyeti Hükümeti ve halkının yabancıların herhangi bir bahane ile müdahalesine ve içişlerine karışmasına karşı çıkmaya, Kıbrıs'ın tamamen bağımsızlığını kazanmasına, egemenliğine, ülke birliği ve toprak bütünlüğünde verdiği haklı mücadelesine kesinlikle destek verir...”¹³⁵

ifadesine yer vermiştir.

1999 yılından itibaren Kıbrıs meselesinde Güney Kıbrıs Rum Kesimi'ni desteklemeye başlamış ve sorunun BM çerçevesinde çözümlenmesinden yana tavır sergilemiştir.

2003 yılında ÇHC Devlet Başkanı Hu Jintao'nun GKRK'ı ziyaretinde ÇHC'nin Kıbrıs sorunu ile ilgili tutumunu şu şekilde ifade etmiştir:

“...ÇHC ile Kıbrıs arasında hiçbir problem yoktur. ÇHC, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını, egemenliğini ve toprak bütünlüğünü öteden beri savunurken, bağlantısızlığına saygı gösterir, BM Güvenlik Konseyi'nin Kıbrıs sorunu ile ilgili kararının mutlaka uygulanmasından yanadır.”¹³⁶

3.2.3. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kıbrıs Politikası

ÇHC Dışişleri Bakanlığı'nın internet sitesinde ÇHC'nin Kıbrıs politikası şu şekilde ifade edilmiştir:

¹³⁵ Nuraniye Hidayet EKREM:, “ Çin Halk Cumhuriyeti...” a.g.e., 182.

¹³⁶ Xinhua Wang, (16 Ocak 2001).

“ÇHC, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını, egemenliğini ve toprak bütünlüğünü öteden beri savunurken, bağlantısızlığına saygı gösterir, BM Güvenlik Konseyi'nin Kıbrıs sorunu ile ilgili kararının mutlaka uygulanmasından yanadır. ÇHC Hükümeti, Kıbrıs sorununa çok önem vermektedir. BM Genel Sekreterinin Kıbrıs sorununa çözüm bulmak için gösterdiği çabaları destekler. Kıbrıs'taki iki millet ve BM Genel Sekreteri ortaklaşa çaba gösterip, BM'in Kıbrıs sorununa ilişkin kararını esas alarak, görüşmeler düzenlemeleri, adım adım anlaşmazlıkları azaltmaları, karşılıklı güven oluşturmaları ve iki milletin ortak kabul ettikleri sorunların çözüm yollarını en kısa zamanda bulmalarını ümit ederiz. Bu durum iki milletin temel çıkarlarına uygun olmakla birlikte, bölgenin barışı, istikrarı ve gelişmesi içinde yararlıdır. ÇHC BM güvenlik konseyi'nin daimi üyesi olarak, uluslararası kuruluşlar ile aynı çizgide Kıbrıs sorununun adil kurallara uygun bir çözüm bulması için çaba gösterecektir.”¹³⁷

Nisan 1999'da, Çin Halk Meclisi(NPC) Başkanı,Türkiye'den önce Yunanistan'ı ziyaret etmiştir. ÇHC Devlet Başkanı Jiang Zemin ise 2000'de Türkiye'yi ziyaret ettikten sonra Yunanistan'a geçmiştir. 6-11 Haziran 1999 yılında Klerides'in Çin'e yaptığı ziyaret sırasında ÇHC Devlet Başkanı Jiang Zemin, Klerides ile görüşürken, Klerides'in beklentisini dile getirerek;

“...ÇHC BM'nin güvenlik komitesinin daimi üyesi olarak BM Genel Sekreterinin fikrine destek vermeye devam edecektir;Uluslar arası platform ile birlikte Kıbrıs meselesinin adaletli ve uygun bir şekilde çözülmesi için kendi çabalarını gösterecektir...”¹³⁸

diyerek Kıbrıs meselesinde GKRK'ye destek vermiş ve KKTC'nin aleyhinde bir tavır sergilemiştir.

¹³⁷ <http://www.fmprc.gov.cn/chn/2386.html>, (erişim tarihi 2 Şubat 2004).

¹³⁸ [Xinhua Wang](#), (/ Haziran 1999).

Ağustos 2000'de ÇHC'nin Türkiye Konsolosu Song Aiguo¹³⁹'yu GKRR'ye büyükelçi olarak ataması, son yıllarda ÇHC'nin Kıbrıs meselesine önem vermeye başladığının işaretidir.

ÇHC'nin Kıbrıs sorunu ile ilgili tutumu hiç değişmemiştir. ÇHC, veto hakkını kullanma dışında bu konuda fiilen bir şey yapmamıştır. Bu nedenle ÇHC'nin Kıbrıs sorununda Türkiye'nin yaklaşımına fazla ilgi göstermesini beklemek pek gerçekçi olmaz. 5 Şubat 2004'te ÇHC Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Zhang Qiyue'nin yaptığı basın açıklamasında¹⁴⁰ ÇHC'nin BM güvenlik konseyinde Şubat ayı dönem başkanlığı görevini yapacağını duyurmuş ve görev süresince BM'nin rolünü ve otoritesini savunacağını söylemişti. Açıklamanın yapıldığı bu dönem; New York'ta Kıbrıs görüşmelerinin en kritik olduğu üçüncü turun devam ettiği ve BM başta olmak üzere tüm uluslararası platformların ilgisini Kıbrıs'a yönelttiği bir dönem idi. Ancak o günlerde ÇHC bu konuyu gündeme almamıştır. BM'nin ilgili kararı esas alınarak Kıbrıs sorununun çözümlenmesinden yana olduğunu her fırsatta dile getiren ÇHC'nin bu konuyu gündeme almaması, Türkiye-ÇHC arasında Ocak 2001'de imzalanan "Eylem Planı"nın pek göz önünde bulundurmadığını göstermektedir.

ÇHC'nin temel dış politikası, kalkınmak için istikrarlı bir ortam oluşturmaktır. Uluslararası sorunlara yönelik bu temel politikayı engellemediği sürece yatıştırma veya oyalama metodu kullanmaktadır. Pekin hükümeti, 2020 yılına kadar ÇHC'nin ekonomik kalkınma ile askeri modernizasyonunun belli bir düzeye ulaşmasını hedeflemektedir. Bu dönem zarfında ÇHC, uluslar arası arenada büyük aktör olmaktan uzak durmaya özen göstermektedir. Bu nedenle Pekin'in Kıbrıs

¹³⁹ Türkçe'yi iyi bilen bir dönem ÇHC'nin Dışişleri Bakanlığı ve Batı Asya- Kuzey Afrika Bölüm Başkanlığı yapan Song Aiguo, Türkiye-Yunanistan sorunlarını ve Kıbrıs sorununu iyi bilmektedir.

¹⁴⁰ Nuraniye Hidayet EKREM: "Kıbrıs Sorununun Çözümünde Çin Faktörü", <http://www.turksamorg.tr/yazilar.asp?kat=20&yazi=806>, (erişim tarihi 7 Mart 2006).

meselesi konusunda ne derecede Türkiye'ye yardımcı olacağı belirsizdir. Ancak ÇHC, şu ana kadar sadece BM genel sekreteri Kofi Annan'a destek vermekle yetinmektedir.

3.3. PKK MESELESİ

ÇHC'nin bilimsel dergilerinde PKK'nın başlangıç dönemi ile ilgilendiği dikkat çekmektedir. Wang Zhijuan'ın "Kürt Milletinin Dramı Ne Zaman Bitecektir?" konulu yazısında yer alan kaynakçalarında yabancı dillerinden tercüme eden makaleler 1984 yılında başlamıştır. Yalnızca Minzu Yicong (Etniklerle ilgili tercüme eserler dergisi) adlı dergide, "Kürtlerin acı durumu" (1984), "Türkiye'nin Kürt Sorunu" (1985), "Kürdistan:Coğrafyasız tarihi" (1990), "Türkiye'nin Kürt Sorunları,1925-1984" (1991), "Kürtler" (1994) ve "Türkiye'deki Kürtlerin Sorunları" (1995) gibi makalelere yer verilmiştir¹⁴¹.

Wang Zhijuan'ın yazısına göre, "Türkiye'deki hükümet ve siyasetçiler Kürtlerin ayrı bir millet olduğunu kabul etmezler, onlara göre Kürtler Türklerin bir kavmidir, azınlık değildir, saf Türk'tür. Bu ülkede yalnızca Türklerin millet olma hakları vardır, diğerleri bu haklara sahip değildirler. Kürtler dağlı insanlar olarak tanımlanırlar, hiçbir hakları yoktur. Kürtlerin isyanları hep acımasız yöntemlerle bastırılmıştır. Türkiye'de Kürtçe yasaktır; Türkçe bilmeyenler avukat bulamazlar; büfe açamazlar; sosyal güvenlik gibi kamu yararından mahrumdurlar. Kürtler 1925 yılından bu yana baskıya karşı faaliyetlerini durdurmamışlardır. Dolayısıyla Türk ordusu tarafından sürekli bastırılmıştır. Türk ordusu Kürt bölgelerindeki operasyonlarında zaman zaman temizleme siyasetini yürüterek güvenliğini sağlamaktadır. Bunun dışında Kürtleri

¹⁴¹ Nuraniye Hidayet EKREM: "Türkiye-Çin İlişkisinde Doğu Türkistan", www.gokbayrak.com/turkistan.asp?inc=analiz&numara=15, (10 Ocak 2005).

zorla Türklerin oturduğu bölgelere sürmektedir; Ancak Kürtlerin nüfusunun Türklerin nüfusundan %10'u aşmamak şartıyla Kürtsüz ve Türkleştirme politikasını uygulamaktadırlar. Bu tür askeri bastırma ile asimilasyon politikası devam etmektedir. Ancak, buradaki Kürt sorununun çözümleneceği görünmemektedir. Çinlilerin gözünde Kürt sorunu, batı Asya'daki Kürt halkının bağımsızlık mücadelesi veren etnik problemdir. Çin Komünist Partisi'nin sesi olan Renmin Ribao (Halk gazetesi) da yer alan Kosova olayı hakkındaki bir yorumda, ABD,Türkiye'nin Kürtlerin bağımsız hareketine karşı baskıcı politikasını uygulamasına göz yumarken, Kosova'da meydana gelen Arnavutların bağımsızlık hareketine destek vererek Yugoslavya'yı parçalamaya çalışmaktadır" denilmektedir¹⁴².

PKK adının Çince tercümesinde Türkiye'de özen gösterilen "bölücü" ve "terörist" terimleri hiç kullanılmamaktadır. Kasım 1998'de PKK elebaşı Öcalan Suriye'den kaçtıktan sonra Çin basınında da yakından takip edilmiştir. Çin haberlerinde yer alan Öcalan ile ilgili haberlerde genellikle "Türkiye hükümeti karşıtı Kürt işçi parti lideri Öcalan", "hükümet karşıtı Türkiye Kürt İşçi Partisi Lideri Öcalan", "Türkiye hükümeti karşıtı Kürt İşçi Parti Lideri Öcalan" ve "Türkiye Kürt İşçi Partisi Lideri Öcalan" şeklinde yer almaktadır¹⁴³.

Bazı Çinli stratejistler, PKK sorununu Kosova meselesi ile paralel olarak görmekte: "ABD ve NATO Miloseviç'in Kosova'daki Arnavutlara yaptığı soykırımdan dolayı askeri müdahale etmiştir. Aynı şekilde, Türkiye'de de Kürtlere karşı soykırım uygulanmaktadır. Ancak ABD ile NATO buna müdahale etmemektedir. Bunun sebebi ise, Türkiye NATO üyesi ve ABD'nin müttefikidir. Bu nedenle Miloseviç de NATO'ya üye olsun ve hava bombardımandan kurtulsun" gibi fikirleri sürmektedirler. ABD'de bulunan Çinli stratejist Du Ren, "Doğu Türkistan'daki kargaşalar

¹⁴² Nuraniye Hidayet EKREM: "Çin Halk Cumhuriyeti...", a.g.e., 177.

¹⁴³ Nuraniye Hidayet EKREM: "Çin Halk Cumhuriyeti...", a.g.e., 177.

ve Pan-Türkizm” konulu yazısında: “Batılılar, Irak’taki Kürtler’in bağımsızlık hareketlerini desteklemektedirler; ancak, bu bağımsızlık hareketleri Türkiye toprağında olunca ağır bir şekilde bastırılmaktadır. Hatta Türk ordusu sınır ötesi operasyonu yaparak Kürt örgütlerini temizleme operasyonu yürütmüşlerdir. ABD buna da göz yummaktadır. Du Ren’in “Kürtler, Türkiye ve Çin’in stratejik çıkarları” konulu yazısında Pekin hükümetinin Kürt meselesinde yeterince dış politika uygulayamadığını dile getirerek;

“insanlar düşünürler, tek başına sığınak bulmaya çalışan Öcalan’ı koruyan Yunanistan Pekin hükümetinden destek istemiş miydi? Pekin nasıl cevap vermişti? Türkiye, gizlice Doğu Türkistan bölücülerini korumaya devam ederken, Çin, Öcalan olayına karışırsa idi sadece Türkiye’ye karşılık vermekle kalmayacak, aynı zamanda Türkiye’ye karşı kullanabilecek bir siyasi koz olacaktır”¹⁴⁴

diye kaydetmektedir.

Kanada’daki entelektüellerin yayınladığı Feng Huayua, Wbe dergisinde yer alan, “Uluslararası jeopolitik ve insan hakları: Türkiye ve Avrupa ile ABD” konulu yazıda;

“Türkiye’yi diktatör askerler yönetmektedir, sayısız siyasi mahkumlar vardır. Nüfusun %10’unu oluşturan azınlık Kürtler aşağılanmakta ve baskı altında tutulmaktadır. Bunun dışında Türkler Kıbrıs’taki Rumlar’ı ağır baskı altına almaktadır. Türkiye’deki siyasi mahkumların sayısı Çin’den çok daha fazladır, ancak Türkiye’nin insan haklarını çiğnemesi suçları hiçbir zaman ABD’nin uluslar arası insan hakları raporunda yer almamıştır”¹⁴⁵

denilmektedir.

¹⁴⁴ Nuraniye Hidayet EKREM: “Çin Halk Cumhuriyeti...”, a.g.e., 178.

¹⁴⁵ Nuraniye Hidayet EKREM: “Çin Halk Cumhuriyeti...”, a.g.e., 178.

SONUÇ

Her iki ülkenin beklentilerinin farklı olması, coğrafi uzaklık, iç sorunlar gibi nedenler, geleceğe dönük planlanan stratejilerin farklılığı; her iki ülkenin birbirine şüphe ile yaklaşmasına neden olmaktadır. Türkiye'nin ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin ortak bir tarihi olmasına karşın şüpheli yaklaşımlar nedeniyle günümüzde ikili ilişkiler, istenilen seviyeye ulaşmamaktadır.

ÇHC büyük bir ülkedir ve BM Güvenlik Konseyi'nin daimi ülkesidir. Türkiye, PKK ve Kıbrıs sorunlarında Çin'in uluslararası siyasi arenadaki bu etkisinden yararlanabilir. Buna paralel olarak, ÇHC'nin; 2030'da ABD'ye karşı koyabilen en büyük ülke olacağına inanılmaktadır. Türkiye, uygulayacağı akılcı stratejiler ile Çin pazarından kendi payına düşeni alabilir.

Çin'in Batı'ya açılma stratejisinde, Jeo-stratejik konuma sahip olan Türkiye'nin önemli bir yeri vardır. ÇHC için Türkiye, Orta Asya bölgesinde işbirliği yapabilecek en uygun adaydır. ÇHC'nin Hazar bölgesinden Doğu Türkistan'a kadar olan enerji alanının güvenliğini sağlamada Türkiye'nin işbirliğine ihtiyacı vardır.

Türkiye'nin Çin Halk Cumhuriyeti ile olan "siyasi ilişkisi sıcak, ekonomik ilişkisi soğuk" durumunu değiştirmek için karşılıklı güven artırıcı önlemler üzerinde çalışılması gerekmektedir. Türkiye'nin 20-30 sene sonra Asya'da bölgesel bir güç olarak yerini alma ihtimali olan Çin ile belli bir düzeyde ilişki tesis edebilmesi için Türkiye'nin tek bir ülkeyi hedef alan politikasından vazgeçerek kendisine geniş bir perspektif oluşturacak yeni stratejiler üretmesi gerekmektedir. Çin'in ise sahip olduğu uluslararası siyasi ve ekonomik konumunu koruyabilmesi için

menfaat bölgelerinde etkili bir aktör olan Türkiye ile ilişkilerini yeniden gözden geçirerek revize etmek zorundadır. Bu bakımdan Türkiye; ÇHC'nin, Rusya'nın ve Hindistan'ın bölgesel ve küresel politikalarda Türkiye'ye ihtiyaç duymasını sağlayacak "çevresel bölge politikası" uygulaması gerekmektedir.

Çin'in bir çok komşusu ile kara ve deniz sınırı sorunları vardır. Bu ülkeler, Çin'e karşı nasıl bir politika izlemeleri gerektiği konusunda kararsızdırlar. Bu ülkeler, bir yandan hızla büyüyen Çin ekonomisinden yararlanarak kendi ekonomik kalkınmalarını sürdürürken diğer yandan da askeri modernizasyonuna hız veren Çin'in gelecekte kendi güvenliklerini tehdit edebileceği endişesini taşımaktadırlar. Türkiye, bu ülkelerle ekonomi alanında işbirliğine girmesi durumunda Çin ile ilişkilerini arttırabilir.

Türkiye, Doğu Türkistan meselesini iki ülkenin ilişkilerine zarar veren bir etken olarak değil, bu ilişkileri güçlendiren bir araç haline dönüştürmelidir. Çin, Doğu Türkistan sorununun çözümü için Türkiye'ye ihtiyaç duymaktadır. Ancak bu bölgenin Çin'in yaşamsal çıkarı olduğunu da unutmamalıdır. Bu yüzden Doğu Türkistan, her zaman ikili ilişkileri olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilir.

Türkiye'nin bu politikaları gerçekleştirebilmesi için 11 Eylül sonrası değişen uluslar arası konjonktürü ve yeni oluşmaya başlayan siyasi dengeleri tanımaya çalışmalı ve yeni stratejiler geliştirmelidir. Bu şekilde uzun vadede Çin ile stratejik bir işbirliği yapabilir.

KAYNAKÇA

ALAŞKAN, Kadir Türkalp. "Tibet Sorunu", Jeopolsar: Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 2, Sayı 6, (Mayıs 2006), <http://www.jeopolsar.com/9.htm>, (erişim tarihi 13 Haziran 2006) ; ÇIPLAK, Murat. Çin Gölgesinde Uzakdoğu Asya, (Der. Deniz Ülke ARIBOĞAN), Bağlam Yayınları, İstanbul, 2001.

ALPTEKİN, Erkin. "Tarihi Süreç İçerisinde Uygur Türkleri", <http://www.gokbayrak.com/turkistan.asp?inc=yazilar&numara=238>.

----- . Uygur Türkleri, Boğaziçi Yayınevi, İstanbul, 1978.

ARMAOĞLU, Fahir. 19.Yüzyıl Siyasi Tarihi(1789-1914), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997.

AYDIN, Mustafa. New Geopolitics of Central Asia and The Caucasus- Causes of Instability and Predicement, Centra for Strategic Reserch , No. 2/2000, Haziran 2000.

BEKİN, M. Rıza. "Doğu Türkistan Gerçeği", Yeni Türkiye, Sayı 16, (1997), 1391-1395.

BLUEMENTHAL, Dan ve SCHEUNEMAM, Randy. "Tense Straits", National Review, (January 2005), 33-41.

BULUT, Süleyman M. ve VURAL, M. Ragıp. "Uyanan Ejderha Çin", 2023, Sayı 2, (Haziran 2001), 8-36.

CAŞIN, Mesut Hakkı. " Değişen Uluslar arası Konjonktör ve Çin Ulusal Güvenlik Stratejilerinin Yeni Parametreleri", (Der. Attila SANDIKLI ve

İlhan GÜLLÜ), Geleceğin Süper Gücü Çin, TASAM Yayınları, İstanbul, 2005, 66-78.

----- . “ Yeni Küresel Güç Adayı Çin’in Avrasya-Pasifik Ekseninde Enerji Politikalarında Rekabetçi Girişimleri”, (Der. Atilla SANDIKLI ve İlhan GÜLLÜ), Geleceğin Süper Gücü Çin, TASAM Yayınları, İstanbul, 2005, 140-145.

ÇAKMAK, Cenap. “Amerikan Dış Politikası ve ABD-Çin İlişkilerinde Pragmatizm ve Rasyonalite”, (Der. Atilla SANDIKLI ve İlhan GÜLLÜ), Geleceğin Süper Gücü Çin, TASAM Yayınları, İstanbul, 2005.

“Chen Bao Dao Shijian Wei He Xiaoti Da Zuo”, http://military.china.com/zh_cn/history2/06/11027560/20050715/12485359.html

CHEN,Jie. “China’s Spratly Policy”, Asian Survey, Volume 34, No. 10, (October 1994), 893-899.

CHEN, Qi Mao. “Çin’in Yeni Güvenlik Anlayışı ve Politikası”, Çev. Duygu ERGEN, ”, (Der. Atilla SANDIKLI ve İlhan GÜLLÜ), Geleceğin Süper Gücü Çin, TASAM Yayınları, İstanbul, 2005, 55-64.

“China’s Indisputable sovereignty Over the Xisha and Nansha Island”, Beijing Review, No: 28, (18 February1980), 15-24.

ÇIPLAK, Murat. “ Çin’de İnsan Hakları ve Ayrılıkçı Hareketler”, (Der. Deniz Ülke Arıboğan) ,Çin’in Gölgesinde Uzakdoğu Asya, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2001, 211-256.

Çin Ülke Raporu”, DEİK, Haziran 2005.

“Çin’in Yeniden Yükselişi, “Jeo-stratejik Önemi, Politik ve Askeri Gücü ve Türkiye ile Olan İlişkileri”, <http://www.fatih.edu.tr/ozden/china.htm>

ÇOBAN, Funda. “Tayvan Sorunu: Dünü, Bugünü ve Yarını”, Jeopolsar: Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 2, Sayı 6, (Mayıs 2006), <http://www.jeopolsar.com/7.htm>, (erişim tarihi 13 Haziran 2006).

ÇOLAKOĞLU, Selçuk. “Türkiye’nin Çin Politikası ve Uygurlar (1991-2001)”, <http://www.turkhaber.org/125.html>

ÇOMAK, Hasret. “Küreselleşen Kutuplaşma Çerçevesinde Şangay İşbirliği Teşkilatının Geleceği ve Bu Durumun Türkiye’nin Güvenliğine Etkileri”, http://www.harpak.tsk.mil.tr/duyurular/SEMPOZYUM_Mart_2006_HASRET_COMAK_doc

DONG, Yun Hu. ZhongMei Guanxi Zhong de Renquan Wenti, Xinhua Chuban, Beijing, 1988.

DORIAN, James P., WIGDORTZ, Brett ve GLADNEY, Dru. “Central Asia and Xinjiang , China: Emerging Energy , Economic and Ethnic Relations”, Central Asian Survey, (1997), 461-486.

DZUREK, Daniel. “The Senkaku/Diaoyu Islands Dispute”, <http://www.ibru.dur.ac.uk/docs/senkaku.html>

EBERHARD, Wolfram. Çin Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987.

EGAMI, Takayoshi. “Politics in Okinawa Since The Reversion of Sovereignty”, Asian Survey, Volume XXXIV, No: 9, (September 1994), 829-835.

EKREM, Erkin. "Çin'in Türkistan Politikası: Şanghay Beşlisi'nden Şanghay İşbirliği Örgütü'ne", Stratejik Analiz, Cilt 2, Sayı: 16, (Ağustos 2001), 68-73.

----- . " Türkiye-Çin İlişkisi: Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün Çin Ziyareti", <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat1=1&yazi=145>

----- . " Çin'in Asya-Pasifik Stratejisi ve BOAO Asya Forumu", Stratejik Analiz, Cilt 2, Sayı: 13, (Mayıs 2001), 53-58.

EKREM, Nuraniye Hidayet. " Çin Halk Cumhuriyeti: Kıbrıs Sorununun Çözümünde Yeni Bir Aktör Mü?", Stratejik Analiz, Cilt 1, Sayı 11, (Mart 2001), 55-55.

----- . "Çin-Japonya İlişkilerinde Hassas Sorunlar", <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=305>

----- . Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-200), ASAM Yayınları, Ankara, 2000.

----- . "Kıbrıs Sorununun Çözümünde Çin Faktörü", <http://www.turksamorg/tr/yazilar.asp?kat=20&yazi=806>

----- . "Rus-Çin Sorunu Çözülüyor", <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=488&sayfa=4>

----- . "Türkiye- Çin İlişkisinde Doğu Türkistan", <http://www.gokbayrak.com/turkistan.asp?inc=analiz&numara=15>

----- . "Türkiye-Çin İlişkilerinin Boyutları ve Engelleri", Stratejik Analiz, Cilt1, Sayı: 1 (Mayıs 2000), 11-15.

EMİN, Mehmet. “Doğu Türkistan’da AIDS ve HIV Virüsü”,
<http://www.gokbayrak.com/turkistan.asp?inc=yazilar&numara=46>

EMİN, Mehmet Seyfettin: “Avrasya’da Güç Mücadelesi; Şangay Beşlisi ya da Mahşerin Beş Atlısı, Stratejik Analiz, Cilt 2, Sayı14, (Haziran 2001), 68-75.

GÖKÇEBORA, Aslı. “Devlerin Kapaşmasındaki Son Durum”,
<http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=61&sayfa=15>

HACALOĞLU, Yücel. Doğu Türkistan ve Türk Kültürü, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları, Ankara, 2002.

<http://www.chinaembassy.org.tr/chn/ztgx/t191491.htm>

http://www.digm.meb.gov.tr/3_Anlasmlar.htm#Anlasmlar

<http://www.fmprc.gov.cn/chn/2386.html>

<http://www.fmprc.gov.cn/chn/wjb/wjbz/zyhd/t182302.html>

<http://www.isbank.com.tr/haber/haber149.htm>

http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bölgeler/DoğuAsyavePasifik/CHC/CHC.htm

http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bölgeler/DoğuAsyavePasifik/CHC/Türkiye_Cin_Halk_Cumhuriyeti_Ekonomik.html

<http://www.patsys.com/cia/pg.htm>

<http://www.sectsko.org.html/00035.html>

<http://www.sectsko.org.html/00096.html>

<http://www.snipe.ukc.ac.uk/international/dissert.dir/marsh.html>

<http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic6id01193>

<http://www.turan.tc/turk/nukleer.html>

http://www.uygur.org/enorg/h_rights/ep_resol.html

İNSEL, Ahmet. "27 Mayıs Öncesi Türkiye'nin Çin'den Görünüşü", Tarih ve Toplum, Cilt 31, Sayı 185,(Ankara, 1999), 20-28.

KAPİLA, Subhash. "Taiwan: Strategic Significance in East Asia security Calculus", <http://www.saag.org/papers18/paper1759.html>

KARACA, R. Kutay. Dünyadaki Yeni Güç: Çin- Tek Kutuptan Çift Kutuba, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004.

"Li Zhaoxing: Taiwan Wenti Shi Yingxiang Zhong Mei Guanxi Fazhan de Zui Da Yinsu", Sichuan Xinwen Wang, (26 Ekim 2004).

"Li Zhao Xing Wai Zhang Yu Tuerqi Fuzongli Jianwai Zhang Juxing Huitan", (2 Şubat 2005).

"Kuzey Kore: Nükleer Silahımız Var", Hürriyet, (11 Şubat 2005).

MARSH, Nicholas. "The Spratly Island Dispute",
<http://www.snipe.ukc.ac.uk/international/dissert.dir/marsh.html>

MERAM, Ali Kemal: Göktürk İmparatorluğu, Milliyet Yayınları, 1.Basım, İstanbul, 1974.

ÖZTÜRK, Ümit. Yükselen Gücün Bütünleşme Arayışı, Dünya Çatışma Bölgeleri, (Der. Kemal İNAT, Burhanettin DURAN ve Muhittin ATAMAN), Nobel Yayıncılık, Ankara, 2004.

PURTAŞ, Fırat. “Şangay Beşlisi’nden Şangay İşbirliği Örgütü’ne: Orta Asya’da Rus-Çin Stratejik Ortaklığı”, KÖKSAV, V(2), (Güz 2003), 178-185.

Radikal, (30 Mayıs 1998).

Renmin Ribao, (17 Kasım 1992).

SİRMA, İhsan Süreyya. Belgelerle II. Abdülhamit Dönemi, Beyan Yayınları, İstanbul, 1998.

SİNGH, Swaran. “China’s Shadow Over the South China Sea”, Strategic Analysis, Cilt XVII, No: 8, (Kasım 1994), 958-964.

“Shanghai Wuguo Lici Huiwu”, Xinhua Wang, (15 Haziran 2001).

SÜKAN, Özer. Çin Halk Cumhuriyeti Tarihi, Kurulması, Gelişmesi, Türkiye ve Diğer Devletlerle Olan İlişkileri, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2000.

SYNDER, Scott. “The South China Sea Disputes: Prospects for Preventive Diplomacy”, United States Institute of Peace, (August 1996).

RODZİNSKI, Witold. A History of China-Vol.I, Pergamon Press, Oxford, 1979.

TURAN, Namık Sinan . “19. Yüzyıl Osmanlı Uzakdoğu İlişkilerine Dair Gözlemler”, (Der. Deniz Ülke ARIBOĞAN), Çin'in Gölgesinde Uzakdoğu Asya, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2001, 45-103.

TURFANI, Musabay P. Doğu Turkistan, Türk Dünya El Kitabı, Ankara,1976.

WANG, Shun Hong. Zhong Guo Gai Kuang, Beijing Daxue Chubanshe, Beijing,2003.

XIE, Yi Xian. Zhong Guo Waijiaoshi- Zhonghua Renmin Gonghe Shiqi (1979-1994), Henan Renmin Chubanshe, 2004.

Xinhua Wang, (7 Haziran 1999).

Xinhua Wang, (16 Ocak 2001).

“Xizang Wenti”,

<http://www.fmprc.gov.cn/ce/cedk/chn/zt/xzwt/t104512.htm>

YAHYA, Harun. “ Kominist Çin'in Zulüm Politikası ve Doğu Türkistan”,

http://www.harunyahya.org/kitap/doğu_turkistan/turkistan2.html

Zaman, (1 Ocak 2001).

ZHANG, Zhi Rong. Zhongguo Bianjiang Yu Minzu Wenti, Beijing Daxue Chubanshe, Beijing, 2005.

“ZhongGuoLiShi”,

http://culture.china.com/zh_cn/zhuanti/worldchinese/chinahos.2htm

“ZhongGuoLiShi”,

http://culture.china.com/zh_cn/zhuanti/worldchinese/chinahos.3htm

ÖZET

Çin'in kayıt altındaki tarihi, dört bin yıl önce Sarı Nehir kenarında oluşan ilk yerleşim merkezlerine kadar uzanır. M.Ö. 1450-1050 yıllarında büyük bir kültüre sahip olan Shang Hanedanlığı ile Çin tarihi başlamıştır. Bu dönemde bir Türk kabilesi olan Zhou Hanedanlığı'nın M.Ö. 1050'de Shang Hanedanlığı'nı yıkması ile Türk-Çin ilişkileri başlamıştır. Zhou Hanedanlığı ile birlikte Çinliler, Büyük bir kültür ve medeniyete ulaşmıştır. M.Ö. 206 yılında Han Hanedanlığı'nın kurulması ile Çin'de idari sistem daha da gelişmiştir. Teoman'ın yerine geçen Mete, çeşitli istilalarla, henüz birleşmemiş olan Çin'e kuvvet bakımından karşılık verebilecek bir büyük güç haline gelmiştir. Ancak Çin gibi nüfusu fazla bir ülkenin yalnızca Çin içinden yönetilebilecek olması nedeniyle Mete, Çinli bir prensesle evlenerek Asya'daki iki büyük devlet arasında ilk antlaşmasını yapmıştır.

Han Hanedanlığı'nı yıkılması ile yaklaşık dört yüz yıl devam edecek bir parçalanma ve fetret dönemi yaşayan Çin; Sui Hanedanlığı'nın kurulması ile tekrar tarih sahnesine çıkmıştır. M.S 907'den sonra Çin; Moğollar tarafından yönetilmiştir. Moğollardan sonra ancak 17. yüzyılda Qing Hanedanlığı'nı kurarak Mançular, bütün Çin'e hakim olabilmişlerdir. 19. yüzyıldan itibaren Çin; Batılı güçlerin müdahalesi ile özellikle İngiltere'nin Çin'in toprak bütünlüğünü savunmak politikasını bırakması ile Çin'de büyük bir milliyetçilik akımının doğmasına neden olmuştur. 1900'lardan itibaren yaklaşık elli yıl süren iç ayaklanmalar ve iktidar mücadelelerinden sonra 1 Ekim 1949'da Mao Zedong'un Çin Halk Cumhuriyetini ilan etmesi ile Çin; yeni bir dönemece girmiştir. Günümüzde ise 21. yüzyılın süper gücü olma yolunda ilerlemektedir.

1 Ağustos 1971'de Türkiye'nin Çin Halk Cumhuriyeti'ni resmen tanıması ile iki ülke arasındaki ilişkiler, 1990'lı yıllardan itibaren gelişme

göstermiştir. Siyasi ilişkiler daha çok üst düzey karşılıklı ziyaretler nezdinde devam etmektedir. Çin, en hassas yumuşak karnı olduğu Doğu Türkistan meselesinin dış destekçisi olarak Türkiye'yi görmektedir ve ikili ilişkilerin gelişmesinin ön şartı olarak Doğu Türkistan'a Ankara'nın desteğinin kesilmesini ileri sürmektedir.

İki ülkenin coğrafi uzaklığı, yeniden yapılanma süreci içinde olan Çin ekonomisinin karmaşık bir yapı sergilemesi, her iki ülkenin gelişmekte olan ülkelerden olması ve ortak malları üretmeleri, Çin'in ucuz iş gücüne dayalı üretim yapması, Çin'in 2001'de Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olması, iki ülke arasındaki ticaretin Türkiye aleyhine açık vermesine neden olmaktadır.

Sonuç olarak, Çin'in çevresindeki ülkelerle sorunları olması, son yıllarda ABD ve Rusya ile stratejik işbirliği ortaklık ilişkisine girmesi sonucunda Çin; Türkiye ile uzun vadeli dostluk işbirliği ilişkisi kurmak niyetindedir. Bu nedenle Türkiye'nin Çin politikasında daha geniş manevra alanları kazanabilmesi, ancak Doğu Türkistan meselesinde elinden gelen beceriyi göstererek Çin'in bu konudaki saplantılarının üstesinden gelmesi ile mümkün olacaktır.

ABSTRACT

The recorded history of China dates back to the first settlements which were constituted next to Yantze River 4000 years ago. The history of China began with Shang Dynasty which had a great culture in 1450-1050 BC. In this era, the relation between Turks and Chinese began when Zhou Dynasty, a Turkish tribe, subverted Shang Dynasty in 1050 BC. The Chinese accessed a great culture and civilization with Zhou Dynasty. In 206 BC, with the foundation of Han Dynasty, the administrative system improved better in China. Mete, who replaced Teoman, became a powerful ruler who could challenge against China which had not united yet with different invasions. However, Mete entered into his first treaty between two powerful states in Asia by marrying a Chinese princess; because such a populous country as China could be administrated only inside the country.

China, undergone a period of crash and depression which continued nearly 400 years with the collapse of Han Dynasty, reappeared on the history stage with the foundation of Sui Dynasty. China was administrated by Mongols after AD 907. Manchu Dynasty could dominate the whole China by founding Qing Dynasty only after Mongols in 17th century. From the 19th century, China became a colony of especially England with the interference of western forces. From 1860s, England gave up the policy of defending China's territory unity, so this caused the emergence of a big nationalism movement in China. As for 1900s, after civil rebellions and power struggles which continued approximately 50 years, China began a new period when Mao Zedong proclaimed People's Republic of China (PRC) on 1st October in 1949. Today, China advances in the way of becoming the superpower of the 21th century.

The relation between Turkey and China improved as from 1990s when Turkey accredited PRC officially on 1st August 1971. The political relations continue rather as top-mutual visits. China regards Turkey as her foreign supporter in the matter of Eastern Turkistan, a subject about which China feels very sensitive. Also China suggests the end of Ankara's support towards Eastern Turkistan as the preliminary for the improvement of mutual relations.

The geographic distance between two countries, the displaying a complex structure of Chinese economy which is in a period of restructuring, both countries' being developing countries and their producing the same products, Chinese production's depending on cheap labor force and Chinese membership to WTO in 2001 lead to a deficit in the trade between two countries against Turkey.

Consequently, China has a view of setting a long-term alliance with Turkey as a result of her problems with her neighbors and her strategic alliance with USA and Russia in recent years. So, it will be possible for Turkey to get larger rooms in her Chinese policy, only by doing her best in the subject of Eastern Turkistan and overcoming China's obsessions in this matter.